

Matejka Grgič

Jezik: sistem, sredstvo in simbol
Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji

Trst - Gorica 2016

slori

slovenski raziskovalni inštitut
istituto sloveno di ricerche
slovene research institute

SLOVLIK
SLOVENSKI IZOBRAŽEVALNI KONZORCIJ

*Ein, zwei, drei,
po Trsti gre tramvaj,
se plača cinque soldi,
ne dajo več nazaj.
(Judska izštevanka s Tržaškega)*

*To je prastrah –
obrazec poznam.
Želja v nogah,
da pojdeš drugam.
(M. Košuta)*

KAZALO

UVOD	9
I. EPISTEMOLOŠKI OKVIR	11
I.1 EPISTEMOLOGIJA (KRATEK UVOD)	13
I.2 EPISTEMOLOGIJA JEZIKOSLOVNIH VED	14
I.3 DOMINANTNI DEFINICIJI JEZIKA V 20. STOLETJU: »JEZIK JE SISTEM ZNAKOV« IN »JEZIK JE SREDSTVO SPORAZUMEVANJA«	17
I.4 PROBLEMATIZACIJA DEFINICIJE JEZIKA	21
I.5 JEZIKOVNA IDEOLOGIJA – UVOD	22
I.6 DEFINICIJA »JEZIK JE IDENTITETNI SIMBOL«	24
JEZIK ALI IDIOM?	29
II. JEZIKOVNA IDEOLOGIJA MED SLOVENC V ITALIJI – ANALIZA GRADIVA	31
II.1 IZHODIŠČA IN HIPOTEZE	32
II.2 GRADIVO	35
II.3 ANALIZA DISKURZA – METODOLOGIJA	36
II.4 JEZIKOVNA IDEOLOGIJA IN DISKURZ	40
II.5 REZULTATI ANALIZE: IDEOLOŠKA JEDRA	41
II.5.1 PRETEKLOST-SEDANJOST: NOSTALGIJA	42
DIGRESIJA: SMRT JEZIKA	48
II.5.2 PRAV-NAROBE, PRAVILNO-ZGREŠENO: NORMA	51
DIGRESIJA: KNJIŽNI JEZIK KOT IDEOLOŠKI KONSTRUKT	57
II.5.3 JEZIK VS. NAREČJE	61
II.6 SKLEP	65
III. OD SIMBOLA DO FETIŠA – SKLEPNI ESEJ	67
RIASSUNTO	77
SUMMARY	79
BIBLIOGRAFIJA	81

UVOD

Ko ljudje uporabljamo neki jezik oz. živimo v okolju, v katerem se neki jezik uporablja, ustvarimo do njega zapleten sistem odnosov, a tudi percepcij, reprezentacij in verovanj. Ta kompleksna struktura, ki ji lahko v danih okoliščinah pravimo tudi jezikovna ideologija, se reflektira v diskurzu o jeziku, ki ga oblikujejo posamezniki in skupnost.

Diskurz o jeziku torej razkriva odnos posameznika in skupnosti do jezika ali jezikov. Ta diskurz srečujemo tudi v strokovnih in znanstvenih delih o jeziku, celo v samih definicijah jezika. Vprašati pa se moramo, do katere mere in v katerih kontekstih je diskurz o jeziku ideološko pogojen – se pravi, kdaj se diskurz o jeziku pojavi in razvija mimo znanstveno preverljivih in strokovno utemeljenih dejstev ter postaja sredstvo vzpostavljanja odnosov moči, dominacije/podrejenosti in vključenosti/izključenosti.

V monografiji je izpostavljena hipoteza, da ideološki diskurz vodi v t. i. fetišizacijo jezika – jezik, ki deluje kot identitetni simbol, postane v skupnosti, ki ima izrazito ideološko pogojen diskurz o (lastnem) jeziku, fetiš.

Namen monografije je predstaviti ideološka jedra v diskurzu govorcev slovenskega jezika, ki se potencialno identificirajo s slovensko manjšino (oz. narodnostno skupnostjo) v Italiji. Raziskava temelji na analizi gradiva, objavljenega v Primorskem dnevniku od januarja 2011 do decembra 2012.

I. EPISTEMOLOŠKI OKVIR

Povzetek poglavja

V znanstveni in strokovni literaturi se – vsaj od začetka 20. stoletja – pojavljajo tri dominantne epistemologije, ki jezik definirajo kot sistem (strukturo) znakov, kot sredstvo sporazumevanja in kot identitetni simbol. Te tri definicije sicer niso nove – v različnih oblikah in kontekstih so se v zgodovini zahodnega jezikoslovja pojavljale vse od antike. Kljub temu da nobena od njih ne obsega celostnosti in kompleksnosti pojma jezika in njegovih pojavov, lahko trdimo, da skupaj pokrivajo obsežen razpon jezikovnih vidikov in uspešno zadovoljujejo epistemološko potrebo po definiciji jezika za znanstvene in strokovne potrebe. Prav tako pa te definicije niso ideološko nevtralne – vsaka od njih odraža določen »odnos« do jezika oz. »reprezentacijo« ali »predstavo« jezika, ki ni (zgolj) znanstvena, ampak (izvorno) ideološka.

I.1 Epistemologija (kratek uvod)

Znanost – in tudi stroka – se od splošne vednosti ločuje tudi po tem, da je do sebe dosledno stroga. Tako na primer zahteva, da se predmet vsakršne znanstvene ali strokovne obravnave najprej definira. Termin *definicija* je posrečen: dejansko gre tu za neko **omejitev**, **zamejitev** predmeta, ki ga bo določena znanost preučevala. V slovenščini pravimo tudi, da si znanost določi predmet svojega raziskovanja – če sledimo etimologiji besede, poudarjamo torej **ločitev** neke omejene vsebine od drugih, neomejenih in nedoločenih vsebin, ki bi nas pri znanstveni analizi lahko motile ali celo zavajale.

Tak pristop, ki se je začel uveljavljati (zanimivo!) prav sredi epistemološko in gnozeološko heterogene renesanse, se je v 20. stoletju – če že ne kaj prej – močno utrdil in velja danes v akademskem, raziskovalnem in morda sploh intelektualnem svetu za dominantnega. Vsekakor pa ni edini: ob njem se pojavljajo druge metode obravnave sveta in človeka, ki bolj kot na omejitvi in zamejitvi svojega objekta temeljijo na širitvi in poglobitvi svojega vedenja o njem. Vendar pa vsekakor drži, da tudi taki izrazito kvalitativni pristopi, ki naj bi vsaj v humanistiki imeli svoje častno mesto, na neki točki vendarle zahtevajo od avtorja opredelitev pojmov, s katerimi bo operiral.

In tudi pojmi, s katerimi bomo operirali v tej monografiji, kot so na primer **jezik**, **diskurz**, **ideologija** in drugi, so tako zelo široki in vseobsegajoči, da si noben znanstvenik z njimi ne more kaj prida pomagati, če jih najprej ne definira.

Kaj pravzaprav je jezik? Kaj je diskurz in kaj ideologija? Kako jih lahko definiramo? Kaj bo torej sploh predmet naše obravnave?

Problem definicije jezika ni nov in se ni pojavil – kot včasih zmotno mislimo – v zadnjih desetletjih kot posledica poplave informacij in (pre)lahkega dostopa do različnih virov. Dejstvo, da za vsak pojem in za vsak pojav obstaja več možnih definicij, je bilo znano že v antiki; in že takrat je bilo predmet posebnih razprav, tudi na specifičnem področju jezikoslovnih ved, kot bomo brali v nadaljevanju.¹

Včasih postane že sama definicija predmet znanstvene obravnave. Zakaj (in čemu) se v določenem obdobju in v določenem prostoru pojavlja taka in ne drugačna definicija nekega pojma ali pojava? Na podlagi česa je nastala? S katerim namenom? Vedi, ki med drugim preučuje, kako si posamezne veje znanosti in stroke omejujejo in zamejujejo vsebine, s katerimi se soočajo, zato da so te nato prikladne za nadaljnjo obravnavo, pravimo **epistemologija**.²

1 Vsaj do Aristotela je bilo jezikoslovje ena od vej filozofije in se je znotraj nje tudi razvijalo; pri tem je predmet svojega zanimanja – jezik – obravnavalo prej kot pojem, šele nato kot pojav. Z razvojem gramatike, retorike in dialektike, ki pa še niso bile predmet samostojnih razprav, se je začelo tudi jezikoslovje »osamosvajati« in si suvereno določevati obseg svojega specifičnega področja. Razvile so se logika (ki je operirala z verbalnim jezikom), semantika, semiotika. Šele kasneje, ko grščina že ni bila več klasična, so se razvile deskriptivne in preskriptivne jezikoslovne vede: fonetika, morfologija, sintaksa; in takrat se je pojavil tudi pravopis. V tem obdobju so se, zaradi specifičnih potreb posameznih na novo postavljenih strok, začele tudi razprave o tem, kaj jezik pravzaprav je oz. natančneje, *od kod* jezik je (Robbins, 1997).

2 Epistemologija je sicer filozofski termin, ki zahteva na tem mestu nekoliko jasnejšo razlago. Uporabljamo ga namreč v več smislih in pomenih, ki pa jih moramo razločevati. Po eni strani nam epistemologija, tako kot v tej monografiji, pomeni »teorijo znanja in vedenja« in je torej povsem sorodna (nekdanji) gnozeologiji, le da se na splošno uporablja bolj za obravnavo metodoloških kot pa splošnih in načelnih vprašanj. Taka definicija epistemologije kot »vede o metodologiji znanja« je novejša in se je uveljavila nekje na začetku 20. stoletja. Po drugi strani se epistemologija lahko nanaša (predvsem takrat, ko govorimo v zgodovinski perspektivi) na vsakršno filozofsko obravnavo znanosti – od Aristotela do Galileja, od Leibniza do Popperja.

V nadaljevanju se bomo podrobneje seznanili z epistemologijo jezikoslovnih ved, pri tem pa izpostavili, kako nanjo vplivajo in iz nje izhajajo trije pojmi, ki so ključni za to monografijo: jezik, ideologija in diskurz.

I.2 Epistemologija jezikoslovnih ved

Epistemologija jezikoslovnih ved na splošno preučuje teoretske modele (jezikoslovja) in pogoje za njihov nastanek.³ V tem kontekstu epistemologija (med drugim) preučuje, **kako se razvijajo definicije jezika, kaj na izoblikovanje teh definicij vpliva in kakšne so posledice različnih definicij**. Ključno izhodišče za tako raziskovanje je seveda predpostavka, da definicije (jezika) niso nevtralne in samoumevne, čeprav se postavljajo kot aksiomi. Vprašanje definicije se pogosto zreducira na vprašanje terminologije, se pravi na to, s katerimi besedami bomo upovedali predmet našega raziskovanja; v resnici pa nam kritična analiza definicij, ki so se doslej uporabljale v znanosti, kaže na dejstvo, da nobena od teh ni bila nevtralna, objektivna ali na splošno aksiomatična, čeprav je seveda vsaka želela to biti. Kritična epistemološka analiza nam pokaže, da nobena definicija ni apriorna in da na vsako vpliva **sistem predstav in verovanj**, ki se pojavlja oz. je v večini primerov dominanten v določenem kulturnem in družbenem kontekstu, kjer je definicija nastala. Na epistemološki model, ki se v določenem kontekstu razvije in uveljavi, pa nazadnje vplivajo tudi cilji znanosti oz. vede, ki ta model oblikujejo. Skratka, epistemologija neke (jezikoslovne) vede je rezultanta njenega vzročno-finalnega konteksta.

Vprašanje definicije torej nikakor ni le terminološko vprašanje, ampak – kot bomo videli v nadaljevanju – v osnovi ideološko in v skrajnih posledicah gnozeološko.

Epistemološka vprašanja, ki zadevajo samo definicijo jezika, so se izrazito razvila v 20. stoletju, ko se je začelo jezikoslovje sistematično ukvarjati z lastno zgodovino ter je znotraj te prepoznalo in izpostavilo pluralnost metodologij, šol, smeri in praks.⁴

Že prej sem omenila, da so se s problemom, kako definirati jezik, soočali že v antiki.

Antični filozofi so se začeli o jeziku spraševati že zelo zgodaj: »Posto l'essere, si tratta di capire se una conoscenza, e quale forma di conoscenza, ne sia consentita per mezzo del pensiero discorsivo. Indagare sul significato dei nomi equivale così a interrogarsi sulla conoscibilità del reale.« (Formigari, 2001) S tako epistemologijo jezikoslovnih ved, ki je te povsem vključevala v kontekst ontologije in gnozeologije, je sovpadalo pojmovanje jezika kot logosa. Antični (grški) **logos** je bil jezik, a hkrati tudi razum in diskurz. Predstavljal je idealno sozvočje med človekovo sposobnostjo umevanja in upovedovanja. Tako pojmovan je bil jezik prikladen predmet filozofskih spekulacij; a retorji in gramatiki, ki so ga uporabljali v praktične namene in preučevali

³ Definicijo postavlja Lia Formigari (2012), predvsem v historični perspektivi, se pravi na podlagi preučevanja razvoja jezikoslovnih ved skozi zgodovino.

⁴ Prav zaradi te pluralnosti in prepletenosti danes že (spet) težko postavimo jasno ločnico med posameznimi jezikoslovnimi vedami, ki so se razvile v stoletjih, najprej znotraj drugih ved in nato samostojno. Za nekoliko jasnejši pregled prim. Formigari, 2001.

že zelo daleč od kakršnihkoli filozofskih okvirov, so si zanj poiskali drugačne definicije. Tako je sprva »filozofski« jeziki, logos, postal **dialektos** in **glotta** – se pravi, če povzamemo s sodobnejšo terminologijo, sredstvo sporazumevanja in sistem znakov (Grgič, 2006).

Ta tri osnovna pojmovanja jezika so se v različnih definicijah, ki pa nikoli kasneje niso bile tako posrečene kot v grški terminologiji, pojavljala v delih vsakovrstnih eruditov in se ohranila do danes.

V 20. stoletju so se ne samo jezikoslovne, ampak tudi druge vede močno razširile, se po eni strani osredotočile na zelo jasno definirana področja, po drugi pa začele na novo prepletati – zato govorimo o sodobni specializaciji (**intradisciplinarnosti**) in **interdisciplinarnosti** ved (Verschueren, 2000). Če se tu omejimo na samo preučevanje jezika, lahko ločimo dve glavni, dominantni in včasih nasprotujoči si poti preučevanja jezika.

Prva je **pot specializacije**: po tej poti so krenili tisti, ki so se in se še ukvarjajo s posameznimi jezikovnimi pojavi in se morda imajo zaradi tega za »prave« jezikoslovce – to so fonologi, morfologi, leksikografi, dialektologi in drugi znanstveniki. Ne glede na to, kateri šoli pripadajo, je vsem lastno zanimanje za samo strukturo jezikovnih pojavov. Po tej poti je v jezikoslovju, ki ga lahko imamo za sodobno, prvi stopil **Ferdinand de Saussure** (1857–1913) na začetku 20. stoletja. Saussure je sicer izhajal iz historičnega jezikoslovja, predvsem iz tedaj dominantne indoevropskeistike 19. stoletja, vendar pa je ravno v prizadevanjih, da bi utemeljil svojo stroko, dejansko postavil temelje novemu znanstvenemu jezikoslovju. Njegova ločnica med diahronimi in sinhronimi pojavi v jeziku je dokončno zamejila domet historičnega jezikoslovja, ki je bilo dotlej absolutno dominantno; s pojmom arbitrarnosti znaka oz. odnosa med označevalcem in označencem pa je jezikoslovje dokončno oddaljil od »romantičnih« analiz jezikoslovnih pojavov in ga približal eksaktnim vedam – najbrž ni naključje, da se je vse to dogajalo ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja, ko so se močno uveljavile naravoslovne vede, od fizike in kemije do biologije in medicine.

Spremljanje historičnega razvoja jezikoslovnih ved nam jasno pokaže – ne samo v tem, ampak tudi v drugih primerih –, da so jezikoslovne paradigme sad duha svojega časa oz. družbenega, kulturnega in znanstvenega konteksta, v katerem so nastale.

Saussurjev strukturalizem in njegovo pojmovanje jezika sta izrazito vplivala na jezikoslovje prve polovice 20. stoletja in v nekaterih akademskih okoljih ohranila svoj primat tudi še vsaj do konca omenjenega stoletja. Največ jima dolguje fonetika oz. fonologija, ki se je znotraj take epistemologije (in ob pomoči takratnih tehnoloških pripomočkov za snemanje glasu) močno razvila. Hjelmsov, Trubeckoj, Jakobson so imena najslavnejših Saussurjevih naslednikov oz. izvirmih interpretov njegove misli.⁵

Drugo polovico 20. stoletja – čas, v katerem se je eksponentno povečalo zanimanje za razvoj novih tehnologij, umetne inteligence in genetike – je na področju jezikoslovnih ved gotovo zaznamoval **Noam Chomsky** (1928). S svojim kritičnim pristopom do strukturalizma se je dejansko spustil še globlje v strukturo jezika in začel raziskovati tista temeljna pravila, ki govorniku posameznega naravnega jezika omogočajo, da s končnim naborom elementov in struktur ustvarja potencialno neskončno

⁵ Več o tem: Koerner (1973); Fehr (2000). O strukturalizmu so pred koncem 20. stoletja obsežno pisali skoraj vsi pomembnejši zgodovinarji jezikoslovnih ved, zato je veliko gradiva dostopnega v vseh bolj razširjenih monografijah s tega področja, ki so izšle v tistem času, npr. Koerner-Asher (1995), Godel (1966), Hassler (1991).

Število kombinacij, tudi povsem novih. Njegov izrazito racionalistični pristop je bil za ameriško povojno okolje, v katerem se je razvil, prelomen; z enim zamahom je odpravil dominantni behaviorizem in ekstremni empirizem ter se približal evropski jezikoslovni tradiciji. Hkrati pa ni pomenil koraka nazaj k idealistom, racionalistom 17. in 18. stoletja ali celo k srednjeveškim in antičnim mislecem, ki so zagovarjali načelno prirojenost osnovnih jezikovnih veščin: Chomskyjev opus se je razvijal vzporedno s kognitivno psihologijo in nevroznanostjo, ki sta zaznamovali drugo polovico 20. stoletja. V nasprotju s strukturalisti, ki so največ prispevali k fonetiki, so generativisti obogatili predvsem naše poznavanje skladnje.⁶

Obe smeri – strukturalizem in tvorbeno-pretvorbena oz. generativna slovnica – sta nastali kot formalni jezikoslovni vede, ki preučujeta strukturo jezikovnih pojavov. V svojem razvoju pa sta obe močno vplivali na druge vede: predvsem na antropologijo, sociologijo, filozofijo, psihologijo. Kljub temu vplivu sta tako strukturalizem kot generativna slovnica ostala pri svoji obravnavi jezika izrazito »specialistična«: zavzemala sta se (in se delno še) za »laboratorijsko« analizo jezikovnih pojavov, celo deklarativno izvetih iz konteksta izjavljanja. Na nastanek obeh smeri je močno vplival razvoj eksaktnih znanosti in ved ter njihova percipirana vrednost in namembnost v kontekstu t. i. zahodnih družb in kultur.

Druga pot, ki se je na področju preučevanja jezika in njegovih pojavov razvila v 20. stoletju, je **pot interdisciplinarnih jezikoslovnih ved**: po tej poti so šli tisti strokovnjaki, ki jezik in njegove pojave preučujejo ne samo v nekem kontekstu (psihološkem, socialnem, kulturnem, filozofskem ...), ampak tudi v soodvisnosti od tega konteksta. Psihologi, sociologi, antropologi, filozofi, semiotiki, celo pravniki in drugi strokovnjaki, ki se ukvarjajo z jezikom, dajejo poseben poudarek okoliščinam, v katerih in zaradi katerih prihaja do danih jezikovnih pojavov. Ravno zaradi nujne pluralnosti interdisciplinarnih pristopov in smeri bi težko ugotovili, kdo je začetnik vseh teh nešteti in raznolikih smeri. Tako kot že mnogokrat prej v zgodovini jezikoslovnih ved so se tudi v 20. stoletju v vprašanju jezika spopadli znanstveniki, ki po izobrazbi in »uradnem statusu« niso bili jezikoslovci – jim pa jezikoslovje veliko dolguje.

Eden od takih neortodoksnih jezikoslovcev je bil John Austin (1911–1960),⁷ ki velja za očeta **jezikovne pragmatike ali pragmalingvistike** in ga bom podrobneje predstavila v nadaljevanju.⁸ Poleg Austina bom v nadaljevanju kar nekajkrat navedla tudi filozofa Paula Ricoeurja (1913–2005)⁹ in njegovo **konceptualizacijo simbola**.¹⁰

6 Ker generativna slovnica, v nasprotju s starejšim strukturalizmom, še ni dovolj »zastarela«, da bi jo obravnavali kot zgodovino, imamo o tej temi manj zgodovinopisnih obravnav. Med najpreglednejšimi sta morda Smith (1999) in McGilvrey (1999).

7 John Langshaw Austin (1911–1960) je najbolj znan po svoji teoriji performativa. Velja za utemeljitelja jezikovne pragmatike, torej tiste jezikoslovne vede, ki preučuje, kaj in kako »delamo« z jezikom oz. z besedami (how to do things with words). S to svojo teorijo, ki jo je izoblikoval najprej znotraj moralne filozofije in filozofije prava, je postavil temelje jezikovni pragmatiki, torej vedi, ki se ukvarja z »vsakdanjim« jezikom in s tem, kako jezikovne prakse (oz. »dejanja«) ne le opisujejo, ampak tudi ustvarjajo svet, v katerem živimo.

8 Prim. razdelek II.5.2.

9 Paul Ricoeur (1913–2005) je bil francoski filozof, ki je v središče svoje refleksije o fenomenologiji in hermenevtiki postavil vprašanje jezika. Z reinterpretacijo velikih filozofskih sistemov 20. stoletja – od marksizma do psihaanalize – je pokazal na središčno vlogo jezika, ki na simbolični ravni omogoča osmišljanje sveta in subjekta. Njegovo pojmovanje simbola, ki teoretsko nadgrajuje, a hkrati tudi presega Saussurjevo semiotiko označevalca in označenca, povzeman v sklepnem eseju te monografije.

10 Prim. pogl. III.

Tu bi seveda lahko naštela še celo vrsto imen znanstvenikov, filozofov, psihologov in drugih, ki so se v kopičenju razprav v 20. stoletju na različne načine spopadli z jezikom. Raje pa se bom omejila na definicije, ki so jih izdelali in ki bodo prikladne za naše nadaljnje delo.

I.3 Dominantni definiciji jezika v 20. stoletju: »jezik je sistem znakov« in »jezik je sredstvo sporazumevanja«

Kot smo rekli na začetku, si načeloma vsaka šola, smer ali struja, ki se ukvarja z nekim predmetom preučevanja, zanj poišče in postavi tudi primerno definicijo. Če se lotimo branja jezikoslovnih razprav in razprav o jeziku, ki so nastale v 20. stoletju, zasledimo neverjetno veliko različnih, celo kontradiktornih definicij jezika. Medtem ko so skušali jezikoslovci izhajati iz vprašanja, kaj je jezik, so šli »interdisciplinarc« po nasprotni poti: z jezikom so pojasnjevali druge pojme – bit, narod, nacijo, kulturo, družbo, državo, človeka, psiho in še marsikaj. »**Sein, das verstanden werden kann, ist Sprache,**« je na primer zapisal filozof Hans Georg Gadamer (1900–2002) v svojem delu *Wahrheit und Methode*.¹¹

Nekatere definicije jezika so prešle meje akademskih razprav in se z univerz, raziskovalnih inštitutov in iz znanstvenih spisov preselile najprej v strokovna dela, od tam pa v učbenike, priročnike, poljudnostrokovna dela in ... medije. S tem se je ustvaril neki splošen, splošno sprejet in **razširjen diskurz o jeziku** ter postal »splošno znan« in s tem »samoumeven«. Definicije jezika, ki sta jih v poljudnih različicah ponujali znanost in stroka, so tako postale del splošnega diskurza o jeziku in splošne percepcije (pojmovanja) jezika. Zunaj akademskih krogov in strokovne srenje se je nato tista kritična distanca, ki jo do definicije narekuje epistemološka (samo)refleksija znanstvenih ved, razblinila – in definicije so postale »samoumevne«. Po eni strani je šlo za pravi proces popularizacije znanosti, o katerem se je seveda smiselno vprašati – in v tej monografiji se bomo ravno to vprašali – ali je ideološko povsem nevtralen, po drugi strani pa tudi za proces promocije določenih znanstvenih in ideoloških modelov, vrednot in ciljev. A pojdimo po vrsti.

Že v prvi polovici 20. stoletja sta se pojavili in močno uveljavili dve definiciji jezika, ki pravita takole:

- jezik je sistem znakov;
- jezik je sredstvo sporazumevanja.

Ti dve definiciji sta bili v 20. stoletju prav gotovo najpopularnejši in prvo desetletje 21. stoletja ne kaže, da bi bili v krizi – čeprav se zlasti prva zdaj napaja predvsem iz vulgate in manj iz izvirnih znanstvenih del.

¹¹ Na tej točki se moramo ustaviti pri Gadamerju, kajti njegova hermenevtika je bistvena tudi za razumevanje nadaljnjih vprašanj v tem poglavju. Hans Georg Gadamer (1900–2002) je v svojem ključnem delu *Wahrheit und Methode* (Gadamer 1960; slov. prev. Gadamer 2001) razvil teorijo, da pri razumevanju sveta ne moremo in niti ne smemo odmisлити predsodkov (ki pa jim Gadamer ni pravil *Verurteile*, ampak *Vorverständnisse*, ter s tem podčrtal njihovo bistveno vlogo pri razumevanju tekstov in sveta). Za namene razumevanja in interpretacije moramo torej celo izhajati iz predsodkov, ki tvorijo naš pogled na svet (*Weltansicht*; ≠ *Weltanschauung*), ter jih sprejeti z intelektualno disciplino, ki ji lahko pravimo *phronesis* (modrost). S to svojo teorijo je Gadamer v sodobno filozofijo prenesel pojem »začaranega kroga« interpretacije, ki mu pravimo kar hermenevtični krog – s tem pojmom se bomo srečali v nadaljevanju, ko se bomo vprašali, ali nista vsaka definicija jezika in vsaka jezikoslovna veda že v osnovi ideološki, torej pogojeni s predsodki, ki so predznanstveni.

Kot vsaka druga definicija delujeta tudi ti dve aksiomatsko, čeprav – kot bomo videli – še zdaleč nista aksioma.

Definicija **jezik je sistem znakov** se je ob prehodu iz diahronnega in historičnega jezikoslovja v sistemsko preučevanje sinhronih jezikovnih pojavov razvila na podlagi teorije F. de Saussurja, kot sem že omenila. Bila je skladna z novimi cilji preučevanja jezika, ki so se oddaljevali od »romantične« indoevropеistike in se približevali eksaktnim vedam in znanosti. Na nadaljnji razvoj jezikoslovnih ved je v 20. stoletju močno vplivala tehnologija – od prvih posnetkov govorenega jezika do prvih fonoloških meritev, od računalnikov do interneta in umetne inteligence.

Opredeelitev jezika kot sistema znakov je omogočala njegovo izločitev iz konteksta izjavljanja in njegovo »laboratorijsko« obravnavo, hkrati pa je jezikoslovnim vedam, ki so stremele po strogih znanstvenih paradigmah, dajala videz potrebne urejenosti oz., nekoliko tavitološko, sistematičnosti. Tudi nadaljnji razvoj intradisciplinarnih jezikoslovnih ved, ki je privedel do tvorbeno-pretvorbene oz. generativne slovnice, kot smo videli zgoraj, ni opustil teženj po sistemskosti in sistematičnosti. Zanimanje jezikoslovcev se je le preusmerilo od znakov k strukturam in se poglobilo do domnevno univerzalnih pravil, ki na kognitivni ravni urejajo porajanje jezikovnih pojavov.

Nekje sredi 20. stoletja so se pojavila **sredstva javnega obveščanja** in kmalu postala res množična; način sporočanja vsebin se je radikalno spremenil. In ker so novi mediji (radio, televizija, film, telefon ..., pa tudi splošno dostopni časopisi, dnevniki, revije ...) uporabljali – sicer v različni meri, a vendarle – verbalni jezik, je bilo treba na novo preučiti funkcijo le-tega v naglo spreminjajočem se svetu. Ob koncu 20. stoletja se je kontekst rabe verbalnih sredstev za potrebe komunikacije ponovno spremenil: spletne klepetalnice, e-pošta, tablice, pametni mobilni telefoni itd. predstavljajo nadaljnjo stopnjo razvoja na področju (verbalnega) sporazumevanja. Ne nazadnje zato, ker se prek medijev prve ali druge generacije prenašajo tudi volilne kampanje in reklamni oglasi – in ker v potrošniški demokraciji, v kateri živimo, to dvoje pomeni prenos bogastva in moči, je pojav spodbudil številne na novo zastavljene raziskave jezika. Jasno je, da so se v takem okolju močno razvile tiste jezikoslovne vede, ki jezik obravnavajo kot **sredstvo sporazumevanja**.

Za te vede sta – v nasprotju s specialističnimi, intradisciplinarnimi jezikoslovnimi vedami – značilni izraziti interdisciplinarnost in nesistematičnost. Modeli, strukture, sistemi so v kontekstu takega preučevanja jezika kar se da odprti. Komunikologi (pri čemer tu mislimo na raziskovalce, ki preučujejo procese sporazumevanja) veljajo za diametralno nasprotje »pravih« znanstvenikov; s svojo epistemologijo, ki temelji na pojmih fluidnosti, prehodnosti in razprtosti, obravnavajo jezik v širših kontekstih socialnega življenja in interakcije posameznikov. Pri tem je zanimivo, da se jim približujejo predvsem empiristični jezikoslovci, torej tisti, ki se v nasprotju z generativisti in kognitivisti ne ukvarjajo z globinskimi strukturami jezikovne kompetence, ampak s »površinskimi« jezikovnimi pojavi in njihovim nenehnim spreminjanjem. Definicijo »jezik je sredstvo sporazumevanja« so na primer nekako sprejeli za svojo jezikoslovci (v veliki meri gre za leksikografe), ki skupaj z računalničarji snujejo spletna orodja in priročnike.¹²

¹² Gre za obširno področje t. i. jezikovnih tehnologij, ki na različne načine in z različnimi metodami procesirajo podatke iz naravnih jezikov, ki jih govornici dejansko (in ne le potencialno) uporabljajo v sporazumevalne namene in so torej zaobjeti v korpusih besedil.

Iztočnice različnih interdisciplinarnih ved povzema pragmatika, ki sicer sama sebe ne opredeljuje za interdisciplinarno vedo. Pri tem je seveda spet opaziti, kako močan je vpliv družbenega in kulturnega konteksta na razvoj različnih in raznolikih jezikoslovnih paradigem.

V drugi polovici 20. stoletja se je tako pojavila in močno uveljavila še ena definicija jezika, ki je nastala v kontekstu interdisciplinarnega prepleta jezikovnih ved:

- **jezik je identitetni simbol.**

Ta definicija je za nas, kot bomo videli, ključnega pomena; podrobneje jo obravnavam v nadaljevanju tega poglavja (prim. razdelek 1.6). Že takoj pa je treba opozoriti, da ponovno ni naključje, da se je taka definicija pojavila in uveljavila v obdobju epohalnih identitetnih premikov in prelomov, ki od lokalizacije do globalizacije ter od kolektivizacije do individualizacije zaznamujejo družbe in posameznike ob prehodu iz 20. v 21. stoletje. V obdobju, ko se vse bolj uveljavljajo **hibridne, nepolarne in fluidne identitete** (Kosic - Pertot, 2014), je njihova simbolna povezava z jezikom in posledično možnost njihovega preučevanja skozi prizmo (hibridnih in fluidnih?) jezikovnih pojavov ena od dokaj novih in inovativnih perspektiv jezikoslovnih ved, ki se je začela razvijati ob koncu 20. stoletja in dobiva danes, na začetku 21. stoletja, nove razsežnosti.¹³ Tudi s to definicijo operirajo predvsem interdisciplinarne jezikoslovne vede – psiholingvistika, sociolingvistika, etnolingvistika, ki jezika ne obravnavajo kot sistematično urejene strukture, ampak kot pluralnost oblik, praks in pojavov. V obdobju, ko kolektivna identiteta ni več (povsem in izključno) prekrivna z nacionalno, se ta mnogoterost izraža tudi v jeziku in z jezikom, kot bomo videli v nadaljevanju.

Ne samo tehnološki, tudi kulturni premiki lahko torej bistveno zaznamujejo **znanstveno paradigmo**. Na način in cilje preučevanja jezikov so na primer ob koncu 20. in na začetku 21. stoletja močno vplivali različni pojavi globalizacije, do katerih je po eni strani res prišlo zaradi razvoja tehnologij (predvsem interneta in številnih s tem povezanih aplikacij), po drugi pa tudi zaradi novega vala migracij in različnih percepcij človeka. V delu *Reclaiming the Local in Language Policy and Practice* (Canagarajah, 2005) je shematično navedenih nekaj bistvenih premikov, ki so se zgodili na področju preučevanja jezika med 20. in 21. stoletjem in ki jih tu povzemam.

Za 20. stoletje je značilna obravnava jezika (in tekstov, ki v danem jeziku nastajajo) kot homogene, celo urejene celote – pač v kontekstu definicije, da je jezik sistem, torej sistematična, urejena struktura; v 21. stoletju se ta paradigma spremeni – danes so jezikoslovci pozorni predvsem na tiste elemente, ki jezike in tekste opredeljujejo kot nehomogene hibridne tvorbe, v katerih se pojavljajo multitudine polivalentnih elementov. V preteklem stoletju so se jezikoslovci trudili, da bi odkrili – in v nekaterih primerih kar postavili – sistemska, konvencionalna ali še kaka druga pravila (norme), ki naj bi, izhajajoč iz strukture, urejala rabo jezika. Danes se vse bolj uveljavlja načelo, ki ga je v sodobno jezikoslovje vpeljala pragmatika – poudarek je torej na komunikacijskih (sporazumevalnih) strategijah in rešitvah, ki se včasih izredno hitro spreminjajo in oddaljujejo od izrazito normativnih konceptov.

Zaradi tega jezikoslovci vse redkeje ocenjujejo pravilnost jezikovnih rab – tovrstne pristope prepuščajo jezikovnim svetovalcem, ki pa se pri svojem delu ne opirajo

13 Pregled temeljne mednarodne literature o tej temi je zbran in predstavljen v Pertot - Kosic, 2014.

le na zgoraj omenjena pravila oz. norme, ampak vse pogosteje na kontekst rabe jezika. Jezik se namreč v sodobnem jezikoslovju pojmuje ne kot statična, ampak kot dinamična, spremenljiva struktura, ki se razpira zunanjim vplivom in prilagaja komunikacijskim (sporazumevalnim) potrebam sodobnega človeka znotraj vse kompleksnejših kulturnih in družbenih kontekstov. V takem okolju je osveščeni govorec tisti, ki zna zaznati pragmatično ustreznost ali neustreznost določenih jezikovnih praks, ki zna izbirati posrečene jezikovne elemente in jih kombinirati za potrebe uspešne komunikacije – zato danes govorimo o jezikovnih veščinah ali spretnostih, ne nujno o samem jezikovnem znanju. Zaradi zgodnjega učenja več jezikov, izpostavljenosti različnim jezikovnim kodom in zaradi usvajanja različnih jezikov v različnih trenutkih življenja, kar je posledica obsežnih migracijskih tokov, pa tudi hitrega in neposrednega dostopa do virov informacij v različnih jezikih, danes težko še vedno ločujemo med mater(i)nim jezikom in drugimi ali tujimi jeziki oz. med rojenimi in priučenimi govorci.

Tem spremembam v pojmovanju in percipiranju jezika na pragu 21. stoletja bi lahko dodali še druge ugotovitve sodobnih jezikoslovnih ved. Med zanimivejšimi je na primer hipoteza, da se jezik ne samo uveljavlja na družbeni ravni, ampak tudi širi in razvija med govorci na podlagi »ocene tržne vrednosti«, ki jo temu jeziku pripisujemo (Pertot, 2014). Ob koncu 20. stoletja, pravijo znanstveniki, ki se ukvarjajo z analizo diskurzov o jeziku, je prišlo na področju percepcije jezika in jezikov do bistvenega premika: jezik je v sodobnem diskurzu mnogih skupnosti obravnavan kot vrednota oz. vrednost ne več le zato, ker je nosilec tradicije, pripadnosti in zgodovine, ampak zato, ker nastopa kot generator ekonomsko merljivih vrednosti – dobička. »Something new is heppening,« pravita Duchêne in Heller (2012), »something that shift the terms on which social difference is made, and on which relations of power are constructed.«

Preveč preprosto bi bilo trditi, da gre za neke vrste materializacijo jezika oz. za njegovo monetizacijo. Raziskovalci namreč opažajo, da stari in novi diskurz o vrednosti jezika, ki temeljita, odnosno, na pojmihi ponosa in dobička, pri analiziranih skupnostih govorcev pogosto soobstajata in tvorita nove kompleksne diskurze o jeziku oz. definicije njegove vrednosti, ki so značilne za obdobje poznega kapitalizma: »Instead of a linear shift from language as an expression of community and belonging to language as a commodifiable product, we have observed a complex coexistence and interrelationship of bot manifestations.« (Del Percio-Duchêne, 2012).

Z analizo diskurzov o jeziku se bomo podrobneje ukvarjali v naslednjem poglavju. Vrnimo se za zdaj še k definicijam jezika, ki se pojavljajo v kontekstu ved o jeziku.

Umestitev posameznih definicij jezika v neki kulturni, socialni, zgodovinski kontekst nam jasno kaže, da definicije niso neki hermetičen, vakuumsko pakiran, nepropusten znanstveni konstrukt.

Na definicije jezika, kot smo videli, vplivajo zunanji dejavniki, razvoj tehnologije, socialni premiki, politična slika prostora, v katerem definicija nastane in se uveljavi. Do te točke bi lahko rekli, da je definicija vsaj do neke mere »nujna« – izhaja pač iz nekega časa in prostora in je zato niti posamezni znanstveniki, pa čeprav eminentni, niti razni znanstveni krogi, pa čeprav akademski, ne morejo povsem poljubno izbirati ali spreminjati.

Vprašanje, ki smo ga že omenili na začetku tega poglavja, pa je, ali je definicija – za katero se zdi, da je vsekakor nujna – tudi »nevtralna«. Kritična obravnava definicije, ki se je lotevamo v nadaljevanju, izhaja seveda iz hipoteze, da definicija ni nevtralna.

I.4 Problematizacija definicije jezika

Ena od vlog epistemologije je tudi ta, da si ponovno problematično in kritično postavi določena vprašanja, ki se zdijo »ad acta«. V našem primeru to velja za gornje definicije jezika (»jezik je sistem znakov«, »jezik je sredstvo sporazumevanja« in »jezik je identitetni simbol«), glede katerih se moramo vprašati, ali in koliko so nevtralne, glede na to, da izhajajo iz konteksta, v katerem so jezikoslovne vede operirale v 20. stoletju in ki se je ob prehodu v 21. stoletje, kot smo videli, drastično spremenil.

Zgodovina epistemologije nam sugerira, če že ne dokazuje, da vsi **epistemološki modeli temeljijo na prvotno neznanstvenih predpostavkah** – in da se te predpostavke odražajo ravno v definicijah. Po drugi strani pa se tudi zdi, da iz **definicij**, ki so sprva znanstvene in akademske, nastane neka jezikoslovna vulgata, ki ustvarja **ideološke modele**. Najdemo se torej v interpretativnem modelu, ki bi mu lahko, kot sugerira H. G. Gadamer, rekli hermenevtični krog.

Iz zgodovine jezikoslovnih ved vemo, da so v vsakem obdobju, v različnih okoljih in kontekstih sobivale različne definicije jezika (Koerner-Asher, 1995). Nekatere so se uveljavile, druge pa so živele na obrobju ter vplivale na kasnejše mislece in raziskovalce ali pa enostavno zamrle. Kaj je vplivalo na to, da so se določene definicije – in s tem povezane znanstvene paradigme – uveljavile na račun drugih? Kateri dejavniki vplivajo na uspeh oz. neuspeh epistemoloških modelov? Katere značilnosti mora imeti definicija, ki ta model povzema, da postane »mainstream«?

In nazadnje: če definicije jezika niso (zgolj) produkt konteksta, v katerem so nastale, če niso samo enostavno nujne ter posledično nevtralne in samoumevne – od kod nam definicije?

Moja hipoteza je, da je **vsaka jezikovna epistemologija v osnovi ideološko pogojena in hkrati generator ideoloških jeder**. Definicije jezika, ki so izhodišče za vsako nadaljnje raziskovanje pojma kot celote in posameznih pojavov, po vsej verjetnosti niso nevtralne, ampak imajo celo izrazito ideološko podlago (Grgič, 2011). Na tej točki lahko glede tega postavim le hipotezo, ki je nikakor (še) ne morem potrditi.

Vprašanje, ali je vpliv znanstvenega jezikoslovja na rabo, položaj in status jezika manjši oz. celo zanemarljiv ali pa znatnejši in izrazitejši v primerjavi z vplivom v obratni smeri, torej z vplivom jezikovne ideologije na znanosti o jeziku, je morda povsem odveč. Osnovna podmena, iz katere moramo izhajati pri preučevanju statusa jezikoslovnih ved in pri analizi pojavov jezikovne ideologije, je ugotovitev, da ti odnosi vplivanja obstajajo in da se v kompleksnih oblikah pojavljajo na vseh ravneh dožemanja jezika. Nadalje, tako kot je H. G. Gadamer, ki smo ga zgoraj citirali, trdil za hermenevtiko nasploh, moramo tudi na področju epistemologije jezikovnih ved priznati in sprejeti, da so predsodki (*Vorverständnisse*) temeljni elementi razumevanja tekstov in torej tudi pojavov.

Na to so opozorili tudi že drugi raziskovalci epistemologije jezikoslovnih ved, na primer Verschueren (2004). Nekateri med njimi so sistematično preučevali tiste smeri jezikoslovja oz. tista obdobja, ko in kjer je bilo ideoloških elementov veliko oz. so bili zelo eksplicitni. Koerner (1999) na primer v svojem delu omenja »režimsko« jezikoslovje v obdobju nacizma, fašizma in stalinizma, ki je bilo izrazito ideološko pogojeno, čeprav se je dejansko opiralo na znanstvene dosežke filologije 19. stoletja ter na filozofske koncepte poznega razsvetljenstva in zgodnje romantike. V svoj ideološki okvir je na primer preneslo nekatere ugotovitve indoevropceistov in njihovega historičnega jezikoslovja ter črpalo iz različnih filozofij 19. stoletja, ki jih je po svoje reinterpretiralo.

Marksistično (predvsem sovjetsko) jezikoslovje je bilo prav tako »režimsko«, a se je v nasprotju z nacističnim in fašističnim opiralo predvsem na izsledke novejših teorij zgodnjega 20. stoletja, predvsem na strukturalizem in šole, ki so se po njem razvile (Formigari, 1973). Tudi semiotska šola v Tartuju, ki se je razvila v drugi polovici 20. stoletja in zaznamovala ne samo sovjetski prostor, je svoja izhodišča povzemala po zgodnjem strukturalizmu in jih nato preoblikovala za potrebe semiotike kulture.

Vendar pa je bila doslej postavljena le hipoteza, da iz jezikoslovnih ved ni mogoče povsem izključiti ideoloških prvin in njihovega vpliva. Dejansko pa se na tej točki po mojem mnenju pojavlja vprašanje, ali ni morda jezikovna ideologija ne le spremljevalni element znanstvenega jezikoslovja, ampak celo njegov predpogoj.

Če poenostavimo: obstaja realna možnost, da **odločitev o tem, kako in predvsem čemu bodo znanstveniki kaj preučevali v jeziku, morda ni (le) znanstvena, ampak (predvsem) ideološka.**

I.5 Jezikovna ideologija – uvod

Da bi pravilno razumeli gornjo trditev, moramo pojasniti izraz **ideologija**; najprej mu moramo odvzeti tisto negativno konotacijo, ki jo je pridobil predvsem v 20. stoletju, in ga razbremeniti te politične in zgodovinske teže. Ideologijo namreč pogosto razumemo kot nekaj izkrivljenega, zavajajočega oziroma kot sistem idej, vrednot in verovanj, ki ga nekdo, ki ima močnejši položaj, posreduje z namenom, da ta položaj ohrani (Woolard, 1998).

V kontekstu jezikoslovnih ved, ko torej govorimo o vplivu jezikovne ideologije na izoblikovanje epistemoloških modelov na tem področju, moramo pojem ideologije vsaj v izhodišču opredeliti nekoliko drugače: kot **sistem percepcij jezika in predstav o jeziku**, ki ga oblikujejo govorci. Taka definicija ideologije je veliko bolj etimološka od prejšnje. Navezuje se med drugim na antično pojmovanje ideje, ki izhaja iz *eidosa*: podobe, predstave, oblike.

Šele potem ko smo postavili to splošno definicijo (da je torej jezikovna ideologija sistem percepcij jezika in predstav o jeziku), se smemo nadalje vprašati, na podlagi česa in s katerimi nameni govorci oblikujejo take sisteme predstav o jeziku. In tu puščamo za sabo antične etimologije in prehajamo na polje definicij, ki smo jih podedovali po Marxu in Engelsu ter jih potem v skoraj dveh stoletjih še nadgradili.

Zdaj že klasično definicijo jezikovne ideologije je ob koncu 70. let prejšnjega stoletja postavil Michael Silverstein, in sicer je poudaril, da je **namen vsakršne jezikovne ideologije razumevanje jezikovnih pojavov in upravičevanje njihove rabe** (Silverstein, 1979). Z aparatom jezikovne ideologije si torej govorci nekako pomagamo, da interpretiramo nekatere jezikovne pojave in njihovo rabo, jih razlagamo in utemeljujemo. A to – se pravi interpretacija, razlaganje in utemeljevanje jezikovnih pojavov – je navsezadnje tudi osnovna naloga jezikoslovnih ved; kaj je torej specifična ideologije?

Prva specifična, po kateri se ideologija ločuje in razlikuje od znanosti oz. znanstveno zasnovanih jezikoslovnih ved, je **postopek utemeljevanja in razlaganja**. Aparat, ki nam ga ponuja jezikovna ideologija, se razlikuje od tistega, ki nam ga ponuja znanost – medtem ko namreč slednja vsaj deklarativno temelji na potrjevanju ali zavračanju hipotez z metodološko preverjenimi postopki, je osnova ideologije sistem vrednot in verovanj (lahko bi rekli tudi idej), ki nimajo in ne iščejo oz. ne potrebujejo preverljive podlage ter jo zato včasih celo zavračajo, včasih pa skušajo podrediti lastnim ciljem in potrebam.

Druga specifična je **namen**. Ideologija in znanost se razlikujeta (ali vsaj naj bi se razlikovali) tudi v namenih in ciljih. Cilj znanosti je pridobivanje določenih znanj; cilj ideologije je apriorno upravičevanje določenih praks in posledično – čeprav pogosto nedeklarirano – vzpostavljanje odnosov moči, dominacije/podrejenosti, vključenosti/izključenosti itd. In zaradi teh svojih namenov, ki naj bi se odražali tudi v ideološkem diskurzu o jeziku, je ideologija v osnovi problematična, saj prehaja iz polja epistemologije, kjer je lahko delovala kot eden od modelov, na polje etike in morale.

Na tem mestu se zdaj pojavljajo tri vprašanja:

1. Ali je sprejemljiva hipoteza, da je ideologija neki »predznanstveni« konstrukt, neke vrste epistemologija neukih, ki jo pridobivanje novih in kompleksnejših znanj torej uspešno odpravljajo?
2. Ali je res, da gresta znanost in ideologija po povsem ločenih in vzporednih poteh? Drugače rečeno: ali ni morda res, da ideologija vpliva tudi na znanost in jo že v osnovi pogojuje, kot smo že videli zgoraj? in nazadnje:
3. Ali ni morda tudi znanost tista, ki – potem ko prestopi meje raziskovalnih inštitutov in pride do množice govorcev – ustvarja ideologije?

S prvim vprašanjem se je še največ ukvarjalo t. i. ljudsko jezikoslovje,¹⁴ ki se je močno razvilo v nekaterih evropskih znanstvenih kontekstih v drugi polovici 20. stoletja. Ta jezikoslovná veda preučuje, kako je »ljudstvo«, torej skupnost »neznanstvenikov« in »nestrokovnjakov«, obravnavalo in še obravnava posamezne jezikovne pojave. Ljudsko jezikoslovje izhaja iz predpostavke, da govorci s sredstvi, ki jih imajo na razpolago, opazujejo in tudi preučujejo jezikovne pojave, ki jih sami ustvarjajo ali so jim priča, ter nato ta svoja dognanja vključujejo v bolj ali manj kompleksen diskurz o jeziku. V gradiva, ki jih je ljudsko jezikoslovje izoblikovalo, sodijo razni miti o

14 Ljudsko jezikoslovje poznamo predvsem pod francoskim izrazom *linguistique populaire*, saj so se z njim največ ukvarjali zgodovinarji in epistemologi francoskih šol. Brekle (1990) je na primer že takoj poudaril, da ima ljudsko jezikoslovje »družbene namene«, kar ga približuje pojmu jezikovne ideologije, kot ga tu tematiziramo: »La linguistique populaire s'entend comme une pratique sociale, qui d'une part, traite des phénomènes du langage, mais qui, en même temps, utilise ce traitement dans des buts sociaux.«

nastanku in razvoju jezikov (najbolj znan tovrstni mit je najbrž svetopisemska zgodba o babilonskem stolpu), pravljice in pregovori (npr. slovenski »vsaka vas ima svoj glas«, ki posrečeno sintetizira narečno raznolikost slovenskega jezikovnega prostora). Kljub številnim raziskavam s področja ljudskega jezikoslovja bi danes težko rekli, da je znanstvenikom uspelo dokazati, da pridobivanje novih in kompleksnejših znanj na področju jezika uspešno odpravlja to »profano jezikoslovje«. Nasprotno: znanstveno jezikoslovje v nekaterih primerih potrjuje hipoteze ljudskega jezikoslovja; v drugih primerih, ko dokaže njihovo neutemeljenost, pa – zanimivo! – ne uspe preusmeriti diskurza o jeziku (Lecolle, 2014), kot bomo videli v naslednjem poglavju.

Z drugim (ali in v kolikšni meri ideologija vpliva tudi na znanost in jo že v osnovi pogojuje, ali in kako predstave o jeziku in pojmovanja tega ter iz njih izhajajoče prakse vplivajo na definicije jezika, ki si jih postavljajo posamezne jezikoslovne vede) in s tretjim vprašanjem (ali ni morda tudi ali ravno znanost generator ideologij), se specifično ukvarja epistemologija jezikoslovnih ved. V okviru te publikacije jih bom podrobneje predstavila v digresijah v naslednjemu poglavju.

Ta tri vprašanja so namreč na neki točki ključna za analizo, razumevanje in pravilno kontekstualizacijo gradiva, ki ga bom predstavila v naslednjem poglavju. Menim pa, da teh treh vprašanj od tod dalje ne gre obravnavati ločeno, ampak kot enoten problemski sklop. V nadaljevanju bom namreč predstavila različna gradiva, ki tvorijo enotni korpus tekstov o jeziku in torej celovit (čeprav ne vedno enoglasen) diskurz o jeziku znotraj skupnosti, ki se identificira s slovensko manjšino v Italiji. Videli bomo, da se ideološka jedra pojavljajo ne samo v splošnem, ampak tudi v strokovnem diskurzu o jeziku in da je celo strokovni diskurz funkcionalen v dominantni jezikovni ideologiji.

To, kar velja za druge ideologije – najbolj znana je sicer politična, a vsekakor ni edina –, je namreč opazno tudi pri jezikovni ideologiji. S svojim konstruktom idej, vrednot, vzorcev in prepričanj, ki se ne oblikujejo samo na ravni posameznika, ampak jih opažamo predvsem v diskurzih več pripadnikov neke skupnosti, **ideologija oblikuje identiteto neke skupnosti** – v tem primeru skupnosti govorcev (Petrovič, 2006). Z drugimi besedami: pripadniki iste skupnosti se od pripadnikov drugih skupnosti ločujemo ne samo po jeziku/jezikih, ki ga/jih govorimo, ampak tudi po svojem odnosu do jezika/jezikov in po njegovem/njihovem pojmovanju oz. predstavah.

1.6 Definicija »jezik je identitetni simbol«

Poleg tega, da se torej ljudje ločujemo na podlagi jezika (tudi jezikovnega koda ali idioma),¹⁵ ki ga uporabljamo, se po hipotezah, ki jih postavlja teorija jezikovnih ideologij (Salzman, 2012), **ločujemo še na podlagi eksplicitacije odnosa, predstave, pojmovanja idiomov, ki jih poznamo**. Skratka: ljudje ne pripadamo različnim skupinam samo na podlagi dejstva, da govorimo različne jezike, ampak tudi na podlagi dejstva, da se do teh jezikov in njihove rabe drugače opredeljujemo (Barbour, 2002). Mehanizmi vključevanja in izključevanja, pripadnosti in identifikacije potekajo torej tudi na ravni našega pojmovanja jezika ali jezikov, s katerimi smo v stiku.

¹⁵ Terminološke opredelitve so podane v naslednjem poglavju.

Do jezikov, ki jih uporabljamo, poznamo ali s katerimi prihajamo zgolj v stik, nujno – kot kaže – vzpostavimo neki odnos; ta odnos se odraža v kompleksnem sistemu predstav, ki ga ubesedimo v ravno tako kompleksni praksi diskurzov. O jeziku in o svojem odnosu do njega govorimo in pišemo; s svojimi predstavami o jeziku nastopamo v javnosti, na podlagi njih se opredeljujemo do političnih opcij, gibanj in skupin; s svojo jezikovno ideologijo se torej vključujemo in izključujemo (Grgič, 2011).

Ti kompleksni mehanizmi, ki zadevajo ne samo rabo jezika, ampak tudi odnos do njega, se jasno ne bi mogli vzpostaviti, če bi bil jezik izključno sistem znakov, kot je trdilo strukturalistično jezikoslovje zgodnjega 20. stoletja, ali samo globinska struktura prirojenih kompetenc rojenih govorcev, kot trdi generativno jezikoslovje. Da ga tako definiramo za potrebe neke znanstvene analize in da v tem smislu z njim operiramo takrat, ko raziskujemo delovanje znakov ali struktur, je povsem razumljivo in skladno s cilji, ki si jih s takimi raziskavami postavljamo. A za razumevanje jezika kot družbene prakse – specifično v povezavi z ideološkim diskurzom – in za njegovo raziskovanje v takem kontekstu mu moramo poiskati drugačno definicijo. Tudi definicija jezika kot »sredstva sporazumevanja« nam za razumevanje nastanka, razvoja in uveljavitve jezikovnih ideologij ni dovolj. Zakaj naj bi se človek ideološko opredeljeval do nekega sredstva oz. orodja, ki ga mehansko uporablja za doseganje nekih ciljev, oz. do njegovih elementov, pa naj bodo ti sistematično (strukturno) urejeni ali ne?

V semiotiki, torej vedi, ki se ukvarja z vsemi znamenji, ne le z znaki (torej tudi z indeksi, ikonami, simboli, fetiši in drugimi), je bila že postavljena definicija, da je **jezik kompleksna struktura simbolov in da ima sam po sebi simbolno vrednost**. To hipotezo so predvsem v zadnjem stoletju, a delno tudi že prej, vzetle v pretres številne humanistične vede, ki so se kakorkoli lotile obravnave jezika kot kulturne formacije in družbene prakse. Da je jezik (tudi) identitetni simbol, trdijo danes mnoge vede, ki se z jezikom ukvarjajo v tem epistemološkem kontekstu. Simbolna vrednost jezika je znana v sociologiji, antropologiji, psihologiji, etnologiji; raziskave v tej smeri so se razvile že vzporedno s strukturalizmom, ki je jezikovne pojave sicer obravnaval kot sistem, hkrati pa prav s tem promoviral in pogojeval razvoj drugih ved.

Specifično vprašanje, ki si ga postavlja semiotika, pa je, **kako (na podlagi česa) je jezik postal simbol?**

Procesi simbolizacije so med najkompleksnejšimi kulturnimi procesi – morda celo najkompleksnejši. Teorij simbolizacije (torej teorij o tem, kako »nekaj« postane simbol) je več; nobena med njimi najbrž nima dokončnega odgovora na vprašanja, ki zadevajo procese simbolne formacije. Menim, da je za naše potrebe (torej za potrebe razumevanja jezika kot simbola) lahko ustrezna in uporabna Ricoeurjeva teorija, ki je bistvena tudi za razumevanje nastanka in razvoja jezikovnih ideologij. Oglejmo si jo v ekstremni sintezi – povzela in nadalje obravnavala jo bom v končnem poglavju te publikacije.

Paul Ricoeur je simbol obravnaval znotraj svoje hermenevtike; posebno mesto mu je namenil v razmišljanju o filozofiji jezika, ki se je močno ločevala od analitičnih in kognitivističnih šol tistega časa. O tem, kaj je simbol, je Ricoeur pisal v več delih; najbolj strnjeno sintezo njegove misli nam daje zgodnje delo *Le symbol donne à penser* (Ricoeur, 1959), ki je sicer v določenem smislu le skica avtorjeve misli. Simbol je eno od možnih znamenj: ima določene specifične značilnosti, po katerih bi ga lahko do določene mere enačili z znakom, hkrati pa se od njega tudi (raz) ločuje. V nasprotju z znakom, ki je (in mora biti) enoznačen, neposreden in do

skrajnosti skladen s cilji enostavne komunikacije, je simbol (če strnemo definicije, ki so jih dali semiotiki vseh časov in vseh šol) kompleksen, kontroverzen, globinski, polisemičen, ambivalenten, paradoksalen. Simbol je znak, ki predpostavlja motus intencionalnosti, je zapisal Paul Ricoeur. Umberto Eco, ki je bil sicer zvest semiotičnim šolam 20. stoletja, je vseeno do določene mere osvojil Goethejevo definicijo in zapisal, da je simbol znak, ki v partikularnem (znakovnem) zaobjame univerzalno (Eco, 1984). Avtorji, ki so izhajali iz manj pragmatičnih in bolj spekulativnih tradicij, so šli še veliko dlje. V svojem spisu *Parole et symbole* (1975) je Ricoeur postavil simbol »pred« jezika kot tisto, kar omogoča nastanek in obstoj jezika; simbol je torej po Ricoeurjevem mnenju temelj jezika, je predpogoj za vsakršno semantiko.¹⁶ Zaradi svoje simbolne vrednosti je torej jezik vsakodnevni prikaz simboliziranega sveta, ki povezuje makro- in mikrokozmos, in prostor, v katerem se ta vez med makro- in mikrokozmosom reflektira. V tem je simbolnost jezika, ne le v metaforah, ki se v jeziku pojavljajo: te nastajajo sproti, a posteriori, medtem ko je simbolna funkcija *pred* jezikom – je pogoj za jezik.

To posredniško vlogo in vmesno lokacijo med dvema svetovoma so v tradiciji zahodne misli o jeziku poudarjali že mnogi pred Ricoeurjem, predvsem tisti, ki so o jeziku razmišljali onkraj same analize posameznih jezikovnih pojavov in praks. Take definicije jezika najdemo tudi v dolgi in bogati teološki tradiciji Zahoda, ki se napaja iz pozne grške filozofije (predvsem novoplatonizma in novopitagorejstva) in iz zgodnje patristike (Grgič, 2007).

Na tej točki smemo postaviti hipotezo, da je jezik lahko postal identitetni simbol, ki je danes predmet socioloških, antropoloških in drugih raziskav, prav zaradi te temeljne, izhodiščne simbolne funkcije, ki mu jo v svojih spekulacijah priznavajo že zgodnji misleci zahodne filozofije. Simbolno funkcijo prevzame namreč jezik v trenutku, ko ga ne obravnavamo zgolj kot sistema sintagmatično in paradigmatično povezanih znakov oz. struktur; ko poleg izključno praktičnosporazumevalne pridobi še druge vloge, ki ga postavljajo v območje preseka med zavednim in nezavednim, med makro- in mikrokozmosom.

Zaradi te svoje vloge, ki so mu jo nekatere filozofske šole priznavale že v antiki, si je jezik v zahodni kulturi zagotovil vrednost simbola, ki ima, če poenostavimo, temeljno vlogo v procesih individualizacije, torej oblikovanja človeka kot človeka.

Ugotovitev, da je jezik (tudi) identitetni simbol, je bila nekje ob koncu 20. stoletja splošno sprejeta in je postala tudi del splošnega, profanega diskurza o jeziku. Konceptualizacija jezika kot simbola je imela za razumevanje različnih praks, diskurzov in tematizacij jezika izjemen pomen. Odločilno je vplivala na sociolingvistiko, antropolingvistiko, psiholingvistiko in druge vede ter v določenih kontekstih (ne samo znanstvenih) postala dominantna epistemološka paradigma jezikoslovnih ved. Z drugimi besedami: pomen jezika kot identitetnega simbola, ki je bil skoraj dve stoletji v znanstvenih obravnavah zanemarjen, je postal v drugi polovici 20. stoletja v nekaterih kontekstih – predvsem tam, kjer je ta simbolna funkcija izrazitejša zaradi posebno izpostavljenega statusa jezika – hegemonna paradigma pojmovanja jezika in njegovih funkcij.

¹⁶ V tem delu pojmuje Ricoeur semantiko kot osnovno vedo o jeziku, torej tisto vedo, za katero jezik ni ločen, autonomen sistem, ampak del življenja, neločljiv od govorca in vsebine upovedanega. Prim. Ricoeur, 1978.

Moja hipoteza je, da se lahko tako pojmovanje jezika v določenem kontekstu s področja znanstvenih ved prenese na raven splošnega diskurza, da postane ideološko in da s tem pogojuje splošno percepcijo jezika, in to do take mere, da se druge definicije jezika skoraj popolnoma opustijo. Jezik torej ostane »samo« identitetni simbol, medtem pa zanimanje za njegove strukturne značilnosti, sporazumevalne funkcije in druge vidike povsem upade, tudi med znanstveniki in strokovnjaki. Epistemološka paradigma, ki postane hegemonna, pa ustvarja enoznačni diskurz, ki je značilen za ideologijo.

Vprašanje, ki si ga bomo postavili ob konce te monografije, je, ali lahko jezik postane tudi fetiš. Pri tem se bom opirala na že omenjene definicije simbola P. Ricoeurja, na definicijo fetiša, ki jo je izdelal Th. Sebeok (1994), in na izsledke svoje analize gradiva, ki jih predstavljam v naslednjem poglavju.

JEZIK ALI IDIOM?

Ena od osnovnih terminoloških izbir, ki je pravzaprav epistemološko ključna pri tej monografiji, je izbira strokovega izraza, ki naj bi bil nevtralen glede na različne jezikovne, tekstualne in diskurzivne enote v okviru nekega jezikovnega kontinuuma.

Termin *jezik* namreč ni nujno povsem nevtralen. Prvič zato, ker označuje tako semiotski pojem (it. *linguaggio*) kot tudi lingvistični pojem (it. *lingua*). Drugič zato, ker ga govorniki v diskurzu, ki smo ga analizirali, pogosto uporabljajo nedosledno in z njim opredeljujejo tudi narečja, zvrsti, govornice, jezikovne mešanice, različice in druge pojavne oblike.

Po zgledu T. Petrović, ki se v svojem delu sklicuje na D. Škiljana (2002), sem se odločila za uporabo izraza **idiom** kot potencialno nevtralnega pojma, ki obsega »tudi jezik, dialekt, okrajni jezikovni sistem ter katerikoli sociolekt in specifični jezik posameznika (oz. idiolekt):' /.../ V našem primeru so idiomi torej vsi jezikovni kodi, ki jih imajo člani obravnavane skupnosti v svojem razponu.« (Petrović, 2006)

II. JEZIKOVNA IDEOLOGIJA MED SLOVENCMI V ITALIJI – ANALIZA GRADIVA

Povzetek poglavja

Status (slovenskega) jezika je med pripadniki slovenske manjšine v Italiji, kjer je sociolingvistični položaj slovenščine bolj izpostavljen, specifičen. Specifične so tudi predstave o tem statusu, ki so jih izdelali govorci. Moja hipoteza je, da je jezikovna ideologija, ki se je razvila v tem okolju zaradi položaja slovenskega jezika, vplivala ne samo na splošni, ampak tudi na strokovni in znanstveni diskurz o jeziku oz. da se je v tem prostoru uveljavila hegemonna epistemološka paradigma.

Potreba po identifikaciji je privedla do izrazitega, celo skrajnega poudarjanja simbolne funkcije jezika, medtem ko sta bila druga dva vidika (sistemskost in sredstvenost) zapostavljena oz. sta bila glede na dominantno slovensko jezikoslovje »predelana« za specifične potrebe tega prostora. To je sicer manj opazno v znanstvenih in strokovnih delih teoretskega značaja ter v deklarativnem diskurzu o jeziku, veliko bolj pa v poljudnostrokovnem in aplikativnem diskurzu.

Hipotezo preverjam z analizo diskurza v različnih člankih (kolumnah, poljudnostrokovnih besedilih, reportažah ...), ki jih je o jeziku objavil Primorski dnevnik od januarja 2011 do decembra 2012.

V tem poglavju bom z metodo analize diskurza preverjala, kako se v izbranih tekstih tematizira pojem jezika, kateri so procesi izjavljanja in interpretacije, kateri so odnosi med aktanti, ki se pojavljajo znotraj tematizacije »jezik«, in, nazadnje, katere so potencialne funkcije (cilji) tovrstne reprezentacije jezika.

II.1 Izhodišča in hipoteze

Slovenska narodna skupnost v Italiji je ena od že nepregledno številnih manjšinskih skupnosti v svetu, ki se od večinskih ločujejo predvsem po rabi drugačnega jezika. **Večina današnjih družb je večjezična** – zaradi kolonizacije v 19. in 20. stoletju ter posledične dekolonizacije, spreminjanja državnih meja v 20. stoletju, globalizacije in migracij ob koncu 20. in na začetku 21. stoletja.¹⁷ Na ozemlju držav, oblikovanih po principu nacionalnosti, živijo tudi skupnosti, ki uporabljajo drugačen jezik od državnega (ali državnih) in/ali večinskega (oz. večinskih) oz. se z drugačnim jezikom identificirajo. **Manjšine**, ki živijo (pretežno) ob meji, pogosto govorijo jezik sosednje države, ni pa to nujno – v nekaterih primerih gre za jezike skupnosti, ki niso nikjer prepoznani kot državni ali uradni jeziki.¹⁸ Pravne podlage normativnih virov, ki obravnavajo manjšinske jezike, urejajo njihovo rabo in jih ščitijo, so zelo raznolike.¹⁹

Prav tako velike pa so tudi razlike v neuradno percipiranem statusu jezikov (**v predstavah o statusu jezikov**), v razumevanju pojma jezik ter v rabi idiomov, se pravi v samih jezikovnih pojavih, ki jih beležimo na teh območjih.

Za območja, kjer so prisotni manjšinski jeziki, so na primer značilne različne **stopnje in oblike dvo- ali večjezičnosti** in s tem povezani različni **pojavi jezikovnega stikanja**²⁰, pri katerih lahko opazimo različne vrste vpliva med jezikoma (ali med več jeziki). Pojave jezikovnega stikanja je jezikoslovje obravnavalo tudi že v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja, predvsem znotraj dialektologije, vendar je bil pristop vse do zgodnjih 70. letih prejšnjega stoletja na splošno odklonilen, metodologija raziskovanja pa izrazito usmerjena v iskanje idiomov, kjer naj ne bi bilo pojavov stikanja (Williams, 1973). Raziskovalci so tako iskali čim starejše govorce s čim bolj nedostopnih in posledično »nekontaminiranih« območij, kjer naj bi se ohranjalo »čisto« narečje. Poudarek je bil torej na podeželju (in ne na mestu), na preteklosti (in ne na sedanjosti), na čistosti (in ne na medjezikovnem vplivanju). Kot bomo videli v nadaljevanju tega poglavja, predstavljajo prav ti trije topisi – podeželskost, preteklost in čistost – tipična ideološka jedra, ki znatno pogojujejo diskurz o jeziku.

Za dvo- in večjezična okolja nasploh in tudi za jezikovno okolje slovenske manjšine v Italiji je morda najznačilnejši (ali vsaj najopaznejši) pojav jezikovnega stikanja, ki ga bom imenovala **alternacija kodov**. **Alternacija kodov** je splošen pojem, s katerim

17 Slovenska narodna skupnost v Italiji se je tako na primer oblikovala zaradi spreminjanja državnih meja Srednje Evrope po 1. in 2. svetovni vojni. Podobno dinamiko opažamo pri mnogih drugih skupnostih; spreminjanje statusa neke skupnosti s »premikanjem« meja pa je izrazito evropski pojav, ki vpliva tudi na položaj, percepcijo in usvajanje različnih jezikov oz. idiomov (Gobbins - Holt, ur., 2002; Meinhof, ur., 2002; Sedmak - Sussi, 1983).

18 Tak je primer Furlanov, ki živijo v italijanski deželi Furlaniji - Julijski krajini na meji z Avstrijo in Slovenijo, oziroma Kataloncev, ki živijo v Španiji na meji s Francijo in Andoro. Slednji so bili pogosto predmet raziskav o uspešnih jezikovnih politikah in njihovih posrečenih prenosih v prakso (Procentese, 2013).

19 Te teme tu ne bomo načelnjali posebej. Opozarjam pa, da se je metodološki pristop obravnave pravnih okvirov in usmeritev na področju zaščite jezikovnih skupnosti (ne samo manjšinskih!) v zadnjih desetletjih bistveno spremenil. Pri ugotavljanju primernosti, uspešnosti in učinkovitosti zakonodaje se ne uporabljajo več kriteriji, ki temeljijo na opciji »ohranjanja« jezika, kulture in identitete, ampak kriteriji, ki izhajajo iz opcije »spodbujanja, promocije, razvijanja«. (Coulmas, 1991; Phillipson, 2003; Wright, 2003; Hilton – Hale, 2013)

20 Dvo- oz. večjezičnost in jezikovno stikanje sta bila v zadnjih desetletjih temeljito raziskana in predmet zelo široke obravnave. Literature o teh temah je na mednarodni ravni veliko; tudi na tem področju beležimo epistemološke razlike med modeli, ki so bili uveljavljeni nekako do padca berlinskega zidu, in novimi modeli, ki so se razvili ob prehodu iz 20. v 21. stoletje. Splošen pregled na mednarodni ravni ponujata npr. deli Grosjean, F. (2008) *Studying Bilinguals*. Oxford: Oxford University Press in Winford, D. (2003) *An Introduction to Contact Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing.

lahko označujemo več pojavov prehajanja med kodi (idiomi) oz., preprosteje, jeziki.²¹ Tudi strokovna literatura, ki se ukvarja s pojavi jezikovnega stikanja, ne uporablja vedno enotne terminologije; sodobne raziskave se vsekakor skušajo nekako izogniti negativnim konotacijam, ki so jih v starejših obravnavah jezikovnih pojavov imeli različni sicer na videz strokovni termini, kot so interference, kalki, tujke in podobni pojmi. Jezikoslovje, ki je težilo predvsem k preskriptivnosti, se pravi k normiranju jezika, je v preteklosti rado izražalo (negativne) sodbe o takih in drugačnih jezikovnih pojavih ter s tem nujno stigmatiziralo govorce kot neuke, neosveščene »mazače« jezika.

Sodobne jezikoslovne vede, tako (deskriptivno) formalno jezikoslovje kot tudi druge interdisciplinarne vede (etnolingvistika, antropolingvistika, sociolingvistika itd.), se omejujejo na opazovanje in zapisovanje pojavov, ne pa na njihovo vrednotenje ali celo obsojanje.

Alternacija kodov velja danes za pojem, ki združuje in označuje različne oblike prehajanja med idiomi; ta prehajanja so značilna za jezikovna vedênja dvo- in večjezičnih govorcev ter so sestavni del njihove jezikovne zmožnosti in pridobljenih jezikovnih veščin. So torej, če poenostavimo, dokaz nekega znanja, neke spretnosti, ne pa nujno pokazatelj nekega neznanja oz. nesposobnosti. Dejstvo, da človek dva jezika uporablja, pa čeprav ju meša, pomeni, da očitno ta človek dva jezika tudi zna – sicer ju niti uporabljati ne bi mogel.

Je pa po drugi strani res, da se v vseh jezikovnih praksah, in torej tudi pri pojavih alternacije kodov, samodejno vzpostavljajo neka **pragmatična pravila**, ki so za govorca ravno tako zavezujoča kot systemska (formalna) pravila jezika. Ta pragmatična pravila govorniku narekujejo, kdaj, s kom, v katerih oblikah in do kake mere je alternacija kodov sprejemljiva in celo zaželena, kdaj pa je nesprejemljiva in nezaželena – torej s pragmatičnega vidika neposrečena oz. neuspešna. Na splošno velja, da lahko dvo- in večjezični govorec alternira kode, ki jih pozna, takrat, ko so ti kodi znani oz. razumljivi tudi njegovim sogovornikom; alternacija je nadalje sprejemljivejša v sproščenih govornih kontekstih (doma, med prijatelji, med kolegi ...), ko se tudi sicer uporabljajo manj formalne zvrsti jezika (narečje, pogovorni jezik, sleng ...).

Pred kršitvijo pragmatičnih pravil pa smo takrat, ko govorec kodov ne izbira zavestno in jih ne zna selektivno umestiti le v kontekst, znotraj katerega je alternacija sprejemljiva. Tak govorec bo idioma (ali idiome) alterniral tudi ob prisotnosti govorcev, ki enega od dveh kodov ne razumejo, ali takrat, ko okoliščine narekujejo odrekanje alternaciji ali vsaj njeno omejevanje. Kršitev pragmatičnih pravil – torej »nekontrolirano« alterniranje kodov – je pogosto znak, da je alternacija posledica nezadostnega znanja enega ali več jezikov oz. diglosije (Winford, 2003).

Dejstvo, da je jezikoslovje do nedavnega nekritično preziralo in celo sankcioniralo vse pojave alternacije kodov, ne glede na njihov kontekst oz. na njihovo pragmatično sprejemljivost, je močno vplivalo na splošno percepcijo teh pojavov in ustvarilo negativno predstavo o jezikovnem stikanju, ki jo imajo danes govorniki, kar bomo podrobneje videli v nadaljevanju. Ta negativna konotacija, ki se odraža v različnih ideoloških jedrih, se pojavlja tudi v strokovnem diskurzu o jeziku in postaja po vsej verjetnosti sestavni del didaktičnih in pedagoških praks.

21 S pojmom *alternacija kodov* mislim tu na preklapljanje (*code switching*), mešanje (*code mixing*) in izposojanje jezikovnih prvin (*borrowing*) ter še na druge oblike in vrste prehajanja. Prav tako se tu z rabo terminov »koda« in »idiom« ne omejujem le na prehajanje med dvema ali več jeziki (npr. med slovenščino in italijanščino), ampak označujem tudi prehajanje med različnimi zvrstmi enega jezika (npr. prehajanje med narečno, splošnopogovorno in knjižno slovenščino).

V nadaljevanju tega poglavja se ne bom specifično ukvarjala s posameznimi jezikovnimi pojavi na območju slovensko-italijanskega jezikovnega stikanja,²² temveč s samim pojmom jezika, natančneje s **percepcijo (dojemanjem) jezika oz. jezikov v tem prostoru**, ter s tem prešla na področje, ki je blizu antropolingvistiki in sociolingvistiki, hkrati pa tudi epistemologiji jezikoslovnih ved in, nazadnje, semiotiki. Ker sem se morala za tovrstno analizo nujno omejiti na ožji nabor razpoložljivega gradiva, sem za vzorec izbrala zapisana besedila različnih avtorjev, ki pa sodijo v neki homogen, enoten kontekst: obravnavala bom namreč reprezentacije odnosa do slovenskega jezika, ki so se pojavljale **v enem od slovenskih tiskanih medijev v Italiji – v Primorskem dnevniku, in sicer v koledarskih letih 2011 in 2012**.

Vsak posamezen govorec vzpostavi do idioma ali idiomov, ki jih uporablja, neki odnos oz. neko kompleksno strukturo odnosov, kot bomo videli v nadaljevanju. Vsak govorec obravnava na primer enega ali več idiomov kot svojega ali svoje; druge idiome, ki jih sicer tudi pozna in uporablja, pa kot bolj ali manj tuje. Do svojega in do tujih idiomov vzpostavi, poleg te delitve na »svoje« in »tuje«, tudi celo paleto odnosov, mnenj, predstav in pričakovanj (Pertot, 2014), ki lahko v določenem trenutku prerasejo individualno (psihološko) raven in se konstituirajo kot veliko kompleksnejša struktura na kolektivni – kulturni in družbeni – ravni.

Ta struktura (sistem) vrednot, predstav, percepcij in interpretacij ima, kot bomo videli, izrazito aprioren (aksiomatičen) značaj in za cilj vključevanje posameznikov v določeno skupnost ali izključevanje iz nje ter oblikovanje odnosov moči in dominance znotraj te skupnosti. Zaradi tega specifičnega značaja in teh specifičnih ciljev pravimo taki strukturi tudi jezikovna ideologija.²³ Ideologija ni lastna le posameznemu govorniku, ampak tudi skupnosti, ki ji ta posameznik pripada. Lahko bi celo rekli, da **odnos do lastnega idioma – ali lastnih idiomov – ključno definira skupnost in sooblikuje** (skupaj s še drugimi dejavniki) **njeno identiteto**. Z drugimi besedami: ljudje se ne identificiramo samo s tisto skupino govorcev, ki govori oz. uporablja isti (enak) ali podoben idiom kot mi, ampak tudi s tisto, ki ima do tega idioma isti (enak) ali vsaj podoben odnos, predstavo, percepcijo.

Odnos do idioma oz. idiomov in predstave o njem ali njih se oblikujejo in odražajo skozi diskurz.²⁴ Lahko torej rečemo, da **se z diskurzom o jeziku oblikujejo skupine**, katerih pripadniki se prepoznavajo v istih vrednotah, na podlagi katerih definirajo odnos do enega ali več idiomov.

V tem poglavju bom analizirala diskurz o idiomih in predstavila specifično jezikovno ideologijo (ali jezikovne ideologije), ki jih je sprejela in razvila skupina oz. skupnost, ki jo lahko imenujemo **slovenska manjšina v Italiji**. Posebej bodo v nadaljevanju poglavja prikazana nekatera dominantna ideološka jedra, torej tisti ideološki konstrukti, ki so v diskurzu o jeziku slovenske manjšine v Italiji najpogostejši, najtemeljiteje izpostavljeni in torej posebej izraziti.

22 Na tem mestu bi rada le opozorila na dejstvo, da je več raziskovalcev v svojih delih omenjalo prisotnost pojavov alternacije kodov med govorniki slovenskega jezika v Italiji (prim. Kaučič - Baša, Mezgec, Pertot in drugi, passim – prim. pogl. Bibliografija) in jih umestilo v družbeni kontekst, da pa na tem področju še vedno pogrešamo podrobno (formalno) jezikoslovno analizo posameznih pojavov in njihovih dinamik v jeziku dvo- in večjezičnih govorcev.

23 Prim. pogl. I.5.

24 Več o pojmu diskurza, o njegovi definiciji in razliki med diskurzom in govorom v nadaljevanju, prim. II.4.

II.2 Gradivo

Za analizo diskurza o idiomih, ki se pojavlja med slovensko manjšino v Italiji, sem v prvi fazi najprej zbrala gradivo več medijev, predvsem Primorskega dnevnika, Novega glasa in Novega Matajurja, ki sem jih redno spremljala v letih 2009–2014. Za dodatno, specifično obdelavo v tej monografiji pa sem nato v drugi fazi zaradi večje preglednosti izbrala en sam vir, **Primorski dnevnik**.²⁵ Izbrano in analizirano je bilo gradivo, objavljeno v koledarskih letih 2011 in 2012.

Izbira vzorcev besedil ni bila enostavna in samoumevna, vendar pa do določene mere nujna zaradi omejenega delovnega okvira in potrebe po sistematizaciji gradiva.

Raziskava, katere namen je analizirati diskurze o idiomu, ki nastajajo in se razvijajo v določeni skupnosti, ter na podlagi teh izluščiti dominantna ideološka jedra, ki se pojavljajo v tej skupnosti, bi sicer morala zajemati tudi gradivo, zbrano med razgovori z različnimi vzorčno izbranimi informatorji iz raznovrstnih okolij. Vendar pa bi tovrstno delo zahtevalo drugačen delovni okvir, razpoložljive vire in raziskovalne sinergije. Ob pomanjkanju take infrastrukture sem sklenila, da se za potrebe te raziskave poslužujem samo pisnih virov (in da torej iz obravnave izključim razgovore z vzorcem informatorjev) ter da raziskavo nadalje omejim še na tiste pisne vire, ki so javno dostopni. Med slednjimi sem skušala poiskati take, ki naj bi – kljub tipološki omejenosti – odražali mnenja različnih govorcev oz. ki bi znotraj izbrane skupnosti predstavljali tista stališča, s katerimi se prepoznava čim več govorcev. Primorski dnevnik že zaradi svoje »dnevnosti« velja za najbolj bran oz. razširjen medij, ki izhaja iz slovenske narodnostne skupnosti v Italiji in je tej skupnosti tudi prvotno namenjen; čeprav izhaja v Trstu, se njegovo poročanje ne omejuje na to pokrajino, ampak obsega tudi dogajanje na Goriškem (kjer ima Primorski dnevnik svojo lokalno redakcijo) in na Videmskem, v Sloveniji ter po svetu, z določenim poudarkom na drugih evropskih manjšinah.²⁶ Skratka, cilj je bil pridobiti čim popolnejši vzorec, ki naj bi dovoljeval strokovno relevantno analizo in celosten prikaz dominantnih diskurzivnih dinamik neke skupnosti, ne samo v odnosu do lastnega, ampak tudi do drugih idiomov.

Upoštevajoč vse te omejitve in cilje sem se odločila, da za vzorec izberem besedila, objavljena v Primorskem dnevniku v dveh koledarskih letih, 2011 in 2012.²⁷

V analizo sem namensko vključila ne samo novinarske prispevke, ampak tudi kolumnne, reportaže, pisma uredništvu, jezikovne koticke in sploh vsa besedila, ki so bila objavljena v tem mediju v omenjenem kronološkem obdobju. S tem sem želela

25 Primorski dnevnik je edini dnevnik, ki izhaja v okviru slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Za uradni datum njegovega nastanka velja 13. maj 1945, vendar pa segajo korenine dnevnika na konec prejšnjega stoletja, ko je v Trstu začel izhajati list *Edinost* – to je bil prvi dnevnik primorskih Slovencev in je izhajal do 4. septembra 1928, ko ga je oblast prepovedala. Septembra 1943 je začela Osvobodilna fronta v cerkljanskih gozdovih v ciklostilni tiskarski tehniki izdajati listič z naslovom *Partizanski dnevnik*. Kasneje sta se uredništvo in tiskarna preselili v Vojsko nad Idrijo in tam je dnevnik izhajal do osvoboditve. Povzeto po <http://www.primorski.eu/publisher/Zgodovina/section/>, 11. 7. 2015.

26 Tu mislimo predvsem na posebno rubriko, ki jo PD namenja evropskim manjšinam (v nadaljnji analizi so besedila iz te rubrike označena kot r, reportaža).

27 Gradivo sem zbrala prek iskanika v spletnem arhivu Primorskega dnevnika (<http://www.primorski.eu/publisher/vkiosk/section/>). Iskalni pojmi so bili: *jezik*, *jezikovn*, *matern*, *nareč*, *sol*, *učn*. Temu prvemu iskalnemu situ je sledilo prebiranje člankov s pojavitvami, njihov dodatni popis in arhiviranje ter nazadnje analiza. Žal struktura spletne strani ne omogoča pridobivanja statistik o pojavitvah in niti nadaljnje iskanja, npr. po okolici.

vkjučiti v obravnavo tudi tista besedila, ki niso neposredno vezana na uredniško politiko medija, ampak predstavljajo stališča potencialno najširšega kroga rednih ali občasnih bralcev. V nadaljevanju sta ob navajanju posameznih citatov navedena datum objave in tipologija besedila; ker niso vsa besedila označena z avtorjevim imenom in priimkom, sem ta podatek izpustila:

OKRAJŠAVA	RAZLAGA
xx.xx.xx	datum objave besedila
n	novinarski prispevek (članek), objavljen kot kronika, poročilo o dogodku
r	reportaža, daljši avtorski prispevek
k	jezikovni kotiček, strokovno besedilo
m	mnenje, kolumna; tudi navedek izjave v članku
p	pismo uredništvu
PRIMER	RAZLAGA
[22. 2. 2011, k]	besedilo, objavljeno v Primorskem dnevniku 22. februarja 2011; tipologija = jezikovni kotiček

Vsi deli besedila, ki sem jih želela podčrtati oz. izpostaviti, so zapisani **krepko**. V navedkih izpuščam morebitno rabo krepkega, ležečega, podčrtanega ali kako drugače tipografsko označenega tiska v izvirniku.

Vsi navedki so dobesedni in zato vključujejo tudi slovnična, pravopisna in druga odstopanja od norme in ustaljene rabe, kot izhajajo iz izvirnika.

II.3 Analiza diskurza – metodologija

Pri analizi gradiva sem uporabljala metodologijo, ki ji pravimo (kritična) analiza diskurza. Ta se je oblikovala v drugi polovici 20. stoletja predvsem v anglo-ameriškem raziskovalnem kontekstu, s tem da je povzemala tudi marsikatera izhodišča kontinentalnih humanističnih in družboslovnih ved.

Za nazornejši prikaz te metodologije bo primerno, če najprej opredelim pojem diskurza, kot ga bom uporabljala v nadaljevanju.

Izraz **diskurz** se marsikomu zdi iz italijanščine prevzeta beseda (it. *discorso*), s katero preprosto označujemo *govor*. V resnici je *diskurz* strokovni termin, ki smo ga prevzeli iz angleščine; ne pomeni torej *govora* (za katerega uporabljajo anglofoni izraz *speech*), ampak **zbir tekstov, ki se pojavljajo v določenem kontekstu o določeni temi in z določenim namenom**.

V starejši tradiciji je bil diskurz res izključno jezikovni pojem; kot realizacija besedilnih elementov se je uvrščal izključno na raven verbalnega jezika. Imel je torej podoben status kot latinski pojem *locutio*. Novejša teorija – torej tista, ki se je razvijala od 60., 70. let prejšnjega stoletja dalje – prepoznava kot osnovni element diskurza **tekst**. Ponovno: tekst ni ponesrečen prevod tega, kar je v slovenščini *besedilo*; medtem ko je besedilo sestavljeno iz samih verbalnih elementov (npr. besed, kot namiguje že sam izraz), je tekst »prepletanka« verbalnih in neverbalnih znakov, ki se skupaj z drugimi teksti kontekstualizira v diskurzu.

Osnovna podmena diskurza je namreč ta, da se teksti ne pojavljajo ločeno, kot hermetično nepropustne enote, ki sledijo izključno jezikovni normi in nastajajo v nekem kulturnem vakuumu. Teorija diskurza je nastala iz prepričanja, da teksti vedno nastajajo v nekem kontekstu in so vedno v odnosu z drugimi teksti tega ali drugačnih kontekstov. **Teksti, ki so tematsko homogeni in se pojavljajo v istem kontekstu in z istimi** (ali vsaj sorodnimi) **cilji, tvorijo diskurz**. Pojem diskurza je torej že veliko pred razmahom računalniško obdelanih besedil obravnaval načelo intertekstualnosti in kontekstualnosti, torej smiselnih povezav med teksti, ki so lahko sicer geografsko in časovno oddaljeni, a tvorijo, s finalnega vidika, neko celostno reprezentacijo. Zato danes na primer lahko govorimo o »filozofskem diskurzu Zahoda« in s tem mislimo na celo vrsto tekstov, torej besedil, ki gredo od Talesovih fragmentov do Žižkovih monografij, slik (na primer Rafaellovo *Atensko šolo*), grafov (na primer Saussurjevo reprezentacijo »pošiljanja znakov«) in drugih elementov. Ko pravimo »filozofski diskurz Zahoda«, s tem ne mislimo na pogovor o filozofiji, ampak na kompleksen, dobesedno prepleten zbir najrazličnejših tekstualnih elementov, ki obravnavajo sicer raznoliko tematiko, predstavljajo pa jo kot homogeno: kot filozofijo Zahoda.

Za boljše razumevanja tega, kar bo predstavljeno v nadaljevanju, je na tej točki ključen še en pojem oz. še ena teoretska podlaga. Spomniti se moramo namreč Foucaultove teorije diskurza. Francoski filozof **Michel Foucault** (1926–1984)²⁸ je pojem diskurza smiselno povezal s pojmom moči, dominance in avtoritete ter s tem zavestno – ali pa niti ne – odprl vrata t. i. kritični analizi diskurzov, kot bomo videli v nadaljevanju. A pojmdimo po vrsti.

Michel Foucault je trdil, da se **v diskurzu pojavljajo ideje, verovanja in prakse, ki sistematično konstituirajo subjekte in svetove**, o katerih naj bi sicer le »govorili«. Z drugimi besedami: diskurz, ki ga tematizira Foucault, ni le govor, pogovor, ki ponazarja neko zunanje stanje, torej neko stanje, ki obstaja ne glede na (po)govor o njem. Diskurz ne samo »govori o nečem«. **Diskurz »ustvarja«** nekaj, oblikuje neko realnost. To nam – sicer šele danes, več desetletij po Foucaultovem pisanju – čisto plastično dokazujejo mediji. S tem da o določenih temah, dogodkih in osebah pišejo ali govorijo, mediji dejansko »ustvarjajo« novice, probleme, vprašanja. Mediji ustvarjajo zvezdnike in zavržence, sovražnike ljudstva in heroje. S svojim poročanjem ne samo pogojujejo, ampak tudi dejansko (spet!) ustvarjajo tisto, čemur pravimo javno mnenje.

Foucault je pojem diskurza povezal s pojmom moči in dominance. Ustvarjanje odnosov moči in dominance je pravzaprav cilj diskurza. S tem namenom diskurz definira in izloča določene objekte (to, o čemer se ali se ne govori), določene subjekte (tiste, ki lahko o nečem govorijo ali ne) in določene modalitete (načine, s katerimi lahko nekdo o nečem govori ali ne).

Vsaj od zadnjih desetletij prejšnjega stoletja dalje se diskurz povezuje tudi z ideologijo oz. z njeno reprezentacijo.²⁹ Odnos med ideologijo in diskurzom je morda najjasnejše

²⁸ Michel Foucault, francoski mislec, esejist in univerzitetni profesor, ki je zaznamoval filozofijo druge polovice 20. stoletja, je v svojih delih obravnaval družbene in kulturne formacije (med temi je najbolj znana njegova obravnava zapora in kaznovanja) ter, v tesni povezavi z njihovo družbeno in kulturno funkcijo, tudi psihološke konstrukte (spolnost, norost, vednost ...). Pri teh obravnavah je izpostavil pomen diskurza kot prostora, kjer se te formacije in ti konstrukti generirajo, oblikujejo in posredujejo. Velik del gradiva, tudi predavanj in zapiskov, je danes na razpolago na spletni strani <http://foucault.info>.

²⁹ Po vsej verjetnosti sta med najstarejšimi znanstvenimi deli o tej temi Kress, G - Hodge, B. (1979) *Language and*

opredelil T. van Dijk, ki je tej temi posvetil skoraj ves svoj opus: »Ideologies **are expressed and generally reproduced** in the social practices of their members, and more particularly **acquired, confirmed, changed and perpetuated through discourse**. Although **general properties of language and discourse are not**, as such, **ideologically marked**, systematic discourse analysis offers powerful methods **to study the structures and functions of 'underlying' ideologies**. The ideological polarization between ingroups and outgroups— a prominent feature of the structure of ideologies—may also be systematically studied at all levels of text and talk, e.g. by analysing how members of ingroups typically emphasize their own good deeds and properties and the bad ones of the outgroup, and mitigate or deny their own bad ones and the good ones of the outgroup.« (Van Dijk, 2006). Van Dijk v tem eseju izpostavlja, prvič, dejstvo, da lahko elemente ideologije odkrivamo predvsem (če že ne izključno) z analizo diskurzov. Nadalje pa opozarja, da odnos med ideologijo in diskurzom ni determinističnega tipa: ni vsak diskurzivni element, ki ga analiziramo, že sam po sebi ideološki; tudi raba istih diskurzivnih elementov je lahko v nekaterih kontekstih ideološka in v drugih ne. Je pa po drugi strani tudi res, da se apriorne in aksiomske prvine, ki so značilne za ideologijo, prav skozi iteracijo v diskurzu pretvorijo v samoumevna splošna prepričanja, ki imajo v posameznih družbenih skupinah status »common sense«. Ena od značilnih diskurzivnih prvin, ki zaznamujejo ideološki diskurz, je po van Dijkovem mnenju na primer polarizacija, torej ustvarjanje nasprotujočih si polov z rabo zaimkov »mi« vs. »oni« / »naš« vs. »njihov«, pri čemer se »mi« in »naše« pozitivne lastnosti emfazirajo, »oni« in »njihov« pa deemfazirajo; velja seveda tudi nasprotno: »mi« deemfaziramo »naše« negativne lastnosti, »njihove« pa emfaziramo. Skratka, če poenostavimo: v ideološkem diskurzu predstavljamo mi (z vsem, kar je naše) pozitivni pol, oni (z vsem, kar je njihovo) pa negativnega. Kdo smo »mi« in kdo so »oni« je seveda odvisno od konteksta (Elias-Scotson, 2008). Ali in kako se ta osnovna ideološka polarizacija pojavlja v analiziranem gradivu, bomo videli v nadaljevanju.³⁰

Sočasno z genezo sodobnega pojmovanja diskurza se je razvila tudi analiza diskurza oz. diskurzivnih praks. Glede na postopke, metode in cilje lahko danes v grobem ločimo dve smeri analiz: klasično in kritično.

Discourse analysis (DA) – analiza diskurza je strokovni termin, s katerim označujemo različne pristope k analizi različnih tekstov in način njihove realizacije v določenih kontekstih. Analiza diskurza izhaja iz semiotske podmene, da se besedila (torej konstrukti verbalnih znakov) povezujejo z drugimi znakovnimi elementi, ki niso izključno verbalni – na primer s fotografijami, risbami, zvoki itd. – ter s kontekstualnimi elementi – prostorom, časom, subjektom izjavljanja itd. Klasična analiza diskurza **izhaja vsekakor iz analize verbalnih elementov** in jih šele nato umešča v kontekst, kjer skupaj z drugimi (neverbalnimi) elementi tvorijo smiselno celoto teksta. Tovrstna analiza diskurza se po eni strani opira na znanje, ki nam ga posreduje formalno jezikoslovje (na analizo fonetike, morfematike in sintakse), po drugi strani pa na ugotovitve nekaterih drugih jezikoslovnih ved, kot so retorika (v smislu teorije argumentacije), logika in pragmatika.

Critical discourse analysis (CDA) – kritična analiza diskurza je izrazito in že v osnovi interdisciplinaren pristop k raziskovanju diskurza; jezik je tu pojmovan kot socialna praksa, sama analiza pa skuša ugotoviti, **na kakšne načine se družbeni in politični mehanizmi moči in dominacije izražajo v tekstih**. S kritično analizo diskurza se je

Ideology. London: Routledge in Gumperz, J. (1982) Discourse strategies. Cambridge: Cambridge University Press.

30 Večina van Dijkovih del – monografij, člankov, prispevkov – je dostopna na avtorjevi spletni strani www.discourses.org.

začel prvi sistematično ukvarjati Norman Fairclough.³¹ Izhajal je sicer iz klasične analize diskurza, torej iz analize besedil, to pa je vključil v analizo diskurzivnih praks (torej v procese proizvodnje, distribucije in »porabe« tekstov) in te prakse umestil v družbeno-kulturne kontekste (Fairclough, 2010). Še vedno velja za najvidnejšega predstavnika te smeri analize diskurzivnih praks Teun A. van Dijk, ki je v zadnjih svojih delih, iz katerih v nadaljevanju tega poglavja črпам veliko iztočnic, pokazal, kako se tudi **znanje oz. njegova reprezentacija** konstituira skozi diskurz in je v tesni povezavi s pojmom moči in dominacije. Van Dijk namreč med drugim ugotavlja, da se znotraj vsake skupnosti pojavlja »predpostavka o znanju«, torej podmena, da nekdo nekaj »zna«. Ta podmena se oblikuje na podlagi diskurzov, ki jih ustvarja tisti, ki nekaj zna (ve) ali naj bi znal (vedel), in ki jih ustvarjajo drugi člani iste skupnosti, ki to znanje/vednost delijo oz. rutinsko predpostavljajo. Jasno je, da kdor se znotraj neke skupnosti postavlja na mesto tistega, ki nekaj zna/ve, ima znotraj te skupnosti dominantno vlogo. Ravno z jezikovnimi prvinami, ki se pojavljajo v diskurzih skupnosti, lahko s kritično analizo ugotovimo, kako ta skupnost rekonstruira »what (someone) had in mind« – torej kako predpostavlja, da nekdo nekaj zna oz. ve. (van Dijk, 2012)

Ta van Dijkova teorija je zanimiva, kot bomo videli v nadaljevanju, tudi pri ugotavljanju geneze in razvoja ideoloških jeder o jeziku med Slovenci v Italiji. Ko namreč mediji neke skupnosti pišejo o jeziku, bralci po vsej verjetnosti predpostavljajo, da ti mediji (oz. osebe, ki se v njih pojavljajo: strokovnjaki, intervjuvanci, pisci jezikovnih koticov, novinarji ...) o temi jezika dejansko nekaj znajo/vedo. Na podlagi te predpostavke bralci vključujejo elemente medijskega diskurza o jeziku v svoje diskurze, ki se nadalje spet preoblikujejo v medijski diskurz (v pismih uredništev, komentarjih, intervjujih ...). Tako se predpostavka o znanju/vednosti, o kateri govori van Dijk, replicira in (samo)potrjuje.

Kritična analiza diskurza je, kot smo videli, nekje »na sredi« med jezikoslovno vedo in širše interdisciplinarno zasnovanimi humanistično-družboslovnimi vedami ter predstavlja **vezni člen različnih raziskovalnih področij**. Formalne jezikoslovne analize besedil na neki točki »srečajo« Foucaulta, Habermasa, Althusserja in druge – filozofe, antropologe, sociologe ... –, ki jim jezik predstavlja repertoar odsevov družbenih praks in kulturnih formacij. Jezik (ne le verbalni) je namreč znotraj kritične analize diskurza obravnavan kot socialna praksa, skozi katero se ustvarja in prenaša ideologija, ki posreduje reprezentacije skupin na podlagi odnosov moči in prevlade. Nekateri teoretiki kritične analize diskurzov so celo postavili hipotezo, da je (verbalni) jezik semiotična reprezentacija družbenih struktur (Weiss - Wodak, 2003; Young - Harrison, 2004).

V kritični analizi je osnovni element diskurza tekst in ne le besedilo – analiza upošteva torej tudi neverbalne elemente, ki tvorijo celoto sporočila. V nadaljevanju se bom, tudi zaradi specifike zbranega gradiva, omejila sicer na analizo besedilnih, torej verbalnih elementov, čeprav bi bilo v obravnavo smiselno vključiti tudi grafične elemente, npr. fotografije, oblikovalske rešitve, bolj ali manj izpostavljeno mesto člankov na strani itd. Izhajala bom iz načel klasične analize diskurza, nekatera stališča kritične analize diskurza pa bom uporabila v končnem eseju, kjer bom rezultate analize gradiva prenesla na področje semiotike in teorije simbolov oz. simbolnih form.

Analiza diskurza lahko namreč – kot bomo podrobneje videli v končnem poglavju – pokaže na **homogen (enoglasen) ali na heterogen (večglasen) diskurz** o določeni

31 Faircloughovo delo *Language and Power* (prva izdaja iz leta 1989) je dejansko začetek znanstveno utemeljene in strokovno dosledne kritične analize diskurza.

temi oz. vsebini. Heterogen diskurz predstavlja oz. na različne načine vključuje in tematizira raznolika stališča, ki ustvarjajo včasih tudi polivalentne pomeni in celo paradoksalne pomenske sklope. Skratka, če poenostavimo: v heterogenem diskurzu stvari niso predstavljene črno-belo oz. celo samo črno ali samo belo; nasprotno, v heterogenem diskurzu se avtor kritično distancira od tovrstnih delitev oz. jih smiselno umesti v neki kontekst; bralca morda celo opozori na predpostavke, iz katerih izhaja, na »hipotetičnost hipotez« in »aksiomatičnost aksiomov«. V heterogenem diskurzu so predstavljene različne teorije in stališča, pa čeprav le zato, da jih avtor ovrže oz. dokaže njihovo nesprejemljivost. Tudi argumentiranje (zagovarjanje tez oz. postavljanje protitez) je v heterogenem diskurzu izrazito divergentno: znotraj diskurza je mogoče ugotoviti, katere so formalne (nujne) in katere kontekstualne premise, kateri je okvir, kje in kdaj je izvajanje veljavno, kje je meja med resnico (resničnostjo) in verodostojnostjo.³² Tak diskurz, ki bi ga lahko s klasično terminologijo označili za dialektičnega, je propulziven: iz njega izhajajo dinamična pomenska oz. večpomenska jedra, iz katerih lahko v določenem kontekstu nadalje izhajajo **simbolične funkcije**, kot bomo videli v nadaljevanju.

Po drugi strani pa lahko analiza diskurzivnih praks pokaže na izrazito monovalentno tematiziranje in na posledično enoznačnost pomenov. Tak diskurz je statičen, enoglasen, brez vsakršne notranje dialektike; argumentiranje je izrazito konvergentno – neposrečeno namreč uvaja nekatera načela resničnostne semantike in celo formalne logike v prakso, ki sicer s tema ni neposredno povezana.

V takem statičnem in enoglasnem diskurzu se pomenska jedra oblikujejo kot **fetiš**, kar bomo videli v sklepnem eseju. Tovrstne diskurzivne prakse, ki vodijo v fetišizacijo, so navsezadnje značilne za ideološki diskurz.

II.4 Jezikovna ideologija in diskurz

Kaj je jezikovna ideologija, smo videli že v prejšnjem poglavju. Gre za **sistem predstav, pojmovanj in percepcij jezika**, ki se izoblikuje med govorce in katerega cilj je razumevanje jezikovnih pojavov in utemeljevanje jezikovnih praks, posledica pa vzpostavljanje odnosov moči in nadzora. Strokovni diskurz vsaj deklarativno teži k nekaterim načelom, ki v danem kontekstu veljajo za sprejemljiva, npr. k nevtralnosti, objektivnosti, temeljitosti, doslednosti, argumentiranosti in sledljivosti. Ideološki diskurz se od strokovnega razlikuje zaradi prisotnosti čisto drugih značilnih elementov, ki jih bomo podrobneje analizirali v nadaljevanju. Za ideološki diskurz je na primer značilno, da avtorji ne argumentirajo svojih tez s sklicevanjem na relevantne znanstvene vire, temveč na splošna prepričanja ali celo na »splošno znanje/vednost«; pojave ocenjujejo na podlagi apriornih moralnih in etičnih vrednot, pa čeprav kontekst diskurza ni etično/moralno razpravljanje; v ideološkem diskurzu so predpostavke aksiomatične in niso predmet dokazovanja, kritične analize oz. distance; ustvarja se polarizacija »mi« vs. »oni«, pri čemer prvi predstavljajo pozitivni, drugi pa negativni pol.

³² Splošen pregled teorij argumentacije, predvsem v drugi polovici 20. stoletja, ponuja delo Cattani et al., ur. (2009). Za slovenski jezikovni prostor prim. Žagar - Schlamberger-Brezar (2009) in Dukič (2011).

Če analiziramo diskurz o jeziku, pa tudi diskurze o drugih družbenih praksah, ki vzpostavljajo odnose moči in prevlade in ki se pojavljajo znotraj določene skupnosti, opazimo, da **se ideologija odraža v obliki nekih smiselno koncentriranih in homogeno oblikovanih vsebinskih »sklopov«**, ki jim lahko pravimo **ideološka jedra** (Petrović, 2006).

Sintetizacija ideoloških jeder je pravzaprav rezultat prizadevanj raziskovalcev, da bi gradivo, ki so ga zbrali s postopki analize diskurza, uredili v sistematični obliki in ga s tem tudi porazdelili v smiselne sklope. Govorci, ki oblikujejo diskurz o jeziku, prehajajo iz enega ideološkega jedra v drugo, ne da bi med njimi delali neko strogo cezuro. Ločevanje med posameznimi ideološkimi jedri je torej posledica analize in ne sinteze oz. produkcije diskurza o jeziku.

Za ideološka jedra je nadalje značilno, kot smo že videli, da **posamezne pojme polarizirajo v nasprotjih**, kjer en pol predstavlja pozitivne (višje) vrednote, drugi pa negativne (nižje), pri čemer se pogosto pojavlja prav metaforika, ki moralne vrednote prenaša v prostorsko tematizirane frazeme (Lakoff-Johnson, 1980). Izoblikovanje ideoloških jeder sega torej na področje morale in etike ter se ne omejuje na samo razumevanje (jezikovnih) pojavov in praks. Ideološki diskurz o jeziku ustvarja neke miselne vzorce ali konstrukte, znotraj katerih se posamezni pojavi ali sklopi pojavov in praks etično ali estetsko vrednotijo ter posledično enačijo s pozitivnimi ali negativnimi vrednotami, z zelenimi ali nezaželenimi praksami oz. s sprejemljivimi in nesprejemljivimi stališči. Nekaj primerov tega bomo videli tudi v nadaljevanju.

Pred tem pa še pojasnilo. Ko analiziramo ideološka jedra in ugotovljamo, da je neki diskurz ideološki, s tem **ne mislimo tega diskurza ali njegovega avtorja stigmatizirati**. V analizi ugotovljamo le, ali in v kolikšni meri se v različnih besedilih, tudi strokovnih ali publicističnih, pojavljajo elementi, ki sicer niso strokovni ali publicistični, temveč ideološki. Ko trdimo, da je neki diskurz ideološki, s tem ne mislimo, da ni resničen – z analizo diskurza ne ugotovljamo, kaj je res in kaj ni, ampak le, kako je neko dejstvo (trditev, mnenje, teorija ...) predstavljeno. Skratka, predmet analize ni (toliko) vsebina, ampak (predvsem) način, s katerim je ta vsebina tematizirana: v strokovnem in publicističnem diskurzu naj bi bile na primer trditve podkrepljene z dejstvi in dokazi; podatki (kdo, kaj, kdaj, kje ...) naj bi bili natančni in preverljivi; argumentiranje naj bi bilo dosledno in kontekstualizirano; hipoteze, mnenja, nepreverjeni podatki naj bi bili kot taki tudi izpostavljeni in primerno umeščeni v diskurz.

Raziskava, katere izsledke povzemam v nadaljevanju, se je začela na tej točki: pri formalni analizi diskurza v strokovnih in publicističnih (novinarskih) prispevkih o jeziku.

II.5 Rezultati analize: ideološka jedra

V nadaljevanju predstavljam nekatera ideološka jedra, ki so izšla iz obravnave zbranega gradiva (prim. II.2) in za katera je analiza pokazala, da so v diskurzu o idiomu oz. idiomih posebej relevantna.

II.5.1 Preteklost-sedanjest: nostalgija

Med ideološkimi jedri se v zbranem gradivu zelo pogosto pojavlja binom preteklost-sedanjest;³³ pojavnost tega binoma v izbranih in analiziranih odlomkih na primer bistveno presega polarizacijo sedanjest-prihodnost ali preteklost-prihodnost³⁴ in je na splošno najpogosteje prisotno ideološko jedro. Primerjava besedil, objavljenih v različnih časovnih razdobjih, ni pokazala bistvenih odstopanj. Torej bi lahko rekli, da je ideološko jedro preteklost-sedanjest enako prisotno v vsem analiziranem gradivu.

Za ideološko polarizacijo preteklost-sedanjest je značilno predvsem to, da se **preteklost (ki ostaja sicer dokaj nedefinirana) predstavlja kot pozitivni, sedanjest pa kot negativni pol**. S tem se oblikuje t. i. nostalgični diskurz. Preteklost je čas, ko jo je bil »naš jezik« čist in dober; to je bil tudi čas, ko so imeli ljudje do lastnega jezika pozitiven odnos, ko so ga »ljubili« in se zanj »žrtvovali».

Tak diskurz imenujemo lahko **nostalgični diskurz** in je v ideoloških reprezentacijah jezika pogosto prisoten (Petrović, 2006 in 2011). Preteklost je predstavljena izključno pozitivno, brez problematiziranja, kar seveda ne ustreza kaki strokovni (zgodovinski) presoji dejstev.

Na podlagi česa lahko (strokovno) trdimo, da sta bila »nekoč« (pri čemer niti ne definiramo, kot bomo videli v nadaljevanju, kdaj je ta »nekoč« bil) položaj in stanje jezika »boljša« ali »lepša«? Če se omejimo na samo področje jezika in natančneje na položaj slovenskega jezika npr. v Trstu, bi najbrž na podlagi diahronih sociolingvističnih analiz težko trdili, da je bilo nekoč stanje »boljše«, da so »ljudje« govorili »lepše«, da je bilo splošno kulturno okolje bolj »naklonjeno« dvo- ali večjezičnosti. Najprej bi morali najbrž definirati, kdaj je ta »nekoč« sploh bil (pred sto leti? pred petdesetimi leti? ...); kaj točno pomeni termin »boljši« (slovnično ustrežnejši? literarno privlačnejši? ...) in kdo so ti »ljudje«, ki so predmet analize (vsi govorci? pripadniki višjih, izobraženih slojev? ...). Če upoštevamo le splošno znana dejstva o razširjeni nepismenosti ter težkem dostopu do jezikoslovnih virov (slovnice, slovarjev ...) in njihovi splošni nerazširjenosti, da niti ne omenjamo ilirističnih in panslavističnih teženj ter stikov z italijanskim in tudi nemškim svetom, kar je gotovo vplivalo na izrazitost pojavov, ki izhajajo iz jezikovnega stikanja, bomo strokovno težko argumentirali, da je bil položaj slovenščine v Trstu pred (recimo) sto leti »ugodnejši«. A ideološki diskurz, v nasprotju s strokovnim, ne navaja dejstev, podatkov, dokazov – niti v posredni obliki, ki je sicer značilna za poljudna besedila, kot so kolumne, članki in drugi prispevki v dnevniku. Nasprotno: ideološki diskurz se kot tak konstituira prav ob pomanjkanju vsakršnih sklicev.

33 Kvantitativna analiza pojavnosti ideoloških jeder je zaradi neenotnosti, nehomogenosti in neprimerljivosti zbranih podatkov težka. Glede na pogosto tematizacijo preteklosti sem skušala kvantitativno opredeliti ta pojav v 30 besedilih, za katera se mi je zdelo, da posebej izstopajo po tem ideološkem jedru. V izbranih besedilih sem nato primerjala pojavitve tega in drugih jeder, ki jih analiziram v nadaljevanju. Tako se je na primer izkazalo, da se v 27 od teh 30 izbranih besedil, ki so ideološko zaznamovana, pojavlja tudi (čeprav ne samo) ideološki diskurz o preteklosti-sedanjesti, v nekaterih primerih skoraj samostojno, drugod pa ob drugih ideoloških jedrih oz. kot argument zanje.

34 Ta analiza polarnih reprezentacij je bila izvedena na omejenem vzorcu posameznih izbranih segmentov gradiva, za katera se mi je glede na vsebino in obliko tematizacije zdelo, da bi bila taka analiza umestna.

Primer:

PD, 11. 5. 2012, k: [...] *opažam veliko razliko v jeziku. Današnji je neprimerno slabši kot je bil takrat.*

Nostalglični diskurz o »dobrem starem jeziku«, ki je bil »čist« in »nepokvarjen«, kar sicer ne zdrži nikakršne, niti bežne strokovne analize, je vendar v ideološkem diskurzu zelo pogost. Namen ideološkega diskurza ni namreč preverjati ali dokazati utemeljenost neke hipoteze, temveč **ustvarjati odnos moči in avtoritete** med tistim, ki nekaj zna/ve (na primer med avtorjem besedila), in tistim, ki nečesa ne zna/ve (na primer bralci). Avtor na primer ve, da je bil nekoč jezik »lepši«, kar predpostavlja, da očitno tudi ve, kakšen/kateri jezik je »lep«. Na podlagi tega se avtor postavlja kot avtoriteta, ki z bralci ne deli virov svojega znanja (podatkov, premis, dokazov ...), ampak zgolj zaključke, ki so predstavljeni kot sami po sebi resnični, apriorni in aksiomatični. Bralci predstavljajo pri tem nasprotni pol, pol tistih, ki »ne znajo/vedo« in ki so torej glede na avtorja v podrejenem položaju. So namreč tisti govorci, zaradi katerih je jezik danes »grši« kot v preteklosti (torej ne znajo »govoriti lepo«). Ne poznajo preteklosti, o kateri govori avtor (in nimajo niti možnosti, da bi jo spoznali, saj avtor ne ponuja nobenih preverljivih podatkov), ne razpolagajo s sredstvi oz. kriteriji (zanje v ideološkem diskurzu ni prostora!), da bi ocenili, ali je bil v tej nedefinirani preteklosti jezik res »lepši«. Med avtorjem in bralci se torej ustvari odnos neenakosti – v nasprotju z avtorjem strokovnih besedil tak »ideološki« avtor ne daje bralcem na razpolago orodij (podatkov, virov, referenc ...), na podlagi katerih bi se lahko zapolnila razlika v znanju/vednosti in bi se vzpostavil enakopraven odnos, ki je osnova za dialoško razpravo o neki temi.

Da gre za ideološki in ne strokovni historični (na primer filološki ali dialektološki) diskurz o jeziku, lahko razberemo iz več elementov. Medtem ko je na primer v historičnem jezikoslovju pojem preteklosti vedno jasno določen (zgodovinska slovnica na primer obravnava »jezik Brižinskih spomenikov« ali »jezik Trubarjevih del« ali »jezik razsvetljenskih avtorjev« itd.), je v ideološkem diskurzu ta pojem neopredeljen oz. je opredeljen le naknadno. Kaj pomeni preteklost, do kod sega in od kod dalje meji na sedanost, tudi v večini obravnavanih besedil ni jasno določeno; iz redkih eksplicitnih podatkov, na katere se avtorji besedil neposredno sklicujejo, lahko razberemo, da se kot preteklost obravnava obdobje, ki sega od zadnjih desetletij 19. stoletja (iz tega časa se omenja npr. Pleteršnikov slovar³⁵ kot vir relevantnih informacij o slovenskem jeziku) do obdobja, ko so se avtorji besedil šolali (to obdobje je seveda glede na starost pišočih različno, sega pa vsekakor v obdobje od 30. do 70. let 20. stoletja).

Primer:

PD, 8. 9. 2012, n: »Vsaka vas ima svoj glas.« *Tako pravi star slovenski pregovor. V minulih desetletjih je ta trditev držala kot pribita, danes pa narečja marsikje tonejo v pozabo.*

PD, 8. 8. 2012, m: SSKJ *ugotavlja, da je danes ta raba zastarela.*

35 Maks Pleteršnik (1840–1923) je svoj slovensko-nemški slovar izdal med letoma 1894 in 1895. Slovar, ki velja za enega večjih dosežkov slovenskega jezikoslovja, je danes dosegljiv tudi kot e-vir: <http://www.fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar>. Osnovne informacije o slovarju, ki je ponovno izšel tudi v tiskani obliki, so dostopne na tem naslovu: <http://isjfr.zrc-sazu.si/pletersnik/>.

V gornjem primeru (*SSKJ ugotavlja, da je **dan**es ta raba zastarela*) je posebej zanimiva raba deiktičnega termina *dan*es. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ 1) je namreč nastal in bil prvič objavljen v 70. letih prejšnjega stoletja.³⁶ To pomeni, da nam ne prinaša informacij o rabi, ki je bila aktualna v času objave gornjega primera, ampak o stanju približno 40 let pred tem, na kar bi moral avtor strokovnega besedila, ki naj ne bi bilo ideološko pogojeno, tudi opozoriti bralca.

Preteklost velja za referenco na področju ne samo diahrona analize jezikovnih pojavov – kar bi bilo seveda strokovno sprejemljivo –, ampak tudi takrat, ko gre za upravičevanje aktualne rabe. Informacije v zvezi z rabo jezika, ki jih bralcem posredujejo avtorji besedil, niso vzete iz sodobnih, tudi spletno dostopnih virov za slovenski jezik,³⁷ ampak pretežno iz starejših priročnikov, ki so jih že nadomestili novejši.

Včasih je sklicevanje na starejše vire, ki jih danes nadomeščajo sodobnejši priročniki oz. druga strokovna literatura, ki ustreza sodobnim znanstvenim standardom, celo deklarativno.

Primer:

PD, 18. 12. 2012, k: *Pri nas (in tudi v Sloveniji) uporabljajo poročevalci ta glagol [posredovati] zelo pogosto v publicističnem pomenu sporočiti, poslati. /.../ V SP iz leta 1962 je posredovati imel samo še svoj prvotni pomen: posredovati med sptima ali posredovati pri kom za koga. /.../ Ko je v tistih letih Janez Gradišnik pisal o tem novem, razširjenem pomenu glagola posredovati [= sporočati, op. a.], je bil prepričan, da je ta novota modna muha, ki se ne bo uveljavila. /.../ To novo modno rabo Gradišnik odklanja, »ker nas zavaja v duševno lenobo. Namesto, da bi govoreči izbirali med raznimi besedami, ki se ponujajo ali skušali najti najbolj pravo, izrečejo tisto, ki je prišla sama na jezik, čeprav navadno ne ustreza.« **Modna beseda pa se je ohranila, njen novi razširjeni pomen je zabeležen kot publicistični v zadnjem SP.***

Ideološki diskurz pride posebej do izraza takrat, ko se pojavi **moralno in etično vrednotenje preteklosti oz. sedanjosti**. V takih odlomkih ni v ospredju formalna diahrona analiza jezikovnih pojavov oz. primerjalna analiza jezikoslovnih del, kakršno sicer poznata zgodovina in epistemologija stroke in ki bi bila znanstveno relevantna ter utemeljena, ampak »ocena« njihove moralne sprejemljivosti. Preteklost je prikazana kot čas, ko je bil jezik dober, čist, avtentičen; sedanjost je z vidika jezikovne rabe slaba, pokvarjena. Pri tem avtorji ne podajajo nobenih strokovno sprejemljivih meril, s katerimi bi bralcu razložili, na podlagi česa in kako meriti »čistost« oz. »pokvarjenost« jezika.

Primer:

PD, 12. 2. 2012, m: **Žalostno, kajti v hribovitih vaseh se je ohranil lep jezik in starejši ljudje govorijo tako lepo, da se ti srce omehča.**

³⁶ Na dan, ko so bili objavljeni izbrani primeri, tudi še ni izšla nova, dopolnjena izdaja, t. i. SSKJ 2.

³⁷ Pregled najpomembnejših jezikovnih virov je objavljen na strani <http://viri.trojina.si/>; nekateri viri so dostopni prek vmesnika www.fran.si/; predvsem dvojezični terminološki viri so objavljeni na strani <http://www.evroterm.gov.si/slovar/index.html>. Prim. še <http://www.termania.net/>, <http://www.slovenscina.eu/> (s korpusi Gigafida, Kres in Gos); na razpolago so tudi slovnici in pravopisni pregledovalnik <http://besana.amebis.si/preverjanje/>, nekateri področni slovarji, ki niso vključeni v gornje zbirke (npr. http://www.islovar.org/iskanje_enostavno.asp), ter nekateri viri, ki lahko kljub neznanstvenemu metodološkemu pristopu ponujajo zanimive informacije (<http://razvezanijezik.org/>).

V gornjem primeru je poleg nostalgичnega diskurza prisotno še ideološko jedro »dobrih oddaljenih krajev«, ki oddaljenost v času kombinira z oddaljenostjo oz. odmaknjenostjo v prostoru. Tak diskurz je bil sicer značilen (kot smo že videli) za dialektologijo vsaj do prve polovice 20. stoletja, ko je stroka pristne primere rabe jezika iskala v čim bolj nedostopnih krajih in pri čim starejših pričevalcih. V primeru starejših dialektoloških šol in v gornjem navedku ni ideološko zaznamovan sam izbor vzorca (starejši ljudje v hribovitih vaseh), ki je sicer pač enostavno eden od možnih vzorcev; ideološko (in ne strokovno) je vrednotenje jezika, ki ga ti govornici uporabljajo. Avtor namreč z ničimer ne pojasnjuje, zakaj in na podlagi česa domneva oz. celo trdi, da je ta jezik »lep«, kako »lepoto jezika« ocenjuje in s čim jo meri. Prav tako iz sobesedila izhaja, da ne gre za estetsko vrednotenje nekega sloga (torej za kritiko ali oceno literarnega besedila), ampak očitno za oceno primernosti, ustreznosti ali kake druge značilnosti govorenega jezika, ki z estetskim pojmom lepote nima kake neposredne zveze.

Tak izrazito ideološki diskurz bi lahko pričakovali v besedilih, za katera je ideološka podlaga tudi sicer značilna: na primer v besedilih, ki so kakorkoli povezana z volilnimi kampanjami in katerih namen je prepričevati bralce. Prav tako bi lahko pričakovali, da se tovrstna ideološka jedra pojavljajo v pismih uredništvu ali v izjavah naključnih intervjuvancev, ki niso strokovnjaki za področje jezika. Vendar pa nam primerjalna analiza teh besedil (ki so označena s končno črko »m« – mnenja, kolumne) in drugih tipologij besedil – na primer tistih, označenih s črko »k« (kotički, strokovna besedila), ali običajnih novinarskih prispevkov (označenih s črko »n«) – kaže, da je pojavnost tega ideološkega jedra skoraj povsod enaka oz. enako relevantna. Kar pomeni, da avtorji besedil – ne glede na to, ali so strokovnjaki za jezik, novinarji ali naključni pisci – v enaki meri izpostavljajo stališča, ki so v osnovi ideološka.

Primer:

PD, 11. 5. 2012, k: *Napak je vedno več. [...] Delno morda tudi zato, ker so bili tisti, ki so takrat poučevali, na višji stopnji. Vsaka generacija, ki pride, zna manj. /.../ Časi so se spremenili, zavednosti ni v celi Sloveniji. /.../ globalizacija pomeni stalno preseljevanje ljudi, nacionalna zavednost se briše. Cela mentaliteta je drugačna ... in to seveda ni naklonjeno slovenščini.*

V tem primeru lahko opazimo več elementov, zaradi katerih je diskurz, ki naj bi bil strokoven (gre za intervju s strokovnjakom za slovenski jezik), dejansko ideološki. Prav tako lahko vidimo, da se tu spet prepletata dve jedri – poveličevanje preteklosti (današnji jezik je slabši) in geografske odročnosti (globalizacija ... ni naklonjena slovenščini). Intervjuvanec ne podaja kriterijev, na podlagi katerih naj bi bil jezik (slovenskih medijev v Italiji) danes slabši, in se ne sklicuje na kakršnekoli primerjalne raziskave. Tudi termin »slabši« ostaja nepojasnen: gre za slogovno neustreznost, pragmatično neprimernost, komunikacijsko neučinkovitost, sistemsko nedoslednost jezika ali za kaj drugega? Prav tako ostajata na zgolj deklarativni ravni izjavi, da »so bili tisti, ki so takrat poučevali, na višji stopnji« in da »vsaka generacija, ki pride, zna manj«. Kaj pravzaprav pomeni tu »stopnja«, kaj je s tem terminom mišljeno? Formalne zahteve po doseženi stopnji izobrazbe za učno osebo so danes celo višje kot pred 40 leti (obdobje, na katero se nanaša citat). Hkrati je pa res, da sama formalna stopnja izobrazbe ni porok za znanje oz. sposobnost aktivne rabe nekega jezika: ker usvajamo govornici jezik predvsem v spontanah govornih položajih, lahko utemeljeno sklepamo, da npr. doktorat znanosti, pridobljen v npr. italijanskem jezikovnem okolju, ne pripomore k razvoju jezikovnih veščin v npr. slovenskem

jeziku in posledično k sposobnosti spodbujanja ustrezne rabe tega jezika med učenci, dijaki in študenti. A iz gornjega citata ni razvidno, ali je tu predmet obravnave formalna stopnja izobrazbe, ali kakovost, ali ustreznost, ali smotrnost te izobrazbe z vidika pridobivanja jezikovnih ali drugih veščin; to pomeni, da trditve ne moremo ne podpreti ne ovreči, saj ne za eno ne za drugo nimamo dovolj elementov.

Korelacija med stopnjo izobrazbe in jezikovnimi veščinami je torej tu (ne glede na njeno »resničnost« ali verodostojnost) predstavljena ideološko, prav tako kot trditev, da »vsaka generacija, ki pride, zna manj« – če seveda taka korelacija in trditev nista podprti z ustreznimi dokazi.

Z nostalgичnim diskurzom o jeziku je povezana tudi **tematizacija ohranjanja jezika**. Pojem ohranjanja je v analiziranih besedilih splošno prisoten, in sicer tudi v kontekstih, kjer bi glede na vsebino novinarskih prispevkov pričakovali kako drugo leksikalno izbiro. Potreba po ohranjanju jezika (in ne, na primer, po razvoju/ razvijanju, učenju, usvajanju, rabi, promociji itd.) je eden od osrednjih tematskih sklopov, ki se pojavljajo v celotnem korpusu analiziranih besedil. Ideološki element ohranjanja jezika se po eni strani navezuje na ideološko jedro preteklost-prihodnost, ki ga tu obravnavam, po drugi strani pa na ideološko jedro pravilno-zgrešeno, ki ga obravnavam nekoliko kasneje.

Zakaj trdim, da je pojem ohranjanja jezika ideološko zaznamovan? Prvič zato, ker se v primerjavi z drugimi pojmi, ki označujejo pozitiven odnos do jezika in sem jih naštel zgoraj, v analiziranem vzorcu pojavlja izredno pogosto, skorajda monopolno. Drugič zato, ker se pojavlja tudi v takih kontekstih (kot bomo videli v nadaljevanju), kjer bi pričakovali, da bo avtor namesto ohranjanja izpostavil kak drug odnos do jezika. Tretjič zato, ker pri pojmu ohranjanja v izbranem vzorcu nikjer ni pojasnjeno – niti v poljudnostrokovnih besedilih ne –, kaj je sploh z ohranjanjem mišljeno. Ker se jezik stalno spreminja, težko strokovno trdimo, da ga lahko ohranimo. Seveda lahko z »ohranjanjem« mislimo na nadaljnjo rabo, torej na dejstvo, da bomo v prihodnosti še uporabljali neki jezik – a če je tako, se smemo na tem mestu vprašati, zakaj potem avtorji ne govorijo enostavno o »bodoči/nadaljnji rabi slovenskega jezika« oz. »rabi slovenskega jezika v bodočnosti/prihodnosti«.

Primer:

PD, 22. 12. 2012, m: **Kot Slovenci ni naša želja, da bi se izolirali pred drugimi, temveč da bi lahko na najboljši in učinkovit način ohranili našo identiteto in jezik ter da bi vzgojno-izobraževalni program v slovenskem jeziku omogočal vsem, da se s tem čimbolj okoristijo.**

Gornji primer je vzet iz izjave nekega političnega predstavnika ob polemiki, ki je nastala po odprtju občinskih jasli s slovenskim učnim (oz. sporazumevalnim) jezikom v Gorici. Gradivo, ki se je v medijih pojavljalo ob tej priložnosti, ponuja izredno zanimiv vzorec za analizo ideološkega diskurza o jeziku. V gornji izjavi (ki pa je izbrana le kot eno od sicer številnih in izredno homogenih besedil na to temo) zasledimo več ideoloških elementov. Že na začetku se avtor deklarativno sicer distancira od tega, da bi bil cilj Slovencev (katerih?) »izolacija«; s tem ko se sklicuje na očitek, da se hočejo (nekateri?) Slovenci »izolirati«, pa se dejansko pozicionira v kontekst diskurza, ki je tematiziral izolacijo, in šele nato znotraj tega diskurza postavlja Slovence na stran tistih, ki si izolacije ne želijo. Izjava se torej začneja z negativnim predznakom (»ni naša želja«) in s tematizacijo pojma, ki ima tudi sam prejšnji negativno kot pozitivno konotacijo – izolacijo, izključevanjem

na podlagi jezika.³⁸ Izjava se nato nadaljuje s tematizacijo pojma ohranjanja, in sicer ohranjanja »identitete in jezika«. Glede na kontekst (vzgoja otrok, starih od nekaj mesecev do treh let) pojem ohranjanja tu vsekakor izstopa, saj bi bralec prej pričakoval tematizacijo drugih in drugačnih pojmov, na primer razvoja jezikovnih veščin, usvajanja jezika, spodbujanja rabe jezika itd., katerih dolgoročna posledica je sicer tudi – kot smo že videli – jezikovni kontinuum, ki se reflektira v rabi jezika znotraj dane skupnosti. Nazadnje je zanimiva tudi vez identiteta-jezik, ki je sicer v strokovni literaturi dokazana, je pa v ideološkem diskurzu pogosto predstavljena kot nujna in nedeljiva – a o tem več v poglavju III.

S tematizacijo ohranjanja jezika je tesno povezana – čeprav popolnoma drugače postavljena – tema promocije jezika. V analiziranih besedilih se pojem promocije jezika najpogosteje pojavlja v člankih in reportažah o drugih evropskih manjšinah; redkeje je povezan s stvarnostjo slovenske manjšine v Italiji.³⁹

Primer:

PD, 16. 12. 2012, r: *Linden je tudi opozoril na zanimivo pobudo, ki so jo pripravili v Friziji, kjer staršem vseh novorojenčkov podarijo **jezikovno promocijsko darilno torbico**.*

Tu je promocija prikazana izrazito pozitivno, saj jo v tekstu avtor asociira s pojmi, ki na splošno veljajo za pozitivne (starši, novorojenčki, darilo). Pozitivno konotacijo poudarjajo tudi nekatere leksikalne izbire (zanimiva pobuda) in raba pomanjševalnic (novorojenčki – novorojeni otroci; torbica – torba).

Krajevna stvarnost (kot kaže spodnji primer, ne nujno samo slovenska) pa je ravno nasprotno najpogosteje prikazana izrazito »obrambno«, kar se neredko odraža v rabi čisto vojaške oz. vojne terminologije.

Primer:

PD, 27. 11. 2012, k: *Furlanščino je treba zato **braniti** z vsemi močmi, je še poudaril De Anna.*

Vprašanje zase je tematizacija smrti jezika oz. ogroženosti jezika, ki je nekako naslednja razvojna faza ideološke polarizacije preteklost-sedanost in nostalgičnega diskurza oz. diskurza o »ohranjanju« jezika (Crystal, 2000 in 2004). Ta tema se v besedilih pojavlja kar pogosto in njena »ideologizacija« je posebej zanimiva in aktualna; ker se ne uvršča zgolj v kontekst ideološkega jedra, ki ga tu obravnavamo, ampak presega njegove meje, ji v nadaljevanju posvečam posebno digresijo.

38 Več o tem v poglavju I.

39 V strokovni literaturi v angleškem jeziku se pojmi promocije, ohranjanja, zaščite in revitalizacije jezikov pogosto pojavljajo, s tem da avtorji opozarjajo na bistvene razlike v teh štirih pristopih, ki jih nestrokovna javnost pogosto ne ločuje. Obsežen pregled daje Mufwene, S. S., (2001) *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.

DIGRESIJA: SMRT JEZIKA

Za ideološki diskurz o jeziku je značilno, da tudi pojem ogroženosti jezika oz. idioma, tako kot številna druga vprašanja, obravnava izrazito polarno oz. binarno – lahko bi rekli črno-belo. Jezik je ali živ ali mrtev, ali vitalen ali ogrožen. Iz take obravnave so izvzeti ravno pojavi, ki so za stroko posebej zanimivi. Med njimi je na primer pojem zastarevanja oz. izgubljanja jezika. Jeziki namreč ne »umrejo« od danes do jutri; pred »smrtjo« je daljši ali krajši proces zastarevanja oz. postopnega »izgubljanja« jezika, čemur strokovno pravimo *language obsolescence*.

V ideološkem diskurzu o jeziku se nadalje jezik obravnava kot nedeljiva, monolitska celota. Ko jezik »umira«, umira »ves« jezik – usojeno mu je torej, da preprosto izgine.

Strokovnjaki vedo ravno nasprotno povedati, da se lahko izgubijo tudi samo rabe nekega jezika v določenih kontekstih, medtem ko se isti jezik še naprej (uspešno) uporablja v drugih kontekstih (Köpke et al., 2007). Tako na primer v določenih okoliščinah ugotavljamo, da upada stopnja jezikovne kompetence govorcev v danem idiomu oz. zvrsti jezika; v teh primerih seveda ne »izginja« jezik kot celota, ampak se pojavljajo težave pri rabi jezika v specifičnih, lahko tudi zelo obrobnih sporazumevalnih kontekstih.

O upadu jezikovne kompetence v strokovnih okoljih se na primer pogosto govori takrat, ko teče beseda o možnosti izobraževanja v tujem jeziku, na primer v angleščini. Strokovnjaki, ki se šolajo v tujem (npr. angleškem) jeziku, naj ne bi bili baje sposobni nato o isti snovi govoriti ali pisati v katerem od nacionalnih jezikov. Čeprav je celoten argument vse prej kot trden, gre spet za trditev (hipotezo!) nekaterih jezikoslovcev o domnevnem potencialnem upadanju sposobnosti rabe nacionalnih jezikov v specifičnih, omejenih sporazumevalnih kontekstih (v t. i. strokovnem diskurzu) in ne za preroško napovedovanje smrti jezika nasploh.

Prav tako se lahko zgodi, da je v določenem obdobju in okolju bolj ali manj razširjena ena ali druga jezikovna zvrst: italijanski jezikoslovci so na primer v 60. in 70. letih prejšnjega stoletja beležili upad rabe italijanskih narečij v vsakodnevnem sporazumevanju govorcev italijanskega jezika – in čeprav so nekateri predvidevali, da bodo narečja zato izumrla (to se nazadnje ni zgodilo), ni vendarle nihče na podlagi samega upada rabe narečij prerokoval kar smrt »celotne« italijanščine.

Posebna stopnja razvojne poti jezikov nastopi takrat, ko jezik postane le »dediščina« – predstavlja namreč preteklo kulturno vez neke (manjšinske) skupine z neko večjo skupnostjo. Te vezi v sedanosti ni več ali je zelo ohlapna, njen edini delni pokazatelj pa je jezik, ki ga manjšinska skupnost še ohranja, a ki se dejansko v njenem okolju ne razvija več tako kot znotraj širše skupnosti, kjer je ta jezik splošnosporazumevalni idiom. Pojav je pogost na primer pri skupnostih izseljencev: »Language obsolescence can affect individuals or groups of individuals living away from the language community. [...] These varieties are sometimes called 'heritage' languages.« (Aikhenvald, 2002). Taki jeziki se na območju, kjer so le pokazatelji kulturne dediščine, pogosto izgubijo – manjšinska skupnost osvoji večinski jezik kraja, v katerem živi –, še naprej pa se uporabljajo na območju ali območjih, kjer so splošnosporazumevalni idiom. V nekaterih primerih se dediščinski jeziki ohranijo v zelo omejenih okoljih in rabah

(tak je primer »dediščinske« ruščine pri potomcih ruskih emigrantov v Franciji po oktobrski revoluciji, ki ruščino uporabljajo samo še pri bogoslužju). V izjemno redkih primerih se taki jeziki uveljavijo kot jeziki splošnega sporazumevanja; takrat smo po navadi priča razvoju standarda, ki je vzporeden standardu na območju, kjer se jezik uporablja kot splošnosporazumevalni idiom. Tak je primer angleščine v ZDA, Avstraliji ali Južni Afriki – gre dejansko za »dediščinski« jezik nekdanjih priseljencev iz Anglije: »People who live away from the community where the language is actively spoken also display signs of obsolescence. [...] The domain of their ancestral language is often limited to token symbolic use in speech formulas. And when the speakers attempt to use the language, its make-up is markedly different from the way it is spoken by the speech community in the original area.« (Aikhenvald, 2002).

Da nekateri idiomi umirajo in umrejo, je sicer dokumentirano dejstvo. A preden začnemo splošno govoriti o smrti nekega idioma, moramo vedeti, kaj v strokovni literaturi ta termin (smrt jezika) pomeni. Prav tako moramo vedeti, kdaj lahko utemeljeno sumimo, da je neki idiom ogrožen. Lahko se namreč zgodi, da spreminjanje idioma, ki je povsem naraven pojav, čeprav je včasih bolj in včasih manj opazen za vsakdanjega govorca, razumemo kot ogroženost ali celo umiranje.

Najbolj znana svetovna organizacija, ki se ukvarja z ogroženimi idiomi, je UNESCO. Na svojem portalu <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/> obravnava to temo s poljudnim pristopom in razumljivim slogom, čeprav ne brez občasnih pojavljanj ideoloških jeder (v krepkem tisku):

»It is estimated that, if nothing is done, half of 6000 plus languages spoken today will disappear by the end of this century. With the disappearance of unwritten and undocumented languages, humanity would lose not only a cultural wealth but also important **ancestral knowledge** embedded, in particular, **in indigenous languages**.

However, this process is neither inevitable nor irreversible: well-planned and implemented language policies can bolster the ongoing efforts of speaker communities to maintain or revitalize their mother tongues and pass them on to younger generations.«

Na Unescovem atlasu ogroženih idiomov so idiomi, ki imajo sicer tudi uradno priznan status jezika, idiomi, za katere se strokovna javnost še ni izrekla, ali naj jih obravnavamo kot jezike ali kot narečja, in nazadnje idiomi, ki jih splošno obravnavamo kot narečja ali jezikovne različice. Pri vsakem od obravnavanih idiomov je navedena stopnja ogroženosti – od ničte (teh idiomov dejansko ni na atlasu) do najvišje (extinct); stopenj je skupaj šest, tem pa je treba dodati še marker »R«, ki označuje revitalizirane jezike – torej jezike, ki so že skoraj izginiti, a so ustrezne jezikovne politike ponovno spodbudile njihovo rabo in razvoj.

UNESCO je leta 2003 izdal obsežen dokument, s katerim natančno določa kriterije, na podlagi katerih lahko ugotavljamo stopnjo ogroženosti nekega idioma. Ti kriteriji so:

- Factor 1: Intergenerational Language Transmission;
- Factor 2: Absolute Number of Speakers;
- Factor 3: Proportion of Speakers within the Total Population;
- Factor 4: Shifts in Domains of Language Use;
- Factor 5: Response to New Domains and Media;

- Factor 6: Availability of Materials for Language Education and Literacy;
- Factor 7: Governmental and Institutional Language Attitudes and Policies, Including Official Status and Use;
- Factor 8: Community Members' Attitudes towards Their Own Language;
- Factor 9: Type and Quality of Documentation.

Opozorila bi, da med gornjimi kriteriji, ki jih je izdelala mednarodna skupina strokovnjakov, znanstvenikov in raziskovalcev, nikjer nista omenjeni čistost ali lepota jezika, ki sta, kot smo in še bomo videli, povsem ideološka konstrukta in nikakor ne vplivata na ogroženost oz. vitalnost nekega idioma.

Na podlagi gornjih kriterijev (dejavnikov) stroka sklepa, da jezik, ki je – tako kot npr. slovenščina – uradni in državni jezik, priznan na mednarodni ravni (slovenščina je eden od uradnih jezikov EU), v katerem se starši pogovarjajo z otroki, ki ga govori večji del prebivalstva neke regije ali države, ki se uporablja v različnih komunikacijskih okoljih (od zasebnih do javnih), ki je predmet jezikovnega izobraževanja kot J1 (prvi jezik) in tJ (tuji jezik), ki se razvija v novih medijih itd., ne more biti obravnavan kot ogrožen idiom. Vsako rožljanje z domnevno ogroženostjo slovenščine (v strokovno predvidljivi prihodnosti) smemo torej šteti za ideološki diskurz brez znanstvene podlage.

Vprašanje je seveda, kakšno sliko dobimo, če na podlagi tej kriterijev analiziramo položaj slovenskega jezika v Italiji. Naj takoj povem, da slovenščina v Italiji, z izjemo rezijanščine, na Unescovem atlasu ni obravnavana kot teritorialno ogrožen idiom. Vsekakor pa bi bilo v bližnji prihodnosti smiselno opraviti podrobno sociolingvistično analizo na podlagi Unescovih dejavnikov in preveriti, ali in katero stopnjo ogroženosti lahko pripišemo slovenskemu jeziku v Italiji, in sicer vsem njegovim različicam.

V sklopu svoje analize, ki obravnava teme, povezane z dejavnikom št. 8 (Factor 8: Community Members' Attitudes towards Their Own Language), bi posebej izpostavila dejstvo, da Unescovi strokovnjaki ločujejo med promocijo in ohranjanjem jezika. Najvišja stopnja vitalnosti glede na ta dejavnik se zagotavlja takrat, ko člani skupnosti (govorci) želijo, da se njihov jezik promovira (all members value their language and wish to see it promoted); nižje stopnje vitalnosti so dane takrat, ko si člani skupnosti prizadevajo za zgolj ohranjanje jezika (most/many/some members support language maintenance). To se mi zdi posebej relevantno v okviru te raziskave, kjer na več mestih izpostavljam, kako se v ideološkem diskurzu med Slovenci v Italiji zelo pogosto pojavlja ideološko jedro ohranjanja, ev. tudi v kombinaciji s sicer strokovnim pojmom zaščite, veliko manj pogoste pa so tematizacije promocije jezika in implementacije aktivnih jezikovnih politik.

II.5.2 Prav-narobe, pravilno-zgrešeno: norma

V analiziranem gradivu se poleg nostalgичnega ideološkega jedra »preteklost je lepa« pogosto pojavlja tudi drugo jedro oz. binom: »prav-narobe« oz. »pravilno-zgrešeno«.

Ugotavljanje pravilnosti nekih jezikovnih elementov samo po sebi seveda še ni ideološko – z določanjem in odpravljanjem napak se na primer redno ukvarjajo učitelji, lektorji in korektorji, pa bi zanje težko vsevprek trdili, da je njihovo delo ideološko in nestrokovno. **Izpostavljanje binoma »prav-narobe« postane ideološko, ko se iz konteksta normativno-sistemske obravnave jezika (torej obravnave jezika kot sistema znakov) preseli na drugačne obravnave, pri katerih je ugotavljanje pravilnosti nerelevantno oz. celo neumestno.** A stopimo korak nazaj.

Obravnavo jezika kot sistema znakov je v moderni dobi tematiziral Ferdinand de Saussure, ta je v tem smislu tudi opredelil jezik in ga tako postavil na raven objektov preučevanja »natančnih znanosti«. ⁴⁰ S Saussurjem in strukturalizmom je jezik dokončno postal predmet znanstvenih, torej sistematičnih analiz – tako kot kemijski elementi ali fizikalni pojavi ali biološki procesi. Sistemska obravnava jezika sicer ni (bila) novost, ki bi jo v znanosti o jeziku uvedli Saussurjevi učenci; poznali so jo vsaj že antični, renesančni in novodobni filologi 19. stoletja (Formigari, 2001). Vendar pa lahko trdimo, da je sistemskost po zaslugi strukturalistov postala splošna jezikoslovna paradigma 20. stoletja, vse dokler je ni nadomestila (dejansko pa pravzaprav razvila in nadgradila) Chomskyjeva generativna slovnica. ⁴¹

V kontekst sistemske obravnave jezika sodi tudi ugotavljanje, kateri jezikovni pojavi oz. elementi so del danega sistema (na primer sistema slovenskega jezika) in kateri niso. Nadalje se znotraj take obravnave lahko tudi definira, kateri elementi so del podsistemov, na primer narečij, ki tvorijo večji sistem jezika; kateri elementi se danes v jeziku realizirajo in kateri ne; kateri so sploh možni (ker so skladni s sistemom jezika) in kateri niso. Tako je na primer beseda »šola« del slovenskega jezikovnega sistema; beseda »olaš« pa sicer ustreza pravilom tega sistema, a se znotraj njega do danes ni realizirala (in torej, preprosto rečeno, še ne obstaja); beseda »lšoa« pa sploh ne ustreza imanentnim zakonitostim sistema in se torej znotraj njega ne more realizirati. Jezikoslovje, ki temelji na sistemski obravnavi jezika, ugotavlja med drugim tudi sistemske napake v besedilih – torej jezikovne pojave, ki kršijo nenapisane, a nujne sistemske zakonitosti. Taki pojavi so občasno zaznavni na vseh ravneh slovnične obdelave jezika (na fonološki, morfološki in sintaktični), pa tudi na leksikalni ravni, in sicer predvsem takrat, ko na govorca – ali pisca – vpliva drug jezikovni sistem. V kontekstu slovensko-italijanskega jezikovnega stikanja na primer opazamo opuščanje dvojine (ki je prisotna v slovenskem jezikovnem sistemu, v italijanskem pa ne), spreminjanje slovnicega spola določenih samostalnikov (tisti garaž, tista mail), rabo prostega morfema se pri nekaterih glagolih (kandidirati se, diplomirati se ...), spremembe v glagolski vezljivosti (zahvaliti koga) in še številne druge oblike vpliva

40 Več o tem v poglavju I.2.

41 Ibidem.

italijanskega na slovenski jezikovni sistem, ki doslej še niso bile primerno znanstveno raziskane in obdelane.⁴²

Kljub temu da so **pojavi medsystemskega vplivanja** zelo pogosti in opazni ter jih rojeni govorcei danega jezika lahko percipirajo tudi kot »moteče« elemente, jih vendarle strokovno gledano ne moremo opredeliti kot nepravilne ali zgrešene. Nepravilni so lahko samo tisti pojavi, ki kršijo neko pravilo; sistem pa nima (napisanih) pravil, ampak notranje zakone, ki ga strukturno urejajo. Tudi jezikoslovje, ki jezik obravnava kot sistem znakov, si za cilj ne postavlja pisanja pravil in določanja norme, ampak zgolj raziskuje in opisuje nenapisane systemske zakonitosti. Ob gornjih pojavih lahko jezikoslovec ugotovi edinole to, da ne ustrezajo splošnemu slovenskemu jezikovnemu sistemu, da niso del tega sistema, da izstopajo iz sistema – in nato ugotavlja vzroke za njihovo pojavljanje na območju slovensko-italijanskega jezikovnega stikanja. Take pojave označujemo torej kot **systemska odstopanja ali systemske neskladnosti** ali kvečjemu – če poenostavimo – **napake**, nikakor pa ne kot nepravilnosti; še manj posrečen je (sicer nestrokovni) termin »zgrešen«, ki semantično celo nakazuje na neki »greh« in se občasno tudi pojavlja v analiziranem diskurzu o jeziku.

Poleg obravnave jezika kot sistema znakov, iz katerega sta se razvila formalna analiza jezikovnih pojavov in deskriptivno (opisno) priročništvo, poznamo vsaj še dva pristopa, ki ju moramo na tem mestu omeniti: normativno oz. preskriptivno jezikoslovje in pragmatično jezikoslovje.⁴³

Neposredno iz strukturalističnega jezikoslovja – čeprav v delnem neskladju z njegovimi nauki – se je znotraj nekaterih jezikoslovnih sredin še v 20. stoletju⁴⁴ močno razvijalo **normativno oz. preskriptivno jezikoslovje**, ki sicer na podlagi analize systemskih pojavov in zakonitosti odloča, kateri med vsemi systemsko sprejemljivimi pojavi so del knjižnega oz. zbornega ali kateregakoli normiranega jezika in kateri sodijo na raven »nižjih« zvrsti.⁴⁵ Skratka, normativno jezikoslovje med vsemi pojavi, ki so skladni z danim jezikovnim sistemom, izbere tiste, ki glede na določene kriterije in pod določenimi pogoji nato tvorijo t. i. »normo« jezika. Nadalje **normativno jezikoslovje določa tudi konvencionalna pravila**, ki nimajo nujno samo systemske podlage oz. ne izhajajo nujno iz samega sistema – v ta kontekst sodijo na primer pravopisna pravila, kakršna so raba ločil (ki ima delno skladijsko podlago), raba velike in male začetnice (ki ima delno semantično oz. leksikalno podlago) itd. Kriteriji, ki jih pri tem uporabljajo jezikoslovci, zato da določijo, **kaj je v danem jeziku knjižno in kaj ni**, so pogosto predmet številnih razprav, ki jih na tem mestu ne bomo obnavljali. Zaradi arbitrarnosti teh kriterijev se je tudi razvila domneva, da je t. i. knjižni jezik v resnici ideološki konstrukt, kot bomo videli v nadaljevanju.

42 Delno izjemo predstavljajo nekatera dela, ki so obravnavala posamezne pojave in so zasnovana izrazito priročniško, doslej pa ni bila objavljena še nobena pregledna analiza teh pojavov, ki bi ustrezala sodobnim znanstvenim pristopom na področju jezikoslovja.

43 Medtem ko imamo lahko systemska pravila za implicitno normo (zakon) jezika – torej za pravila, ki so vpisana v sam jezik (Bugarski, 1996) –, naj bi konvencionalna pravila predstavljala le eksplicitacijo te norme, dejansko pa njihove konvencionalnosti in arbitrarnosti nikoli ne moremo povsem odmisлити.

44 Danes vemo, da je normativno jezikoslovje obstajalo že v helenizmu, in sklepamo, da je prav želja po normiranju jezika spodbudila prve formalne analize jezikovnih pojavov (Robbins, 1997).

45 Samo poimenovanje jezikovnih zvrsti kot višjih in nižjih je v osnovi ideološko, pojavlja pa se v različnih, tudi znanstvenih in strokovnih besedilih. Najočitnejši primer take rabe znotraj strokovnega diskurza o jeziku v slovenskem prostoru sta po vsej verjetnosti kvalifikatorja *nižje pogovorno* in *nizko* v SSKJ1.

V primeru odstopanj od norm knjižnega jezika in v kontekstih, v katerih se knjižni jezik dejansko uporablja, smemo dejansko govoriti o pravilnosti in nepravilnosti oz. o tem, kaj je v jeziku prav in kaj ne. Znotraj normiranega knjižnega jezika imamo namreč glede na posamezne jezikovne kontekste zapisana bolj ali manj stroga pravila, ki določajo torej »pravilnost« nekih rab oz. pojavov. Dejansko pa je za ideološki diskurz o jeziku značilno, da **pojem pravilnosti**, ki ga **lahko s strokovno doslednostjo apliciramo samo na (normiran) knjižni jezik**, uvaja v vsakršno obravnavo katerihkoli jezikovnih pojavov – tudi takrat, ko gre na primer za pogovorni, slengovski ali narečni jezik.

Tretji strokovni pristop k analizi in ocenjevanju jezikovnih pojavov je pragmatični pristop. Tudi **jezikovna pragmatika** ni nova veda, čeprav se je v drugi polovici 20. stoletja eksponentno razvila zaradi vsestranskega in vsesplošnega zanimanja za komunikacijske teorije in prakse (Verschueren, 2000). Za pragmatiko je **jezik sredstvo sporazumevanja**; pragmatika se torej osredotoča na rabo jezika v danih kontekstih in z danimi cilji. Pragmatično sprejemljiva je potencialno vsakršna raba, pod pogojem, da v danih okoliščinah omogoča doseganje zastavljenih ciljev – v tem primeru govorimo o »posrečeni« rabi. Jezikovna pragmatika ne pozna pojma »pravilnosti«: tudi jezikovni pojavi, ki sicer odstopajo od norme jezika (in so torej **nepravilni**), oz. celo tisti, ki niso skladni s sistemskimi zakonitostmi (in so torej **napačni**), so lahko v danem kontekstu **primerni, ustrezni in torej posrečeni**. To osnovno načelo pragmatike, ki ga tu skrajno poenostavljam, s pridom izkorišča na primer reklama, ki za komunikacijsko in tržno uspešnost včasih celo namerno krši pravila in odstopa od sistemskih zakonitosti.⁴⁶ Tudi pri obravnavi pojavov jezikovnega stikanja si lahko pomagamo z orodji, ki nam jih daje na razpolago pragmatika: ugotovljamo lahko na primer, ali je alternacija kodov v določenem kontekstu sprejemljiva oz. celo bolj posrečena kot na primer izbira bolj homogenih idiomov. Pragmatika ocenjuje posrečenost ob upoštevanju predvsem kontekstualnih elementov: tako bo na primer strokovnjak za pragmatiko po vsej verjetnosti ocenil, da je raba frazema »ne vidim ure« namesto »komaj čakam« med govornici slovenskega jezika v Italiji posrečena, saj je prenos pomena splošno znan in sprejet med govorniki tega konteksta, med govorniki istega jezika v osrednji Sloveniji pa taka raba ni posrečena, saj večina govorcev razume ta stavek le dobesedno. Tudi siceršnja alternacija kodov, kjer se na primer pojavljajo leksikalni elementi dominantnega jezika v kombinaciji z morfološki in morfološki elementi podrejenega jezika, je v danem kontekstu ne samo sprejemljiva, ampak tudi zaželena, saj znotraj kompleksnih komunikacijskih procesov označuje govornika kot pripadnika neke skupine – v tem primeru slovenskih zamejcev v Italiji –, ki ji govorec očitno želi pripadati (Pertot, 2014).

Ideološki diskurz seveda ne pozna (oz. ne izpostavlja) razlikovanja med stališči systemske, preskriptivne in pragmatične obravnave jezika. V ideološkem diskurzu se ne pojavljajo pojmi večje ali manjše posrečenosti, skladnosti ali odstopanja, pač pa samo polarno razločevanje med »pravilnim« in »zgrešenim«. Pojem pravila se uporablja kot kriterij ocenjevanja in posledično vrednotenja vseh jezikovnih pojavov, tudi tistih, ki sicer s pravili (torej z normo) nimajo nobene neposredne zveze. Moja hipoteza je, da do tega prihaja zato, ker **nudijo pravila pomirjujočo sliko**

46 Med primeri iz dejansko objavljenih oz. predvajanih reklamnih oglasov v slovenskem in italijanskem jezikovnem okolju: »A me mi piace« (standardno: »a me piace«), »Z' dežele« (nestandardna raba opuščaja), »irresistibile scioglievolezza« (beseda »scioglievolezza« ni izpričana v korpusih italijanskega jezika), »Kupujem tam kjer nekaj veljam« (brez vezice), »Du gust is megl che one« (italijansko-angleška jezikovna kombinacija).

statičnosti, medtem ko je dinamičnost, ki je sicer značilna za vsak sistem in za vsako rabo, izrazito nehomogena in torej znotraj ideološkega diskurza lahko tudi moteča. Ideološki diskurz, ki vzpostavlja, kot smo videli, odnose moči, avtoritete in dominance – tudi s tematizacijo znanja oz. vednosti –, se namreč pogosto sklicuje na obstoječa ali neobstoječa pravila, zato da se samoutemeljuje in samokonstituira.

Druga polarizacija, ki je z vidika jezikovne ideologije in pojavljanja ideoloških jeder zelo zanimiva, je torej **polarizacija prav-narobe oz. pravilno-zgrešeno**, pri čemer se ta dva binoma nanašata tako na jezikovne pojave in rabo jezika (idioma) kot tudi na sam odnos do jezika (idioma). S pojmom pravilnosti in nepravilnosti je tesno povezan tudi pojem lepote jezika: kar je pravilno, je lepo; kar ni pravilno, ni lepo.

V različnih vrstah prispevkov, ki sem jih analizirala, se ta dva binoma pojavljata različno pogosto in v povezavi z različnimi vidiki idioma oz. idiomov.

V strokovnih prispevkih, kakršni so na primer jezikovni koticiki in druga mnenja strokovnjakov s področja jezika, se nanašata predvsem na jezikovne pojave. V drugih prispevkih (novinarskih člankih, pismih uredništvu ...) pa tudi na odnos do idioma.

Primer:

PD, 9. 10. 2012, m: *Piše in piše o našem lepem jeziku, ki je res lep le, če ga uporabljamo pravilno [...] In to taki [pišejo], ki so profesionalno poklicani, da pišejo prav in nas uboge smrtnike učijo lepega jezika. [...] Boli pa me, da je pogosto naš lepi jezik tako zveržen.*

Besedil, ki bi eksplicitno zavračala normativni pristop do jezika in jezikovnih pojavov, je malo; med redkimi izjemami je ta primer:

PD, 27. 10. 2011, k: *[...] jezikovno svetovanje izhaja iz predpostavke, da jezikovnih pojavov ne moremo oceniti po modelu prav/narobe (pravilno/zgrešeno, dobro/slabo, lepo/grdo); raje govorimo o primernosti oz. neprimernosti določene oblike glede na kontekst rabe.*

Avtorji strokovnih prispevkov analizirajo predvsem pojave, značilne za besedila, ki nastajajo v kontekstu slovenske narodnostne in jezikovne skupnosti v Italiji in ki so napisana v knjižni slovenščini. Ta besedila – večinoma gre za javno dostopna – obravnavajo avtorji omenjenih strokovnih zapisov izrazito normativno. Vir, na podlagi katerega ocenjujejo »pravilnost« oz. ugotavljajo »nepravilnosti« v besedilu, so predvsem normativni priročniki za slovenski jezik: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ, 1976), *Slovenski pravopis* (SP, 2001); redkeje tudi Toporišičeva *Slovenska slovnica* (več izdaj), ki je sicer deklarativno opisna. Neredko se avtorji sklicujejo na še starejša jezikoslovna besedila oz. na izrazito normativne priročnike.

Sklicevanj na druge, tudi spletne vire, ki so namensko opisni, osnovani na sodobnih znanstvenih metodologijah in ponujajo razčlenjen vpogled v sistematiko in pragmatiko slovenskega jezika, v analiziranem vzorcu dejansko ni, če izvzamemo nekaj zelo bežnih navedkov v nestrokovnih besedilih.

Primer:

PD, 29. 11. 2011, n: *Pri svojem delu se svetovalci opirajo ne samo na normativne priročnike, ampak predvsem na sodobne vire, kot so korpusi »živega« slovenskega jezika. Ti nudijo največ informacij o tem, kako se jezik uporablja danes, katere rabe so bolj pogoste, kako se jezik spreminja in kaj je v jeziku danes sprejemljivo.*

Veliko pogostejša pa so, kot smo videli v prejšnjem odstavku, sklicevanja na še starejše normativne vire, na primer na Pleteršnikov *Nemško-slovenski slovar* (1894–1895).

Analiza pojavov se osredotoča predvsem na skladenjske in leksikalne elemente, medtem ko je analize morfoloških ali fonoloških elementov nekoliko manj, za kar ni neke specifične strokovne razlage. Najpogosteje so analizirani pojavi, ki izhajajo iz jezikovnega stikanja, kar je sicer po eni strani razumljivo, vendar pa so ti pojavi obravnavani brez sklicevanja na relevantne vire, recimo na številne mednarodne raziskave, ki so bile v zadnjih treh desetletjih opravljene na tem področju.

Jezikovni stik, ki se v teh besedilih obravnava, je mišljen predvsem kot vpliv italijanščine na slovenščino; manj pogosta je analiza vpliva drugih jezikov na slovenščino (na primer angleškega, nemškega ali srbskega in hrvaškega jezika), še najmanj pa analiza vpliva slovenščine na druga jezikovna okolja.

Primer:

PD 5. 10. 2012, r: *Mogoče je [v Ljubljani] moteče dejstvo, da »zamejci« radi poslovenimo italijanske besede in imamo v sebi zakoreninjene kalke iz italijanščine. Kljub temu pa je naš pogovorni jezik dosti bližji Toporišičevemu kot anglo-nemško-slovenščina tipičnega Slovenca iz Slovenije.*

V gornjem besedilu je ideološki element na primer trditev, da je »naš pogovorni jezik« (pogovorni jezik pripadnikov slovenske skupnosti v Italiji) bližji Toporišičevemu. Prvič, avtor trditve ne utemeljuje – bralcu ni jasno, na podlagi česa sklepa, da je pogovorni jezik v zamejstvu bližji Toporišičevemu kot pa pogovorni jezik v Ljubljani. V besedilu in sobesedilu ni nobenih dokazov, kriterijev, meril, s katerimi bi avtor podkrepil svojo trditev oz. jo umestil v neki neideološki diskurz. Po drugi strani pa je ideološki tudi sam izbor kriterija vrednotenja jezika – »bližina« Toporišičevemu jeziku, ki je očitno za avtorja ideal lepega, dobrega jezika.

Kot bomo videli tudi v nadaljevanju, je stik jezikov v izbranem vzorcu dosledno obravnavan kot nekaj negativnega, kvarnega in celo nevarnega. Tu je črno-bela polarizacija med tem, kar je v jeziku »dobro«, in tem, kar je »slabo«, skoraj popolna. Vrednotenje najpogosteje ne temelji na strokovnih argumentih, ampak na sklicevanju na moralna in etična načela.

(Negativni) pojavi jezikovnega stikanja so včasih prikazani kot eden od izrazito »sodobnih« fenomenov.

Primer:

PD, 21. 12. 2012., m: *Vsak dan vsak učenec oceni, če je bilo njegovo sporazumevanje v slovenskem jeziku vredno slovenske šole. Oceno potrdi razred /.../ Spodbudni rezultati navidez (pre)enostavne metode utrjujejo tudi v skeptikih – starših in vzgojiteljih – zavest, da ni napačna. Nasprotno, učinkovita je onkraj pričakovanj.*

V gornjem navedku je kar nekaj zanimivih ideološko zaznamovanih mest. Ne glede na dejansko učinkovitost omenjene metode (ki je nisem merila in je zato ne morem oceniti) bi izpostavila dejstvo, da ne v tem navedku ne v sobesedilu niso nikjer niti bežno omenjeni kriteriji oz. metodologija, po kateri učitelji ali drugi strokovnjaki merijo doseganje zastavljenih ciljev. Nadalje bi opozorila na problem samoocenjevanja jezikovnih veščin in znanj, ki je bil že večkrat predmet znanstvenih analiz (MacIntyre, 1997; Bakke, 2010): dokazano je namreč bilo, da lahko v določenih okoliščinah samoocena govorca bistveno odstopa od zunanje ocene njegovih jezikovnih spretnosti, to pa predvsem takrat, ko govorec nima na razpolago jasnih kriterijev in navodil za samoocenjevanje (Pertot, 2014).

Nazadnje gre v navedku podčrtati še dejstvo, da se jezikovne veščine v opisanem primeru očitno ocenjujejo na podlagi »vrednosti«, pri čemer je merilo »slovenska šola«, ne pa na podlagi ustreznosti glede na sporazumevalne potrebe v danem kontekstu, ali na podlagi skladnosti s kakim relevantnim jezikoslovnim virom, ali pač glede na kak drug kriterij, ki bi bil strokovno sprejemljiv. Ko jezikovne veščine ocenjujemo glede na njihovo vrednost, jih dejansko vrednotimo, kar pa presega raven jezikoslovne analize ter prehaja na raven etičnega in moralnega določanja. S tem pa tudi prehajamo od ravni analize in ocene jezikovnih pojavov na raven odnosa do jezika.

Dejansko je v ideološkem diskurzu prav tako negativno kot sami pojavi jezikovnega stikanja obravnavan tudi odnos do teh pojavov. Pri tem prihaja do stigmatizacije govorcev, pri katerih avtorji analiziranih besedil opažajo različne pojave alternacije kodov.

DIGRESIJA: KNJIŽNI JEZIK KOT IDEOLOŠKI KONSTRUKT

Vsaj od 70. let prejšnjega stoletja se je v slovenskem jezikovnem in jezikoslovnem okolju uveljavila delitev slovenskega jezika na jezikovne zvrsti, med katerimi predstavlja knjižni oz. zborni knjižni jezik (Toporišič, 1991) najvišjo, najprestižnejšo stopnjo jezikovne rabe in zavesti. Tako pojmovanje knjižnega jezika pa nikakor ni značilno le za slovenski prostor, ampak za malodane vse vsaj evropske jezikovne kontekste nacionalnih držav. Lahko trdimo, da so se z oblikovanjem in normiranjem posameznih knjižnih jezikov uresničile Dantejeve sanje: narodi so si »izbrali« idiom, ki ni samo *illustre* (prestižen) in *cardinale* (temeljni v normativnem smislu), ampak tudi *aulico e curiale* (primeren za rabo na dvoru, torej v politične in državniške namene).

Kljub temu da je pojmovanje knjižnega oz. zbornega jezika kot najvišje in najprestižnejše jezikovne različice tako splošno razširjeno, nikakor ni neproblematično in samoumevno.

Najprej moramo izpostaviti že samo dejstvo, da je knjižni jezik do določene mere umeten konstrukt – medtem ko se namreč druge jezikovne zvrsti, npr. narečja in splošnosporazumevalne različice, razvijajo povsem spontano, je knjižni jezik vedno tudi rezultat nekih zavestnih in ne naključnih odločitev in izločitev: »[...] an abstract, idealized homogenous spoken language, which is imposed and maintained by dominant bloc institutions.« (Lippi-Green, 1997). Knjižni jezik, menijo avtorji, ki opozarjajo na njegovo izvorno ideološkost, oblikujejo neke akademske in literarne sredine, ki imajo v določenem trenutku politično in ekonomsko moč oz. uživajo podporo političnih in ekonomskih elit (Petrovič, 2006). Določanje knjižnega jezika – torej normiranje – poteka na podlagi izločanja: akademiki določijo normo knjižnega jezika s tem, da iz ene ali več pogovornih različic izločijo nekatere elemente, ki »niso knjižni«. Kriteriji, na podlagi katerih se določa, kateri elementi katerega idioma bodo veljali za knjižne in kateri ne, pa so pogosto ideološki.

Jezikovne prvine se izločajo najprej na podlagi opredelitve nekega središča, v katerem se govori in na splošno uporablja idiom, ki bo v določenem okolju postal *cardinale*, kot bi rekel Dante. Pri tem se ne upoštevajo le jezikoslovni kriteriji, temveč predvsem politični, ekonomski in tudi geografski – za knjižne veljajo tiste rabe oz. tisti idiomi, ki so značilni za geografsko ali politično, ekonomsko in kulturno središče določenega jezikovnega prostora.

Nadalje, za knjižne veljajo rabe, ki so izpričane v določenih besedilih in ne v drugih – tu imajo prednost literarna besedila pred, na primer, publicističnimi. Da je to načelo veljalo v preteklih stoletjih, od renesanse pa vse do konca 19. stoletja, je navsezadnje razumljivo. Književnost je bila pogosto edini, vsekakor pa gotovo najboljše pisni vir mnogih evropskih jezikov. In ker je literarno produkcijo ves ta čas močno zaznamovala estetska funkcija, so se akademiki, ki so oblikovali knjižne jezike, upravičeno nadejali, da bodo v literarnih delih našli »lep jezik«.

Pomemben kriterij za oblikovanje knjižnega jezika je tudi historičnost: pri določanju knjižne norme sodobnega jezika se pogosto upošteva ne samo raba »tukaj in zdaj«, ampak tudi izpričana kontinuiteta v preteklosti.

Iz vsega povedanega jasno izhaja, da je knjižni jezik že v fazi določanja in kasneje v fazi implementacije nujno v domeni nekih elit, ki so seveda lahko glede na posamezna jezikovna in kulturna okolja bolj ali manj ozke. Ta »elitnost« knjižnega jezika, ki ni – ponavljam – nov pojav, ampak je zaznamovala evropsko jezikoslovje vsaj od 16. stoletja dalje, postane lahko v določenem trenutku problematična. Tam, kjer so socialne neenakosti velike in kjer je splošna šolska obveznost v praksi neučinkovito udejanjena, je dostop do knjižnega jezika in njegove rabe dejansko omejen: »Though standard languages are usually considered to be politically neutral, equally accessible to everyone, and inherently superior to other varieties, in fact they are based upon whatever variety is spoken by the upper middle class.« (Tollefson, 2000).

Ker je (zborni) knjižni jezik, kot smo videli, vsaj delno umetna tvorba, težko govorimo o njegovem spontanem usvajanju: spontano se namreč učimo jezikovnih zvrsti oz. idiomov, ki jih govorci uporabljamo v različnih sporazumevalnih okoliščinah v določenem okolju. Knjižnega (zbornega) jezika pa se učimo skoraj izključno v didaktično strukturiranih okoljih, in sicer prvenstveno v šoli. Pri tem sodi na raven ideološkega pojmovanja knjižnega jezika in torej diskurza o njem splošno prepričanje, da je jezikovno osveščen samo govorec, ki pozna knjižni jezik, da učenje knjižnega jezika pomeni učenje jezika nasploh in da je govorec, ki pozna knjižni jezik, večš tudi rabe jezika nasploh, kar seveda nima nobene strokovne podlage.

Ker je raba knjižnega jezika splošno omejena na (nekatera) literarna besedila, na strokovna in znanstvena ter še na nekatera protokolarna besedila, je jasno, da govorec, ki pozna samo to različico jezika, ni *eo ipso* večš tudi rabe splošnopogovornih, slengovskih, žargonskih, narečnih in drugih zvrsti. Nasprotno: glede na področje rabe knjižnega jezika, ki je v posameznih jezikovnih okoljih bolj ali manj omejeno, lahko celo trdimo, da ima govorec, ki pozna samo knjižno različico, precej omejene sposobnosti sporazumevanja v danem jeziku.

Knjižni jeziki, njihova določitev in normiranje so tesno povezani s pojmom nacionalnih držav, ki so se v Evropi oblikovale od renesanse do 20. stoletja. Ena od osnovnih podmen knjižnega jezika je namreč vsaj potencialna možnost jasnega, nedvoumnega razlikovanja med jeziki in določanja, kaj v določen jezik spada in kaj ne, ter kaj je v njem knjižno in kaj ni. Najjasnejši primer takega ideološkega ločevanja med jeziki je shema indoevropskih jezikov, ki jo vsi poznamo iz šolskih dni in ki jo povzemajo v glavnem vsi priročniki, tudi spletni (v nadaljevanju primer, povzet po Wikipediji).

Splošno znana in zelo razširjena je shema v obliki obrnjene drevesne krošnje; na vrhu, pri koreninah tega namišljenega drevesa piše *indoevropski jeziki*, kmalu za tem pa se deblo že razcepi na kentumske in satemske jezike. Nato se že začenjajo pojavljati okvirčki: *slovanski jeziki*, *germanski jeziki*, *romanski jeziki*; potem se pojavi okvirček z napisom *južnoslovanski jeziki*; in nazadnje okvirček z napisom *slovenščina*.

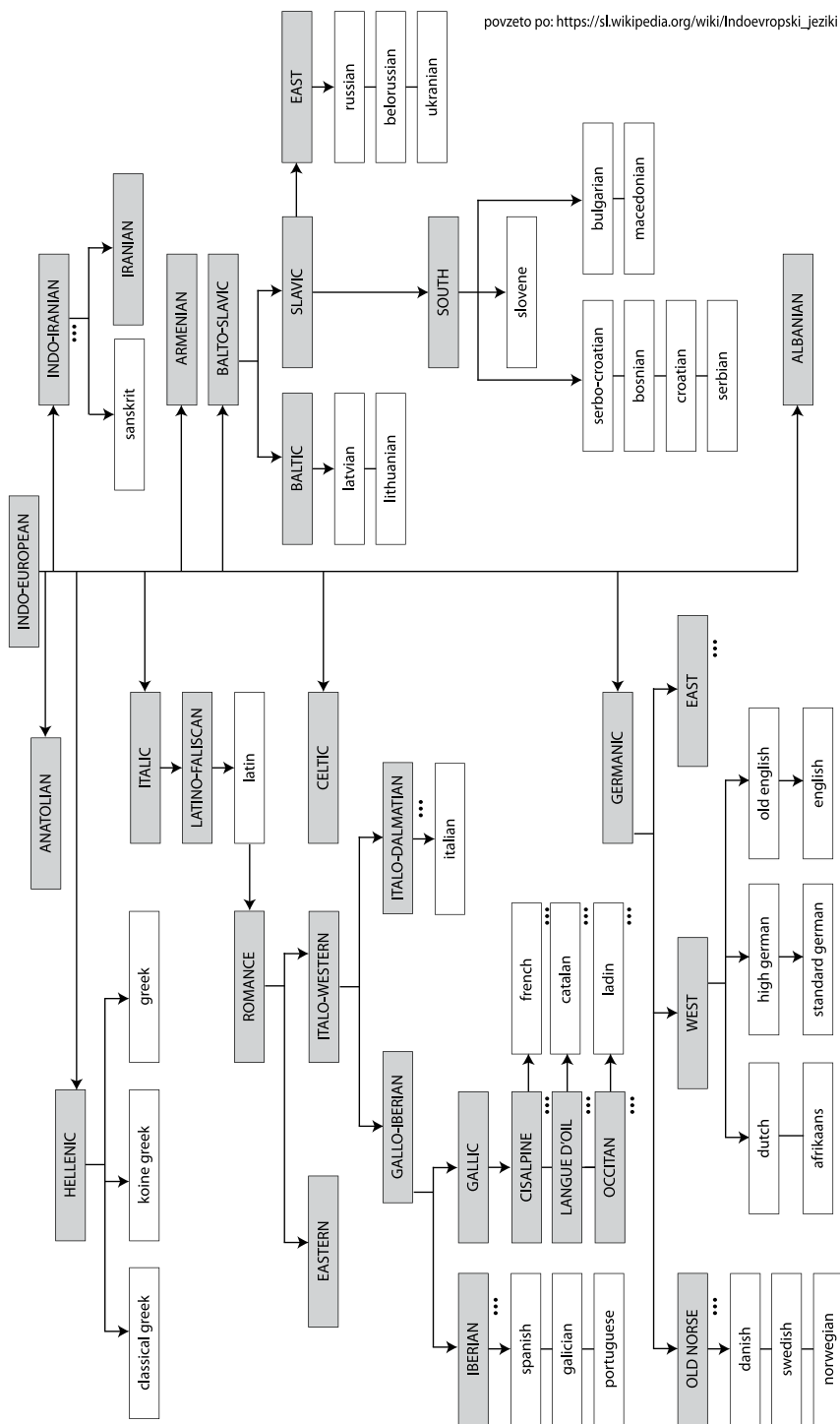
Že dejstvo, da jezike zapiramo v okvirčke, je do določene mere ideološko. Res, taka shema je najbrž zelo pregledna; a iz nje že otrok dobi informacijo, da je vsak posamezni jezik samostojna, v predalček zaprta tvorba in da nima nobenega stika z drugimi jeziki – razen prek nekih (davnih) predhodnikov. V shemi indoevropskih jezikov ni nobene informacije o jezikovnih stikih; jeziki se zdijo kot pripadniki neke velike družine, ki se med sabo ne pogovarjajo.

Poleg tega je v tej shemi prikazana bližina nekaterih jezikov, ki so si sicer po izvoru res blizu, so pa geografsko ali kulturno lahko danes tudi zelo oddaljeni in med njimi skorajda ni sinhronih pojavov jezikovnega stikanja. Tako sta na primer v shemi indoevropskih jezikov slovenščina in angleščina zelo daleč – ločita se že tam sredi debla, pri satemskih in kentumskih jezikih – slovenščina in makedonščina pa relativno blizu. Vprašanje, seveda zgolj retorično, je: ali je v sodobni slovenščini opaznejši vpliv angleščine ali makedonščine?

Tako kot vsi drugi elementi, ki smo jih analizirali doslej, tudi shema indoevropskih jezikov sama po sebi ni ideološka. Nastala je v določenem kontekstu historičnega jezikoslovja, ki se je zanimalo za diahrono pojave in je – seveda ne povsem mimo romantično-nacionalističnih teženj 19. stoletja – iskalo sorodstvene vezi med posameznimi evropskimi jeziki. Znotraj tega konteksta ima seveda shema celo vrsto prednosti; ne nazadnje je zelo pregledna in sistematična. Problematična pa postane takrat, ko jo strokovna javnost (na primer učitelji) posreduje nestrokovni javnosti (na primer učencem), ki nima nobenih sredstev, da bi zaznala njeno potencialno ideološkost. Shema indoevropskih jezikov namreč posreduje kot samoumeven model neko nerealno jezikovno nestikanje – hermetično nepropustnost jezikov, zaprtih v lično oblikovane kvadratke, ki so postavljeni v primerni razdalji drug od drugega.

Kritike na račun te sheme niso nekaj novega. Prvi alternativni model je že leta 1872 predlagal nemški jezikoslovec, tudi sam uspešen indoeuropeist, Johannes Schmidt (1843–1901). Njegov koncept je še danes znan po imenoma *Wellentheorie*, teorija valov. Velika prednost modela je v tem, da v sicer še vedno prisotni diahroni perspektivi, ki predstavlja epistemološko podlago indoeuropeistike, posebej izpostavlja jezikovno stikanje kot vodilo jezikovne filogeneze. Schmidtovo teorijo poznajo danes le redki jezikoslovci, ki se ukvarjajo z zgodovino in epistemologijo jezikoslovnih ved. Celo med strokovnjaki ni razširjena, kaj šele da bi jo kdaj zasledili v poljudnostrokovnih in poljudnoznanstvenih delih, priročnikih ali učilih.

Vendar pa je ravno Schmidtova teorija primerna, da razložimo pojave jezikovnega stikanja, jih umestimo v neki kulturni kontekst in jih razlagamo na podlagi pojma t. i. jezikovnega kontinuuma, ki se je v zadnjih desetletjih uveljavil med jezikoslovci in ki ga bomo podrobneje obravnavali v naslednjem razdelku.

II.5.3 Jezik vs. narečje

Tretje in zadnje ideološko jedro, ki ga bom tu obravnavala, je konceptualizacija ločnice med jezikom in narečjem oz. njuna kontrapozicija; pri tem seveda ne mislim na strokovno ločevanje med dvema pojmovoma in na strokovno definicijo obeh pojmov, ampak na arbitrarno pojmovanje, da je »jezik eno, narečje pa nekaj drugega« in da je narečje v bistvu »pokvarjen« ali »manjvreden« idiom, ki pa naj bi bil potencialno nosilec nekdanje pristnosti. V ideološkem diskurzu o jeziku narečja včasih niso niti obravnavana kot sestavni del celovitosti nekega jezika oz. jezikovnega kontinuuma, ampak kot nekaj, kar je glede na jezik »drugo« in je torej izključeno, izločeno iz enotnega kontinuuma.

Primer:

PD 15. 11. 2012, p: ... smo odraz **naše večplastne družbe**, kjer se **prepletanje narečja in jezika tako slovenskega kot italijanskega opazi**.

V zgornjem primeru je opazno ideološko stališče, da sta narečje in jezik dve ločeni entiteti, zato je med njima veznik *in*: (slovenski) jezik je eno, narečje pa nekaj drugega. Termin *jezik* se tu po vsej verjetnosti ne uporablja za označevanje slovenskega ali italijanskega jezika kot celote, ampak za njegovi knjižni oz. zborni različici, ki edini imata status jezika; vse drugo, kar ni knjižno ali zborno, nima statusa jezika in je torej narečje. V kontrapoziciji jezik vs. narečje je slednje opredeljeno kot nekaj drugega, zunanjega, nekaj, kar ni znotraj »celote« jezika (oz. jezikovnega kontinuuma), ampak zunaj nje.

Tako pojmovanje razmerja med jezikom in narečjem kaže na pomanjkanje zavesti o jezikovnem kontinuumu, ki ga je stroka na različne načine osvojila in na podlagi katerega se slovenska, pa tudi italijanska narečja obravnavajo kot krajevne različice neke jezikovne celote, če že ne enote, ki ji pravimo slovenski jezik, italijanski jezik itd. V analiziranem diskurzu o jeziku ni pojma jezikovnega kontinuuma; različna narečja niso pojmovana kot sestavni deli nekega jezika, prav tako pa ni percepcije o enovitosti jezika v vseh svojih zvrsteh oz. idiomih, od narečja do zbornega jezika.

Primer:

PD 23. 10. 2012, k: *Tudi slovenski jezik **oziroma** krajevne različice [...] se bo novo združenje zavzemalo za zaščito in ohranitev slovenskega jezika **in** krajevnih različic [...] v primeru prijave enako kvalificiranih kandidatov [bodo imeli] prednost tisti, ki obvladajo narečje **ali** slovenski jezik.*

Raba veznikov (oziroma, in, ali) v gornjem primeru kaže na to, da se (slovensko) narečje in (slovenski) jezik obravnavata kot dve ločeni entiteti; to nakazuje tudi dejstvo, da iz navedka sicer razberemo, kaj je narečje (krajevna različica jezika), ne pa tudi, kaj naj bi bil jezik – pri pojmu »slovenski jezik« ni jasno, ali gre za jezik kot celoto (in torej tudi za narečje) ali za katero od zvrsti jezika (na primer za knjižni jezik).

Pojmovanje, da so različni idiomi od knjižnega jezika do narečja sestavni deli istega jezika oz. jezikovnega kontinuuma, se pojavlja v redkih analiziranih besedilih, in sicer predvsem v tistih, ki ne obravnavajo krajevne stvarnosti.

Primer:

PD 4. 10. 2012, k: *Sicer si je želel ohraniti dvojnost jezika – avtorica občasno nastopi z obema jezikoma – za kar je uporabil zborni jezik in koroščino.*

V gornjem primeru sta narečje in knjižni jezik oba označena kot »jezika« (v tem primeru bi bila sicer priporočena raba strokovnega termina idiom, ki pa je v publicističnih besedilih malo rabljen), a hkrati ločnica terminološko ni postavljena med npr. slovenščino in koroščino, ampak med zbornim jezikom in narečjem, kar ustreza strokovnim ugotovitvam in terminologiji. Ne vemo, ali je članek avtorsko delo novinarja ali prepis iz kakega tiskovnega sporočila oziroma članka STA.

Posledica ideološke opredelitve narečij kot nekaj »drugega«, kar je zunaj celovitosti jezika, je seveda ta, da se s časom razvije percepcija, da nekatera narečja niso (več) del nekega jezikovnega kontinuuma, temveč samostojne jezikovne entitete – torej jeziki. Problematična ni sama opredelitev nekega idioma kot narečja ali pa kot samostojnega jezika, ampak dejstvo, da v osnovi te opredelitve večkrat ni neke strokovne in znanstvene analize jezikovnih pojavov. Narečja pridobivajo status samostojnih jezikov na podlagi političnih in ekonomskih interesov, ne pa jezikoslovnih dognanj; pridobivanje tega statusa pa ima nato še nadaljnje politične in ekonomske učinke, ki prav tako presesegajo samo raven jezikovnih pojavov in domet jezikoslovnih analiz.

Kot smo že videli, se v diskurzu pojmi skupnosti, pripadnosti in identitete konstituirajo tudi z uporabo osebnih in svojilnih zaimkov »mi« in »naš« (vs. »jaz« in »moj«), in sicer v odnosu do jezika ali jezikov, ki ga ali jih skupnost govorcev opredeli za »naš jezik« ali »naše jezike«.

Ta raba osebnih in svojilnih zaimkov je opazna tudi v analiziranem vzorcu besedil, pri čemer pogosto ni jasno, na kateri idiom se avtorji posameznih besedil nanašajo, ko govorijo o »našem« jeziku – gre za slovenščino kot celoto, za pokrajinsko različico, ki je v rabi med Slovenci v Italiji in za katero so značilni določeni pojavi jezikovnih mešanic,⁴⁷ za lokalna narečja ali za kateri drug idiom.

Primer:

PD 16. 3. 2012, m: *[...] občutljivost do vprašanj, ki so vezana na ohranjanje in razvoj našega jezika, kulture in identitete.*

PD 31. 3. 2011, m: *To smo zahtevali tudi v torek zjutraj v Šempolaju, ko se je funkcionar v spremstvu naročenih prič in ob prisotnosti sil javnega reda norčeval naših lastniških pravic, zaščitne zakonodaje, našega jezika in kulture.*

Prav tako zanimiv je pojav samostojnega poimenovanja posameznih narečij brez uporabe besedne zveze po modelu »x narečje« (npr. tržaško narečje, goriško narečje, beneško narečje ...), ki eksplicitno nakazuje, da ima neki idiom status narečja določenega jezika. V tem procesu oddaljevanja narečij od jezikovnega kontinuuma slovenskega jezika postane poimenovanje narečij posebej pomenljivo: v trenutku, kot »padiško narečje« postane »padiščina«, se znotraj diskurza konstituira kot samostojna enota, ki ni več percipirana (samo) kot eno od narečij nekega jezikovnega kontinuuma.

⁴⁷ Pokrajinski različici slovenskega jezika, ki se uporablja med Slovenci v Italiji, včasih pravimo kar zamejščina oz. itavensčina, s čimer označujemo eno od struktur pojavov jezikovnega stikanja, ki so za ta idiom značilni, in sicer tvorjenje besed z italijansko leksikalno osnovo (korenem) in slovenskimi obrazil.

V analiziranem korpusu besedil se tak prehod iz stalne besedne zveze »x narečje« do enobesednega poimenovanja idioma najpogosteje pojavlja v zvezi z rezijanskim narečjem / rezijanščino.

Primer:

PD 19. 5. 2012, m: *V šoli bi učili **rezijanščino**, kar samo po sebi **ni nobena tragedija**. Nasprotno, vsi imamo interes, da se **rezijanščina ohrani**, da jo ljudje govorijo, da se je učijo v šoli. **Rezijanščina** je navsezadnje **veliko bogastvo** celotne dežele in vsi smo zainteresirani, da se **ohrani**, pa **naj ji pravimo jezik ali narečje**.*«

V gornjem primeru se avtor besedila deklarativno oddaljuje od ideološko zaznamovane obravnave danega idioma: na to nas opozori z uporabo besedne zveze »ni nobena tragedija« in s končnim distanciranjem od polemike, ali naj se omenjeni idiom obravnava kot jezik ali kot narečje. Hkrati pa nam implicitno, z izbiro termina »rezijanščina«, sugerira, da se ta idiom obravnava kot samostojna enota, ki ni nujno del slovenskega jezikovnega kontinuuma, saj ni obravnavana kot »rezijansko narečje (slovenskega jezika)«.

Na splošno je v analiziranem vzorcu besedil zaznati večje zanimanje avtorjev za narečja in knjižne različice besedil, redko pa je omenjen t. i. splošnopogovorni jezik, čeprav je raba tega idioma med govorniki danega jezika v sodobnih družbah dejansko najpogostejša (Berruto, 2002). Tudi raba zaimka »naš« je pogostejša pri opredeljevanju odnosa do narečij (»naše narečje«) in do knjižnega jezika (»naša lepa slovenščina«); take rabe pri tematizaciji splošnosporazumevalnega jezika nisem zasledila. Na splošno je pojavljanje tega pojma v analiziranem diskurzu o jeziku redko; prav tako so redke razčlenjene tematizacije splošnosporazumevalne različice slovenskega jezika. Izjema je spodnji primer:

PD, 10. 10. 2012, k: *...usvajanje slovenščine **kot praktično-sporazumevalni jezik** in **ne samo kot učni jezik**. Na dlani je, da v našem okolju prevladuje v tem kontekstu – torej za **praktično-sporazumevalne namene** – v večini primerov »zamejščina«, mešanica slovenskega in italijanskega jezika. Kjer pa nihče od staršev ne obvlada slovenščine, **je pogovorni jezik izključno italijanščina**. Dejavnosti Dijaškega doma želijo predvsem prispevati k izboljšanju kvalitete **pogovornega jezika**.*

Posebej pogosto se v vzorcu analiziranih besedil pojavlja pojem materinega oz. maternega jezika ali materinščine. Po navadi se pojavlja v zvezi s slovenščino, redkeje se v besedilih s sintagmo »materni jezik« označuje jezik drugih govorcev, ki je za le-te materinščina.

Primer:

PD, 6. 9. 2012, m: */.../ **vemo**, da je naša šola **enkratna**, ker se v njej učenci učijo v **materinem jeziku** /.../.*

V gornjem primeru pride jasno do izraza ideološko razumevanje pojma materin/materni jezik. V sodobnih družbah se namreč – predpostavljamo – velik delež otrok šola v šolah, kjer je učni jezik njihova materinščina oz. njihov prvi jezik J1; »naša« šola (= šola s slovenskim učnim jezikom v Italiji) torej v tem smislu ne predstavlja kake izjeme. Avtor besedila tu implicitno enači materinščino s slovenščino, kar pomeni, da prezre deiktičnost pojma materinščina. Poleg tega pa lahko opazimo tudi rabo »materin (jezik)« namesto bolj uveljavljene – in vsaj nekoliko manj ideološke – rabe »materni jezik«.

Terminološka razlika med izrazoma »materni« in »materin« je razložena v enem od analiziranih besedil:

PD, 5. 4. 2011, k: *Vendar je šel razvoj v zadnjem času korak naprej. Poleg materin-a -o smo dobili pridevnik materen, -rna, -o, zato ločujemo med izrazoma **materin jezik** in **materni jezik**. **Materin jezik je jezik, ki ga govori mati; je jezik, ki ga je sprejela od svojih prednikov. Materni jezik, tudi materinščina je jezik, ki se ga otrok nauči v rani mladosti od svojega okolja, največkrat od matere.***

Stroka se danes vse bolj oddaljuje od rabe terminov *materin* in *materni* oz. *materinščina*, saj so vsi ti izrazi, ki se sklicujejo na učenje jezika v stiku z materjo, v osnovi ideološki (Myhill, 2003). Raba teh izrazov namreč implicitno nakazuje na dejstvo, da se govorniki jezika učimo izključno ali predvsem od matere, nadalje pa izhaja, da govorniki najuspešneje uporabljamo tisti jezik, ki smo se ga naučili v zgodnjem otroštvu in od matere. Pojem »mater(i)nega jezika« in »rojenega govornika« je lahko celo diskriminatoren, so opozorili mnogi sociolingvisti:⁴⁸ a priori namreč izključuje možnost, da bi nekdo lahko kasneje (po otroštvu) in prek drugih kanalov usvajanja jezika (šola, življenje v določenem okolju, prijatelji ...) pridobil določeno jezikovno znanje in določene veščine ali spretnosti ter s tem povezane pravice, status; ideologija vzpostavlja neko hierarhijo na bazi avtentičnosti, ki zna biti v dobi pospešenih migracijskih procesov zelo sporna: »Like Chomsky's ideal speaker / hearer, the concept of native speaker in applied linguistics and sociolinguistics becomes all but meaningless when faced with the linguistic (and interface) realities of this and every age. Thus, in two quite divergent fields within linguistics, the principal subject is a mythological native speaker.« (Bowerman, 2008)

Prav tako kot pri analizi besedil, v katerih se pojavlja raba zaimkov tipa »naš (jezik)«, je za besedila, ki tematizirajo ideološki pojem materinega oz. maternega jezika, težko določiti, za kateri idiom pravzaprav gre – ali se avtorji s tem izrazom opredeljujejo do celotnega slovenskega jezikovnega kontinuuma ali samo do določenega idioma (npr. do narečja, knjižnega jezika itd.).

Primer:

PD, 16. 12. 2012, m: *Zato ker tako govorimo v naših družinah in **je naš materin jezik**. Je naš domači jezik, **ki nam ga je dal Bog in so ga govorili že dolgo, dolgo let naši predniki** in želimo, **da se ohrani tudi za naprej, da ga bodo govorili tudi naši sinovi in sinovi naših sinov. Imeniten dar človeku od Boga je materina beseda.***

Znotraj takega diskurza pridobiva seveda jezik valenco, ki krepko presega samo sistemsko ali pragmatično obravnavo jezika. Jezik postane, kot smo videli v poglavju I., identitetni simbol. Vendar pa se moramo na tej točki vprašati, kam lahko pelje tak proces simbolizacije in kaj je njegov produkt.

48 Med najnovejšimi deli bi na tem mestu omenila Bonfiglio, T. P. (2010). *Mother Tongues and Nations: The Invention of the Native Speaker*. Berlin: De Gruyter. V zgodovinski perspektivi je posebej veliko zanimanja pritegnila politika »mater(i)nega jezika« v času nemškega tretjega rajha: prim. Gardt, A. (2010). *Geschichte der Sprachwissenschaft in Deutschland: Vom Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. Berlin & New York: Walter de Gruyter; Hutton, C. (1998). *Linguistics and the Third Reich: Mother-tongue fascism, race and the science of language*. London: Routledge; Townson, M. (1992). *Mother-Tongue and Fatherland: Language and politics in German*. Manchester: Manchester University Press.

II.6 Sklep

Analiza zbranega gradiva je pokazala, da je v skupini, ki jo imenujemo slovenska manjšina v Italiji, dominantna **nostalgično-normativna jezikovna ideologija**. Iz gradiva je razvidno, da je središčno vprašanje jezikovne politike in vzgoje (ki je vsaj pomemben, če že ne najpomembnejši segment jezikovne politike) t. i. **«ohranjanje» jezika**. Model »dobrega, čistega, plemenitega« jezika je jezik prednikov, ki je predstavljen tudi kot »pravi« in »avtentični«. Nasprotje tega idealnega in idealiziranega idioma je »jezik, ki se govori danes« – v zamejstvu in tudi v osrednji Sloveniji. Predvsem do slednjega idioma so avtorji zbranih in analiziranih besedil zelo kritični in se torej od njega vrednostno distancirajo.

Nadalje je analiza zbranega gradiva proti pričakovanjem pokazala, da je **diskurz o jeziku presenetljivo konvergenten**. V stališčih piscev ni zaznati velike ali vsaj omembe vredne stopnje divergentnosti oz. polifoničnosti stališč. Polarizacija dobro-slabo, lepo-grdo, pravilno-zgrešeno je jasna in skoraj popolna.

Vprašanje, ki si ga na tej točki postavljamo, je, kakšna simbolna vrednost jezika se skozi tak diskurz vzpostavi.

III. OD SIMBOLA DO FETIŠA – SKLEPNI ESEJ

Povzetek poglavja

V epistemološki tradiciji Zahoda se je poleg definicije »jezik je sistem znakov« občasno pojavljala tudi definicija jezika kot kompleksne strukture simbolov. Ob tem se je v 20. stoletju močno uveljavila še definicija, ki ne samo izpostavlja simbolne vrednosti jezikovnih pojavov, ampak sam jezik opredeljuje kot identitetni simbol.

V tem poglavju bom skušala preveriti postavljeno hipotezo, da se med govorce slovenskega jezika v Italiji, ki se potencialno identificirajo z avtohtono slovensko manjšino, poleg simbolične funkcije jezika pojavlja tudi fetišistična, pri čemer pojme *znamenje*, *simbol* in *fetiš* obravnavam s stališča semiotike in teorije simbolov.

Definicija jezika kot identitetnega simbola je ena ključnih definicij, ki so se uveljavile v 20. stoletju. Njena uveljavitev je prav gotovo posledica novih družbenih in kulturnih premikov, ki so oblikovali 20. stoletje in njegovo specifikko. Kolonizacija in dekolonizacija, globalizacija, migracije, pa še obe svetovni vojni, nacionalizem in lokalizem, holokavst, etnične čistke in drugo dogajanje, ki je usodno zaznamovalo to stoletje, so ustvarili nove percepcije tudi jezika in jezikovnih pojavov.

V 20. stoletju se je spremenil diskurz o jeziku – in zelo verjetno je, da se v začetku 21. stoletja ponovno spreminja.

A definicija »jezik je identitetni simbol« in (splošna) percepcija njegove simbolne vrednosti, ki izhaja ne samo iz kritične analize znanstvenega in strokovnega, ampak tudi iz splošnega diskurza o jeziku, ni nastala v 20. stoletju. Vsaj njene zametke najdemo že v poznem razsvetljenstvu in zgodnji romantiki.

V drugi polovici 18. stoletja je nemški filozof Johann Gottfried Herder prvi v moderni dobi zapisal, da je jezik tisto, po čemer se človek ločuje od živali – kar torej označuje človeško identiteto in je bistvenega pomena za razvoj človeške kulture in omike (Fani, 2000).

Le nekaj desetletij kasneje je Alexander von Humboldt, sicer Herderjev sorojak, oblikoval pojem jezika, ki je močno uveljavljen – pravzaprav morda celo dominanten – še danes. Humboldt je jezik pojmoval kot simbol nacionalne identitete, kot izraz duha naroda in državne pripadnosti. Jezik se je v nemški romantiki dokončno postavil na kolektivno raven; tudi poeti, ki so opevali nacionalno enotnost in samostojnost, so bili le glasniki najvišjih estetskih in moralnih vrednot jezika. Johann Gottlieb Fichte je leta 1808 zapisal, da niso govorci tisti, ki oblikujejo jezik, ampak da jezik oblikuje govorce, narode in nacije – s tem je jezik dokončno pridobil status nacionalnokonstitutivnega elementa *par excellence* (Formigari, 2001).

Vendar pa je nesporno res, da je definicijo »**jezik je identitetni simbol**« dokončno oblikovalo šele 20. stoletje. Poleg omenjenih družbenih in kulturnih premikov je treba na tem mestu namreč izpostaviti ključno vlogo epistemološkega okvira, ki se je konstituiral kot metadiskurz o teh premikih. Epistemologija je izpostavila družbeno funkcijo jezika, ki je izhajala iz strukturalistične, hkrati pa tudi iz pragmatične tradicije, in je znala predelati iztočnice, pridobljene iz formalnega jezikoslovja in teorij komunikacije, ki je v diskurz o jeziku vključila tudi posameznika in njegovo individualno, celo nezavedno razsežnost – ta epistemologija je oblikovala percepcijo tiste **simbolne vezi med jezikom in identiteto**, ki jo imamo danes za nesporno.

V nadaljevanju si bomo ogledali, na čem temelji definicija »jezik je identitetni simbol«, katere so njene epistemološke podmene in katere so njene možne, ne pa nujne razvojne stopnje v jezikovno izpostavljenem prostoru, kakršen je prostor skupnosti, ki se identificira s Slovenci v Italiji.⁴⁹

Kadar govorimo o jeziku kot simbolu – ali kadar na splošno pravimo, da je nekaj postalo simbol nečesa – govorimo o zapletenih procesih simbolizacije, ki so predmet semiotičnih raziskav. **Semiotika** je tista veda, ki obravnava vse znake in znakovne procese, torej tudi tiste znake, ki jim pravimo simboli. Procesi

49 V tem poglavju predstavljam torej zaključke, ki izhajajo iz prejšnjih razdelkov, hkrati pa uvajam nove teme – od tod tudi v naslovu »sklepni esej«, saj se mi je zdel zaradi te nekoliko neobičajne zasnove primernejši od pričakovanega »zaključka«.

simbolizacije so med najkompleksnejšimi – ne le zaradi same strukture, ampak tudi zato, ker se dogajajo v kompleksnih socialnih in kulturnih kontekstih, na primer znotraj religiozних praks ali psihičnih/psiholoških procesov.

Semiotika, ki na vsa ta področja posega v mejah preučevanja praks, ki ustvarjajo simbole in simbolne vrednosti, izhaja iz zanjo temeljnega pojma znaka in se nato osredotoča predvsem na vprašanje, kaj se mora zgoditi (oz. kateri pogoji morajo biti dani), da »nekaj postane simbol«.

Stopimo torej korak nazaj – vrnimo se k znaku.

Pojem znaka je v vseh semiotskih tradicijah povezan s pojmom telesnosti in ga v povezavi s tem pojmom tudi dejansko najlažje pojasnujemo v vedi, ki ji pravimo semiotika. Semiotika je torej v osnovi veda o znakih. Znake odkriva povsod tam, kjer prihaja do procesov pomenjanja in osmišljanja, torej povsod tam, kjer človek interpretira svet in pojave, znotraj katerih biva.⁵⁰ Kljub temu da je semiotika od 60. let prejšnjega stoletja zelo popularna med sociologi, antropologi in kulturologi, je vsekakor nesporno res, da se je razvila in uveljavila predvsem kot veda, ki preučuje procese označevanja in pomenjanja v verbalnem jeziku – torej jezikovne pojave.

V tej fazi – opozarjam – še ne govorimo o kaki simbolični vrednosti ali funkciji jezika kot identitetnega simbola, ampak zgolj o strukturi jezika in njegovih pojavov.

Ko jezik definiramo kot sistem znakov, poudarjamo njegovo telesno, torej fizično in fizikalno danost. Izpostavljamo njegovo plastičnost v času in prostoru. Jezik, ki je sistem znakov, je torej tisti jezik, ki ga slišimo ali vidimo, ki ga torej s svojim telesom ustvarjamo (govorimo ali zapisujemo) ter s telesom tudi razbiramo (slišimo ali beremo). Zaradi tega so se semiotske teorije, ki so jezik obravnavale kot sistem znakov (najbolj znana med temi je Saussurjeva), razvile predvsem v smeri formalne analize jezikovnih pojavov.⁵¹ Šele v naslednji fazi se je prav na osnovi teh teorij uveljavila znanstvena obravnava jezika kot družbene in kulturne prakse, ki je procese označevanja in pomenjanja znotraj sistema jezikovnih pojavov vključila v širše kontekste, npr. v t. i. semiosfere.

Da je jezik sistem znakov in da imajo znaki tudi že imanentno strukturo pomenjanja, ki vzpostavlja **odnos med označevalcem, označencem (in referenco)**, so prvi zapisali stoiki v helenistični dobi.⁵² Prav tako se je že v antiki pojavila percepcija – če že ne ravno teorija –, da je odnos med označevalcem in označencem arbitraren in konvencionalen. To tradicijo antične semiotike je nadaljeval Avrelij Avguštin in jo prenesel iz antike v srednji vek, iz poganstva v krščanstvo.

Že v antiki pa se je pojavila tudi hipoteza, da je jezik nekaj več kot le sistem znakov. Znamenja, ki imajo v jeziku sistemsko strukturo, so nekaj več kot le telesnost glasov in črk oz., po drugi strani, enoznačnih, monovalentnih pomenov, ki izhajajo

50 Teorijo, da se semioza nujno dogaja v nekem prostoru, ki vključuje vse znake in procese pomenjanja, ki jih človek potrebuje za interpretacijo sveta, je postavil Jurij Lotman v drugi polovici 20. stoletja. Temu prostoru, ki predstavlja semiotsko-bivanjski kontinuum in ki hkrati zamejuje ter opredeljuje sporni pojem semiotske interpretacije, pravimo po Lotmanu semiosfera. Že pred Lotmanom je Roland Barthes semiotsko metodo uporabljal pri interpretaciji filma, mode in drugih družbeno-kulturnih praks.

51 Prim. pogl. I.

52 O stoiški teoriji znaka je v sodobni zgodovinsko-epistemološki obravnavi jezikoslovnih ved pisalo več avtorjev. Obsežen pregled nudi izbor prispevkov v Manetti, 1996.

iz arbitrarnih in celo konvencionalnih razmerij. So, torej, nekaj več kot naključnost odnosa med označevalcem in označencem, o kateri so prvi govorili stoiki, dva tisoč let za njimi pa še Saussure.

Znamenja,⁵³ ki se pojavljajo v jeziku, imajo tudi drugačne pomena in drugačne strukture pomenjanja, so menili že poznoantični avtorji, ki so jezik preučevali v drugačnih kontekstih, zunaj omejitev, ki jih postavljajo potrebe vsakdanjega sporazumevanja. V religioznih praksah svojega časa – v mantiki, teurgiji in novi mistiki – so ti filozofi odkrivali simboličnost pomenjanja, ki presega meje arbitrarnosti in dane referenčnosti. Hkrati pa so poznoantični avtorji postavili še drznejšo hipotezo: menili so namreč, da nimajo simbolične vrednosti le posamezni jezikovni pojavi (in da torej jezik ni, kot bi lahko rekli danes, le skupek metafor), ampak da ima tako vrednost tudi že jezik sam po sebi, jezik kot celota, kot pojem (Grgič, 2006b).

Jezik moramo, vsaj od antike dalje, pojmovati in obravnavati ne samo kot sistem znakov, ampak tudi kot kompleksno strukturo simbolov, ki ima že sama po sebi lastno simbolično valenco, kar so tedanji avtorji izrazili s pojmom, ki jim je bil posebej drag: *logos*.⁵⁴

Kaj je torej simbol in v čem se razlikuje od znaka?

Simbol je, tako kot znak, neko znamenje. Poleg splošnih semiotičnih značilnosti ima še specifične lastnosti, po katerih se ločuje od drugih znamenj, na primer od znakov. Medtem ko so procesi pomenjanja pri znaku tendenčno enostavni, enoznačni, so pri simbolu polisemični, ambivalentni, paradoksalni. Zato velja simbol na splošno za »kompleksen znak«.

Z znakom si simbol deli nekatere lastnosti, ki so bistvene za vzpostavitev procesov pomenjanja: tudi pri simbolu imamo označevalca, označenca in referenco. A razmerja med temi tremi pojmi, tudi njihova kolokacija na ravni pomenjanja, so pri simbolu drugačna kot pri znaku.

Referenca simbola je v transcenci – simbol referira⁵⁵ na nekaj, za kar se predpostavlja, da je na neki transravni, torej višje, globlje, drugačnega bistva v primerjavi s samim procesom pomenjanja. V nasprotju s stoiki, ki so vse elemente označevanja (torej označevalca, označenca in referenco, *tyghanon*) postavili na isto raven – lahko jo povzamemo s pojmom *lektòn*, so prvi semiotiki simbola nekaj stoletij kasneje jasno poudarjali, da je simbol tisti znak (oz. znamenje), ki referira na neizrekljivo, nedojemljivo, neupovedljivo. S tem se je površinskost znaka razbila in vzpostavilo se je pojmovanje večdimenzionalne strukture pomenjanja, ki je značilna za simbol. *Lektòn* je nasploh ključni pojem, da razumemo klasično definicijo znaka ter razliko med znakom in simbolom. Znak lahko označuje samo to, kar je upovedljivo, izrekljivo (grš. *lektòn*). Simbol ravno nasprotno pomeni (*semaínei*) tisto, kar velja za neizrekljivo in neupovedljivo.

Simbol pa hkrati, ob tem svojem nihajočem, paradoksalnem referiranju na neizrekljivo, nujno ohranja svojo osnovno, temeljno strukturo, ki si jo deli z

53 Termin *znamenje* uporabljam tudi kot nadpomenko za znak, simbol in fetiš.

54 Tudi o pojmu *logosa* v filozofiji jezika in semiotiki je pisalo več avtorjev; tema je bila posebej aktualna v drugi polovici 20. stoletja, ko je pritegnila pozornost številnih raziskovalcev. Za osnovni pregled zadevne bibliografije glej Grgič, 2007.

55 Termin »referira« je tu uporabljen namesto navidez enakovrednega termina »nanaša se« zaradi semantične skladnosti s pojmom »referenca«, ki je v semiotiki ključen.

znakom: strukturo pomenjanja kot razmerja med označencem in označevalcem, pri čemer je prvi predstavljuje, drugi pa celo fizično določljive narave. Ali drugače: naj simbol referira na še tako nedojemljive pojme, vedno mora ohranjati (tudi) svoj prvotni, izhodiščni pomen, torej imeti neko fizično, otipljivo, oprijemljivo raven (označevalca), ki skupaj z dojemljivo ravno (označencem) ustvarja procese pomenjanja in se pojavlja v semiozi.

Hkrati pa je pri simbolu prav tako kot odnos z referenco kompleksen tudi ta izhodiščni odnos med označevalcem in označencem.

Pri znaku lahko vsaj potencialno raziščemo in odkrijemo kodeks, torej normo, ki je sistemska in ureja procese pomenjanja oz. označevanja ter daje znakom istega sistema urejen videz. Pri simbolu pa teh kodeksov ne moremo (povsem) razkriti. Procesu pomenjanja ostajajo pri simbolu ne samo nepojasneni, ampak tudi nepojasnljivi, saj je skrajno področje simbola deklarativno onkraj dometa semiotike. Točneje, pri simbolu ne moremo izluščiti vseh formalnih pravil (torej kodeksa), ki dajejo strukturi nekih znamenj sistemski, tudi sistematični videz. Kodeks je opora sistema – povsod, kjer imamo neki sistem, imamo nujno za njim tudi neki kodeks, ki ga ureja. In dokler ostajajo procesi označevanja, pomenjanja in (ne nazadnje) tudi izjavljanja na isti ravni (ki ji lahko pravimo imanenca), so ti kodeksi tudi preučljivi. Simbol, ki je v celoti preučljiv in določljiv, pa ni več simbol – izgubi namreč tisto dimenzijo neupovedljivosti, paradoksalnosti in nedoločljivosti, ki je zanj konstitutivna in ki so jo poznoantični avtorji odkrivali v misteriozni funkciji simbolov; ni naključje, da so za najočitnejši primer simbola navajali božje ime. (Hirschle, 1979)

Kodeks ureja procese označevanja oz. pomenjanja, a jih hkrati tudi omejuje: če se ravnovesje med valenco znakov in teži norme prevesi na račun prve ali druge, se sistem izrodi v karikaturu ali v pošast, je zapisal Umberto Eco.⁵⁶

Tudi simboli, seveda, delujejo po nekih pravilih, ki pa niso na isti ravni kot procesi označevanja in pomenjanja. Nasprotno, pri simbolu se kodeks – če ga že želimo tako imenovati – deklarativno postavlja na povsem drugačno raven. Simboli se pri svojem delovanju sklicujejo na normo, ki ni ne konvencionalna ne arbitrarna, ki ni sistemska in sistematična in ki ji pravimo resnica. V končni fazi referirajo torej simboli na nekaj, kar »je dano«, je torej apirorno glede na procese označevanja in pomenjanja, na semiozo v svojem najsplošnejšem smislu. Jasno je torej, da imamo tu opraviti s pojmom, ki presega meje neke jezikoslovne, pa tudi semiotske obravnave.

Zato ni naključje, da je jezikoslovje, ki se ukvarja s pojavi jezika, osvojilo predvsem semiotsko teorijo znaka, medtem ko se teorija simbola pojavlja v drugih vedah – v antropologiji, religiologiji in psihologiji. Umberto Eco (1984) je trdil, da se mora semiotika, ki želi jezik preučevati kot strukturo simbolov, opremiti z ontologijo svetega in božjega, s čimer je odlično povzel aporije simbola in meje svoje stroke.

V tem smislu, torej opremljen z ontologijo svetega in božjega, je simbol preučeval Paul Ricoeur. V simbolu je med drugim videl enigmatični, zastrti smisel bivanja (Ricoeur, 2004), hkrati pa je opozarjal na soobstojanje dobesedne, znakovne

⁵⁶ Eco je to svojo teorijo, skupaj s teorijo paradoksalne neskončne interpretacije, prenesel tudi v literaturo, in sicer z romanom Foucaultovo nihalo. Osnovne pojme svoje semiotike pa je zbral v svojem delu *Semiotica e filosofia del linguaggio* (1984).

razsežnosti simbola, ki je bila po njegovem mnenju predpogoj za vzpostavitev procesa simbolizacije. Podal je to definicijo simbola, ki je po njem postala že kanonična: »I define 'symbol' as any structure of signification in which a direct, primary, literal meaning designates, in addition, another meaning which is indirect, secondary, and figurative and which can be apprehended only through the first.« (Ricoeur, 1979)

Tudi avtorji, ki so se prepoznavali v drugačnih epistemoloških matricah, ki torej niso izhajali iz preučevanja svetega in sakralnega, so pri simbolu med bistvenimi značilnostmi odkrili nihanje pomena, prehajanje med nivojskimi strukturami, ki ne samo utemeljuje, ampak tudi osmišlja simbol. V simbolnem pomenjanju se označevalec nikoli ne navezuje na enega samega označenca in ga v celoti označuje, ampak vedno še presega to območje in ustvarja t. i. presežek pomena. Skratka: simbol ohranja svojo znakovno podobo in »materialno« raven, hkrati pa jo prerašča in referira na nekaj drugega, kar je na drugem in drugačnem – lahko bi rekli višjem ali globljem – nivoju.

Paul Ricoeur, ki je izhajal prav iz semiotike simbola, je jezikoslovju očital, da se vse preveč ukvarja s strukturami in znaki oz. kodeksi, ki uravnavaajo označevanje, vse premalo pa z »živo besedo«, z odnosom človeka do jezika in jezika do človeka. Lingvistika je anonimna, je napisal Ricoeur. Jezik, s katerim se je ukvarjal Ricoeur, je bil jezik mita in religije. Ricoeurjeva semiotika je dejansko epistemologija simbola in simbolnega. V takem kontekstu se lahko jasno spremeni tudi definicija jezika: namesto sistemskosti in sredstvenosti pride v ospredje pojem vrednosti; namesto pomena se pojavlja smisel kot teleološka in ne semiotska kategorija; namesto kodeksa uravnava strukture intencionalnost.⁵⁷

Semiotika simbola, ki sem jo tu le v grobem povzela, je za kontekst te monografije zanimiva predvsem zato, ker izpostavlja, da **jezik ni le struktura simbolov, ampak ima tudi sam po sebi simbolično vrednost.**

Ta ugotovitev semiotike simbola je, vsaj glede na njeno aplikacijo v drugih vedah, najbolj posrečena. Da je jezik simbol neke identitete, pripadnosti, vključenosti ali izključenosti, so v povsem drugačnih epistemoloških kontekstih, ki se bistveno razlikujejo od poznoantičnih ali renesančnih (novo)platonističnih tradicij, ponovno izpostavile antropološke, sociološke in kulturološke šole 20. stoletja. Te šole so jasno dokazale, da se govorci na podlagi jezikovnih rab in percepcij združujemo in ločujemo, da ustvarjamo bolj ali manj homogene skupine, katerih pripadniki se primerno identificirajo z nekim jezikom oz. idiomom ter z odnosom, ki ga do njega imajo (Hill, 1989; Bucholz et al., 2004).

Na podlagi zapisanega bi lahko trdili – in doslej so raziskovalci to dejansko že dokazali⁵⁸ –, da je za govorce, ki se identificirajo kot pripadniki slovenske manjšine (narodnostne skupnosti) v Italiji, (slovenski) jezik identitetni simbol. To na splošno vsekakor drži; a hkrati se moramo z vidika semiotike vprašanja lotiti nekoliko bolj problemsko. Vprašati se moramo, kaj pravzaprav pojmuje s terminom *slovenski jezik*⁵⁹; in nadalje se moramo še vprašati, v katero smer se razvija ta

57 Posrečen povzetek Ricoeurjeve teorije simbola ponuja Itao, 2010. http://www.kritike.org/journal/issue_8/itao_december2010.pdf.

58 Zadnje znanstveno delo, ki se podrobneje posveča tej temi, je Pertot - Koscic (2014).

59 S. Pertot (2014) na primer eksplicitno opozarja na problem in težave sameoocvalvacije, kar pa ne velja ne samo pri

simbolna identifikacija na podlagi jezika. Namreč, prav zaradi splošne osvojitve pojma simbola v različnih družbenih vedah 20. stoletja je semiotika medtem ta pojem ponovno vzela pod drobnogled.

V drugi polovici 20. stoletja je semiotik Thomas Sebeok v svojem delu *Signs* (1994) obravnaval različne vrste znakov oz. znamenj. Mnoge značilnosti simbola je prenesel na raven nekega znamenja, ki ga je zaradi njegovih specifik definiral posebej; kot posebno vrsto znamenj je namreč obravnaval pojem, ki je bil dotlej bolj znan v psihologiji in filozofiji, izpeljani iz Freudove epistemologije: fetiš.

Kaj je fetiš – predvsem tisti fetiš, ki je po Sebeokovi zaslugi postal predmet semiotske obravnave?

Thomas Sebeock je postavil danes že klasično definicijo fetiša, in sicer prek etimologije, religije in psihoanalize; v nadaljevanju jo na kratko povzemam.

Termin *fetish* (v slovenščini: fetiš) so v teoriji religije uporabljali Angleži oz. angleško govoreči raziskovalci, ki so izraz povzeli od Portugalcev. Portugalski pomorščaki so namreč prišli v stik s plemeni, ki so si izdelovala votivne kipce in jih častila kot božanstva, pri čemer kipec ni le »predstavljal« božanstva, ampak je tudi »bil« božanstvo. Tem kipcem so Portugalski pravili *facticius* (iz lat. *fiō, factus*, torej »narejen«, »izdelan«).

Od tod je pojem fetiša, ki ga je na novo najprej odkril Freud, kmalu prešel v sociologijo, antropologijo, celo v marksistično ekonomsko teorijo⁶⁰ – in šele nazadnje v semiotiko.

Definicijo fetiša, ki jo uporabljam tudi v nadaljevanju in se mi zdi še posebej prikladna za analizo odnosa do jezika ter njegove percepcije in reprezentacije med govornici, ki se opredeljujejo za pripadnike slovenske manjšine v Italiji, je postavil Jhally (1990): »Fetishism consists in seeing the meaning of things as an inherent part of their phisycal existence when in fact the meaning is created by their integration in a system od meaning.« Fetiš je torej – če spet preidemo na področje semiotike in sledimo Sebeokovemu razmišljanju – znak (oz. znamenje), ki je podobno kot simbol neka nadgradnja temeljne znakovne strukture; hkrati pa je pri fetišu ta nadgradnja v resnici implozija. Fetiš je znak, pri katerem je referenca (stoiški *tyghanon*) kolapsirala.

S tem se v fetišu spreminja tudi odnos med označencem in označevalcem. Fizična danost označevalca in pojmovna danost označenca, ki je temelj znakovnega in tudi simbolnega pomenjanja, se v fetišu »sprevrže«. Označevanje se zreducira na samo prisotnost označevalca, ki s tem postane edini nosilec pomena, hkrati pa izgubi svojo osnovno fizično danost, obliko, funkcijo. Spomnimo se na votivni kipec, o katerem so govorili portugalski pomorščaki: kipec ni več le »upodobitev božanstva«, reprezentacija, ki referira na nekaj zunaj sebe, nekaj transcendentnega; kipec »je« božanstvo. S tem se celoten pomen, ki izhaja iz nihanja med označevalcem in označencem, torej celoten pomen božanstva zreducira na obstoj kipca; hkrati pa tudi kipec izgubi svojo prvotno dekorativno oz. reprezentativno vlogo, tako kot izgubi božanstvo svojo transcendentno razsežnost. Sistematičnost strukture pomenjanja

(samo)določanju in (samo)ocenjevanju stopnje poznavanja jezika, ampak tudi pri metajezikovnih opredelitvah in pri percepciji jezikovnega kontinuuma in jezikovnih pojavov.

60 V tem smislu je pojem fetiša obravnaval npr. Geras (1990).

daje nato fetišu še močnejšo vlogo – fetiš monopolizira pomen: je *simulacrum*, ki pa v neki točki postane močnejši od objekta, na katerega referira; s tem se odnosi pomenjanja in razmerja med njimi prevesijo in fetiš postane karikatura.

Pri tem je vprašljiv tudi status reference, ki je bila pri simbolu, kot smo videli, postavljena na raven transcendence. Pri fetišu se referenca dejansko izgubi; fetiš ne »referira na«, ampak sam zadovolji celotno potrebo po pomenu, (semiotiskem) smislu in referenci. O tej izgubi, ki je značilna za **proces fetišizacije** in za njegov končni produkt, fetiš, so opozarjali tudi že semiotiki, ki so se s temi temami ukvarjali v širšem družbenem kontekstu in v zvezi z neverbalnimi jeziki: na primer s fotografijo, filmom, modo, prehrano in drugimi kulturnimi praksami. V osnovi fetišizacije so po sledih psihoanalize odkrili strah pred izgubo; fetiš naj bi deloval kot obrambni mehanizem, čeprav hkrati ravno sam ustvarja to izgubo, saj vodi v kolaps reference (Metz, 1974). »A fetish is just a supernormal sign, a 'misplaced response'.« (Sebeok, 1994)

V osnovi fetišizacije je torej strah, potreba po krčevitem ohranjanju pomenjanja in posledična redukcija pomenjanja na sam označevalec. Ta ekskluzivni odnos sintetizira na koncu ravno fetiš, ki vsa pomenska nihanja zreducira na sam označevalec. Fetiš je izključujoč, medtem ko se simboli vedno prepletajo, na ta način tvorijo tekste in s tem ustvarjajo kompleksno dinamiko ne samo v sami strukturi posameznega simbola, ampak tudi med različnimi simboli v tekstih. Zaradi tega so raziskovalci (predvsem antropologi) izpostavili, da so simboli konstitutivni elementi skupnosti (Galimberti, 1983), saj dejansko ustvarjajo skupnost in omogočajo njeno interpretacijsko, komunikacijsko in s tem kohezijsko dinamiko. Fetiš pa so, ravno nasprotno, za skupnost destruktivni, saj zaradi dinamike strahu, izključevanja in omejevanja ne omogočajo interpretacij, interakcij in ustvarjanja družbeno relevantnih pomenov.

Vprašanje je, ali lahko na osnovi analiziranega gradiva trdimo, da je percepcija jezika med govorce slovenskega jezika v Italiji, ki se identificirajo kot pripadniki slovenske manjšine, prešla z ravni »**jezik je identitetni simbol**« na raven »**jezik je identitetni fetiš**«.

Mislim, da je v diskurzu, v katerem se jezik reprezentira kot ideološki pojem, dovolj možnosti za vzpostavitev procesov fetišizacije. Na podlagi analize gradiva, ki sem jo predstavila v prejšnjih poglavjih, in tega, kar sem navedla zgoraj ter izpostavila kot temelj teorije fetiša, lahko ugotovimo, da so v diskurzu o jeziku prisotni ključni elementi, ki podpirajo proces fetišizacije in ki jih povzemam v nadaljevanju.

Strah. Kot smo videli v prejšnjem poglavju, je v diskurzu o jeziku, ki nastaja med govorce slovenskega jezika v Italiji, ki se potencialno identificirajo s slovensko manjšino, zelo prisotno ideološko jedro ogroženosti in celo izgube jezika, ki je v tem diskurzu tesno povezano s pojmom izgube ne samo narodnostne, torej kolektivne, ampak tudi osebne, individualne identitete. Taka percepcija in reprezentacija jezika je, kot smo videli, v osnovi ideološka, saj trditve, da je jezik ogrožen, da izumira in da se posledično izgublja tudi identiteta, ki je s tem jezikom povezana, ne temeljijo nujno na enostveni, ampak predvsem na ideološki podlagi. Ideološko je namreč dosledno enačenje standarda slovenskega jezikovnega kontinuuma (ki je prav tako znanstveno preverljivo) na eni strani z ogroženostjo oz. izumiranjem jezika na drugi. S strahom pred izumrtjem jezika in izgubo identitete je povezana želja po ohranjanju jezika, ki prav tako predstavlja neko ideološko (pod)jedro. Ideološki paradoks je namreč v tem, da se jezik »ohranja« samo ali vsaj predvsem

z rabo v splošnosporazumevalne namene, sicer postane zgolj dediščinski simbol (heritage language), raba pa je po drugi strani tista, ki od jezika – paradoksalno! – terja nenehno spreminjanje in prilagajanje novim družbenim (in s tem tudi sporazumevalnim) okoliščinam. V strahu zaradi grožnje pred izgubo jezika in identitete se torej identifikacijska funkcija jezika začne spreminjati iz simbolne v fetišistično: proces fetišizacije se začneja tam, kjer se diskurz o jeziku izrazito fokusira na pojme ohranjanja in varovanja.

Izguba. Za simbol je značilno, kot smo videli zgoraj, da vseskozi ohranja tudi prvotno funkcijo označevalca in prav na podlagi te razvija svoje simbolne pomene in presežke pomena. Simbol ohranja svojo telesnost, ki nikoli ne postane zgolj simbolična (torej paradoksalna, ambivalentna in kompleksna), ampak je vedno tudi prvobitno enostavna, plastična in dojemljiva. Za primer: križ, najbolj znan simbol zahodne kulture, je kljub simbolni funkcij razpela vedno tudi samo križ, struktura dveh prekrizanih lesenih, kovinskih ali drugačnih elementov; brez te enostavne strukture križa pač ni in posledično ni niti njegove simbolne funkcije. Hkrati pa ima simbol križa v določenem kulturnem kontekstu tudi drugo dimenzijo, dimenzijo onkraj telesnosti, torej znakovnost, ki referira na krščansko religijo, in simboličnost, ki referira na krščansko vero in duhovnost, na (domnevno) neizrekljive, nedoumljive in neupovedljive resnice. To nihanje pomena od dokaj enostavne zgodbe križanja do najbolj zapletenih teoloških konstruktov in neizrekljivih skrivnosti motrenja je srž simbola.

Pri reprezentaciji jezika v diskurzih, ki sem jih obravnavala v prejšnjem poglavju, je poudarek skoraj izključno na simbolični funkciji jezika, bistveno manj pa na njegovi sistemski strukturi in predvsem na njegovi sporazumevalni funkciji. Vsa simboličnost jezika se zreducira že na sam obstoj in že v samem obstoju je vsa njegova simboličnost. Ali z drugimi besedami: ker se jezik v diskurzu tako izrazito reprezentira kot simbol identitete in pripadnosti, je valenca vseh drugih njegovih vidikov in funkcij (na primer sporazumevalne), ki so vendarle bistvenega pomena za njegov obstoj, zreducirana na minimum. Zaradi tega se konsistentnost strukture, ki je potrebna za vzpostavitev procesa simbolizacije, v osnovi ruši. Pomen jezika se je zreduciral na označevalca (na sam obstoj jezika) in se popolnoma izčrpal v njem. Zaradi tega je proces pomenjanja, ki v osnovi izhaja iz nihanja pomena med označevalcem in označencem, ustavil – oz. je potencialno pred tem, da se ustavi, saj so za to dani pogoji.

Od tod se sporazumevalna funkcija jezika razgubi in zakrknje. Jezik, tako kot votivni kipec staroselcev, ki so jih srečevali portugalski pomorščaki, ne »predstavlja« več neke identitete, ampak »je« identiteta. S tem se njegova funkcija lahko zreducira na dediščinsko, jezik pa po procesu fetišizacije na fetiš.

Izolacija. Diskurz o jeziku, ki sem ga analizirala v prejšnjem poglavju, je izrazito konvergenten, kar pomeni, da se izolira od divergentnih stališč in ustvarja celovitost, ki samoreplicira modele, stališča in argumente. To se ne nazadnje odraža tudi v sami reprezentaciji jezika – referenčni idiom, ki ga govornici obravnavajo kot svojega (»naš jezik«, »moj jezik«), postaja vedno ožje geografsko in družbeno opredeljen; to (postopoma) že ni več slovenski jezik kot raznolika celota, ampak lokalno slovensko narečje oz. pokrajinska različica ali jezikovna mešanica (Pertot, 2014). S tem se izgubljata percepcija jezikovnega kontinuuma in zavest o njem. Na tej podlagi se začne tudi razvijati vzporeden standard, ki se pojavlja v medijskih, upravnih, finančnih in drugih besedilih oz. kontekstih. Skratka, izolacija na semiotični ravni postaja izolacija na ravni jezikovnih praks;

proces fetišizacije vpliva na rabo jezika in na njegov položaj v danem kulturnem in družbenem kontekstu.

Vprašani, do kod je ta proces fetišizacije že segel in katere so posledice fetišizacije na rabo jezika v specifičnih okoliščinah in na jezikovne pojave, ki so značilni za območje slovensko-italijanskega jezikovnega stikanja v Italiji, pa sta predmet nadaljnjih raziskav.

Lingua: sistema, strumento o simbolo?

Indentità ed ideologia tra gli sloveni in Italia

Matejka Grgič

Riassunto

Quando parliamo una lingua o viviamo in un ambiente in cui si utilizza una lingua, creiamo nei confronti di questa un complesso sistema di relazioni, ma anche di percezioni, rappresentazioni e credenze. Tale complessa struttura, che in date circostanze può essere definita anche come *ideologia linguistica*, si riflette nel discorso sulla lingua plasmato da individui e comunità.

Il discorso linguistico riflette dunque il rapporto degli individui e delle comunità nei confronti della lingua, o delle lingue, facendo la sua comparsa anche in lavori scientifici e persino nelle stesse definizioni del concetto di lingua. È però necessario chiedersi in quale misura e in quali contesti tale discorso sia condizionato ideologicamente, vale a dire quanto esso si spinga oltre i dati fondati e verificabili scientificamente, trasformandosi in un mezzo per stabilire rapporti di forza, di dominazione/subordinazione e di esclusione/inclusione.

La presente monografia avanza l'ipotesi che un discorso di tipo ideologico porti alla cosiddetta feticizzazione: una lingua che sia anche simbolo identitario diviene cioè, all'interno di una comunità il cui discorso sulla (propria) lingua è ideologicamente condizionato, un feticcio.

Lo scopo del lavoro è presentare i nuclei ideologici del discorso sulla lingua espresso da quei parlanti di lingua slovena che potenzialmente si identificano con la minoranza (o comunità) slovena in Italia. In particolare, la ricerca si fonda sull'analisi di testi pubblicati sul quotidiano *Primorski dnevnik* dal gennaio 2011 al dicembre 2012.

Nel primo capitolo sono presentate le tre teorie epistemologiche che, dall'inizio del XX secolo, si sono dimostrate predominanti nella letteratura scientifica e che definiscono la lingua rispettivamente come un sistema (o struttura) di segni, come mezzo di comunicazione e come simbolo identitario. Queste tre definizioni non sono di per sé «nuove»: esse, infatti, emergono nella storia della linguistica occidentale in forme e contesti diversi fin dall'antichità.

Per quanto nessuna delle definizioni arrivi ad abbracciare nella sua interezza e nella sua complessità il concetto di lingua e i fenomeni a esso correlati, si può affermare che nel loro insieme esse includano un ampio spettro di aspetti linguistici e soddisfino la necessità epistemologica di definire la lingua per i bisogni dell'attività scientifica. Allo stesso modo, tuttavia, esse non sono ideologicamente neutrali: ognuna esprime un determinato «rapporto» nei confronti della lingua, vale a dire una «rappresentazione» di essa che non è (solo) scientifica, ma (originariamente) ideologica.

Il secondo capitolo è dedicato all'analisi del materiale su cui si fonda la presente ricerca. La lingua (slovena) riveste infatti uno status specifico tra gli appartenenti

alla minoranza slovena in Italia, dove il ruolo sociolinguistico di tale lingua risulta più vulnerabile, come pure specifiche sono le rappresentazioni di tale status concepite dai parlanti.

Su queste basi si può dunque avanzare l'ipotesi che l'ideologia linguistica, sviluppatasi in questo contesto a causa della particolare situazione dello sloveno, abbia influito non solo sul discorso generale sulla lingua, ma anche su quello specialistico e scientifico, con l'affermazione egemonica di un preciso paradigma epistemologico.

Il bisogno di identificazione, infatti, ha portato a evidenziare in modo esplicito, talvolta persino estremo, la funzione simbolica della lingua, mentre gli altri due aspetti (la sistematicità e il suo ruolo di mezzo di comunicazione) sono passati in secondo piano, o sono stati »rielaborati« nell'ottica delle teorie linguistiche dominanti in ambito sloveno per le specifiche esigenze di tale contesto. Ciò è forse meno evidente nei lavori specialistici di carattere teorico, mentre nel discorso divulgativo e applicativo assume notevole rilievo.

Si è dunque proceduto a verificare tale ipotesi con l'analisi del discorso in diversi articoli a tema linguistico (editoriali, testi divulgativi, reportage...) pubblicati sul Primorski dnevnik dal gennaio 2011 al dicembre 2012.

Nel capitolo a ciò dedicato sono stati analizzati con il metodo dell'analisi del discorso la tematizzazione del concetto di lingua, i processi di enunciazione e interpretazione, i rapporti tra gli attanti che si verificano nella tematizzazione »lingua« e, infine, le potenziali funzioni (scopi) di tali rappresentazioni della lingua.

Il saggio conclusivo presenta l'ipotesi che, nel contesto rappresentato dalla comunità slovena in Italia, la lingua sia diventata un »feticcio identitario«.

Nella tradizione epistemologica occidentale, accanto alla definizione di »lingua come sistema di segni« se ne ritrova a volte anche un'altra, che fa riferimento alla lingua come struttura complessa di simboli. Oltre a questo, nel XX secolo si è imposta una terza definizione che non mette in risalto soltanto il valore simbolico dei fenomeni linguistici, ma arriva a definire la lingua stessa come simbolo identitario.

Sulla base del materiale analizzato si avanza pertanto l'ipotesi che in Italia, tra i parlanti che potenzialmente si identificano con la minoranza slovena autoctona, la lingua abbia oltre alla funzione simbolica anche quella di feticcio; i concetti di segnale, simbolo e feticcio sono quindi trattati dal punto di vista della semiotica e della teoria dei simboli, con un particolare riferimento alle definizioni di Sebeok e Ricoeur.

Language: system, tool or symbol?

Identity and ideology among the Slovenians in Italy

Matejka Grgič

Summary

When people use a particular language or live in an environment in which a certain language is used, they create a complex system of relationships towards it, as well as perceptions, representations, and beliefs. This complex structure, which may also be termed *linguistic ideology* in certain circumstances, is reflected in the discourse about language shaped by individuals and the community.

Discourse about language thus reveals the individual's and group's relationship to a language or languages. This discourse is also found in scholarly works on language, and even in the definitions of language. It is necessary to ask to what extent and in what contexts discourse about language is ideologically conditioned—that is, when discourse about language appears and develops without facts that can be scientifically confirmed and established by experts, and becomes a means for establishing relations of power, domination/subordination, and inclusion/exclusion.

This book presents the hypothesis that ideological discourse leads to fetishizing language. That is, a language that functions as a symbol of identity becomes a fetish within a community that uses an expressly ideologically conditioned discourse about (its own) language.

The purpose of this volume is to present the ideological cores in discourse about language formed by Slovenian speakers that potentially identify with the Slovenian minority (or ethnic community) in Italy. The research is based on an analysis of material that was published in the newspaper *Primorski dnevnik* from January 2011 to December 2012.

Chapter one presents three dominant epistemologies that have appeared in scholarly literature at least since the beginning of the twentieth century and that define language as a system (or structure) of signs, as a means of communication, and as an identity symbol. These three definitions are not »new«; in various forms and contexts, they have appeared in the history of western linguistics from Antiquity onward. Despite the fact that none of these capture the totality and complexity of the concept of language and its phenomena, it can be asserted that together they cover a great range of language aspects and that they succeed in satisfying the epistemological need for a definition of language for scholarly purposes. These definitions are also not ideologically neutral; each of them expresses a particular »relation« to language or »representation« or »concept« of language that is not (only) scholarly, but also (originally) ideological.

Chapter two is dedicated to analyzing the material in this study. (The Slovenian) language has a specific status among members of the Slovenian minority in Italy, where the sociolinguistic position of Slovenian is more pronounced. The conceptions

of this status, as created by its speakers, are also specific. Based on this, the hypothesis can be established that the linguistic ideology that developed in this environment due to the position of Slovenian influenced not only general discourse, but also scholarly discourse about language—that is, a hegemonic epistemological paradigm established itself in this space.

The need for identification led to a pronounced, and even extreme, emphasis on the symbolic function of language, whereas the other two aspects (systemic character and instrumentality) were neglected or were »reworked« according to the dominant Slovenian linguistics for the specific needs of this environment. This is less apparent in scholarly works of a theoretical character and in declarative discourse about language, and much more so in general-interest scholarship and applied discourse.

The hypothesis is tested through discourse analysis in various articles (columns, general-interest scholarship, reports, etc.) published on the topic of language in *Primorski dnevnik* from January 2011 to December 2012.

This chapter uses discourse analysis to examine how the concept of language is thematized in the selected texts, which declaration and interpretation processes are used, what the relations between the actants that appear in the thematization of »language« are, and, finally, what the potential functions (or goals) of such representation of language are.

The concluding essay presents the hypothesis that language has become an »identity fetish« in the context of the Slovenian community in Italy.

In the western epistemological tradition, alongside the definition that »language is a system of signs,« there also occasionally appears the definition of language as a complex structure of symbols. In addition, in the twentieth century there was substantial establishment of a definition that not only emphasized the symbolic value of linguistic phenomena, but also defines language as a symbol of identity.

Based on the material analyzed, the hypothesis can be established that, among the Slovenian speakers in Italy that potentially identify with the indigenous Slovenian minority, in addition to the symbolic function of language, there is also a fetishistic function. The concepts of the sign, symbol, and fetish are treated here from the perspective of semiotics and theory of symbols, with special emphasis on Sebeok's and Ricœur's definitions.

Bibliografija

Aikhenvald, A. (2002) »Language obsolescence: Progress or decay? The emergence of new grammatical categories in 'language death«. V: Bradley, D. - Bradley, M. (2002) **Language Maintenance for endangered languages: an active approach**. London: Curzon Press.

Bakke, E. (2010) »A model and measure of mobile communication competence«. V: **Human Communication Research**, 36.

Barbour, S. (2002) »Language, Nationalism, and Globalism: Educational Consequences of Changing Patterns of Language Use«. V: Gobbins, P. - Holt, M., ur. (2002) **Language and Identity in Contemporary Europe**. London: Multilingual Matters.

Berkle, H. (1990) »La linguistique populaire«. V: Auroux, S., ur. (1990–1999) **Histoire des Idées linguistiques**. Liège: Mardaga.

Berruto, G. (2012) **Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo**, Roma: Carocci.

Blanche, P. - Merino, B. J. (1989) »Self-Assessment of Foreign-Language Skills: Implications for Teachers and Researchers«. V: **Language Learning**, 39/3.

Bonfiglio, Th. P. (2010) **Mother Tongues and Nations: The Invention of the Native Speaker**. Berlin: De Gruyter.

Bourdieu, P. (1991) **Language and symbolic power**. Cambridge: Polity Press.

Bowerman, S. (2008) »What use to linguists is the native speaker?« V: **The native speaker and the mother tongue**. International Association for the Integrational Study of Language and Communication (International Conference, Cape Town).

Bucholz, M. - Hall, K. (2004) »Language and Identity.« V: Duranti, A., ur. **A Companion to Linguistic Anthropology**. Malden: Blackwell Publishing.

Bugarski, R. (2010) **Jezik i identitet**. Beograd: Biblioteka XX vek.

Carli, A. - Sussi, E. - Kaučič-Baša, M. (2002) »History and Stories. Identity Construction on the Italian-Slovenian Border«. V: Meinhof, ur. (2002) **Borders in Europe. Border Region Studies**. Aldershot: Ashgate.

Cattani A. et al., ur. (2009) **La svolta argomentativa. 50 anni dopo Perelman e Toulmin**. Napoli: Loffredo.

Coulmas, F. (1991) **A Language Policy for the European Community**. Berlin - New York: Mouton de Gruyter.

Crystal, D. (2000) **Language death**. Cambridge: Cambridge University Press.

Crystal, D. (2004) **Language revolution**. Cambridge: Polity Press.

Del Percio - Duchêne, M. (2012) »Commodification of Pride and resistance to Profit«. V: Heller, M. – Duchêne, M. (2012) **Language in late Capitalism. Pride and Profit**. New York: Routledge.

Dukič, D. (2011) »Kaj lahko slovenistiki prinese teorija argumentacije?« V: Kranjc, S., ur. **Meddisciplinarnost v slovenistiki** (Simpozij Obdobja). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Eco, U. (1984) **Semiotica e filosofia del linguaggio**. Torino: Einaudi.

Eliás, N. - Scotson, J. (2008) **The Established and the Outsiders**. The Collected Works of Norbert Eliás, Volume IV. Dublin: University college Dublin press – Preas Choláiste Ollscoile Bhaile Átha Cliath.

- Fairclough, N. (2010) **Critical Discourse Analysis**. New York: Routledge.
- Fairclough, N. (2001) **Language and Power**. London: Longman.
- Fehr, J. (2000) **Saussure, entre linguistique et sémiologie**. Paris: PUF.
- Formigari, L. (1973) **Marxismo e teorie della lingua**. Roma: la Libria.
- Formigari, L. (2001) **Il linguaggio. Storia delle teorie**. Roma - Bari: Laterza.
- Formigari, L. (2012) »Sull'origine del linguaggio e delle lingue storico-naturali: un confronto tra linguisti e non linguisti«. Milano, 25–26 giugno 2012. Soc. linguistica italiana.
- Gadamer, H. G. (2001) **Resnica in metoda**. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Galimberti, U. (1983) **Il corpo. Antropologia, psicanalisi, fenomenologia**. Milano: Feltrinelli.
- Godel, R. (1966) »F. de Saussure Theory of Language«. V: Sebeok, Th. A., ur. **Current trends in linguistics**. The Hage: Mouton.
- Grgič, M. (2006a) »Historična perspektiva preučevanja jezikoslovnih ved: nekateri vidiki antičnega razumevanja jezika«. V: **Jezik in slovstvo**. Letn. 51, št. 2.
- Grgič, M. (2006b) »Pragmatika in semiotika v historični perspektivi: komunikacijski modeli in transcendentno v kulturi pozne antike.« V: *Annales, Sr. hist. soc., XVI/2*.
- Grgič, M. (2007) **Logos, simbol in mit. Vprašanja semiotike in filozofije jezika**. Maribor: Litera.
- Grgič, M. (2011) »Semiotika in teorija simbolov: kaj nam povesta o odnosu govorcev do (lastnega jezika)?« V: Kranjc, S., ur. **Meddisciplinarnost v slovenistiki** (Simpozij Obdobja). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Grosjean, F. (2008) **Studying Bilinguals**. Oxford: Oxford University Press.
- Gumperz, J. (1982) **Discourse strategies**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hassler, G. (1991) **Der semantische Wertbegriff in Sprachetheorien vom 18. bis zum 20. Jahrhundert**. Berlin: Akademie Verlag.
- Heller, M. (1995) »Language choice, social institutions, and symbolic domination«. V: **Language in society**, 24/3.
- Hill, J. (1989) »The Social Function of Ralativisation in Obsolescent and Non-obsolescent Languages.« V: Dorian, N., ur. **Investigating Obsolescens. Studies in Language Contraction and Death**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hilton, L. - Hale, K. (2013) **The Green Book of Language Revitalization in Practice**. New York: Academic Press.
- Hirschle, M. (1979) **Sprachphilosophie und Namenmagie im Neuplatonismus**. Meisenheim: Hain.
- Itao, A.D.S. (2010) »Paul Ricoeur's Hermeneutics of Symbols: A Critical Dialectic of Suspicion and Faith«. V: **Kritike**, IV/2.
- Jagodić, D. - Čok, Š., ur. (2013) **Med drugim in tujim jezikom. Poučevanje in učenje slovenščine pri odraslih v obmejnem pasu Furlanije - Julijske krajine**. Trst: SLORI.
- Kaučič-Baša, M. (1997) »Where do Slovenes speak Slovene and to whom? Minority language choice in transnational settings«. V: **International Journal of Sociology of Language**, 124.
- Koerner, K. (1973) **Ferdinand de Saussure. Origin and Development of his Linguistic Thought in Western Studies of Language**. Braunschweig: Vieweg.
- Koerner, K. - Ascher, R. E., ur. (1995) **Concise History of Language Sciences. From Summerland to the Cognitivists**. Oxford: Elsevier Science.

- Koerner, K. (1999) »The Concept of Revolution in Linguistics: Historical, Methodological and Philosophical Consideration«. V: Cram, D. et al., ur. **History of Linguistics 1996**. (Selected Papers from the Seventh International Conference on the History of Linguistics). Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.
- Köpke, B., et. al., ur. (2007) **Language Attrition: theoretical perspectives**. Amsterdam: John Benjamins.
- Kosic, M. - Caudek, C. (2005) »Ethnic Identification and Outgroup Attitudes in Minority and Majority Groups«. V: **Review od Psychology**, 12/2.
- Kress, G. - Hodge, B. (1979) **Language and Ideology**. London: Routledge.
- Lakoff, G. - Johnson, M. (1980) **Metaphors We Live By**. Chicago: University of Chicago Press.
- Lecolle, M., ur. (2014) **Métalangage et expression de sentiments linguistiques »prophanes«**. **Le Discours et la langue**. Paris.
- Lippi-Green, R. (1997). **English with an accent: Language, ideology, and discrimination in the United States**. London: Routledge.
- Manetti, G., ur. (1996) **Knowledge through Signs. Ancient Semiotic Theories and Practices**. Turnhout, Brepols.
- MacIntyre, P. D., et al. (1997) »Biases in Self-Ratings of Second Language Proficiency: The Role of Language Anxiety«. V: **Language Learning**, 47/2.
- Mc Gilvrey, J. (1999) **Chomsky. Language, Mind, and Politics**. Cambridge: Polity Press.
- Mezgec, M. (2012) **Funkcionalna pismenost v manjšinskem jeziku: primer slovenske manjšine v Italiji**. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Mufwene, S. S. (2001). **The ecology of language evolution**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myhill, J. (2003) »The native speaker, identity and the authenticity hierarchy«. V: **Language Sciences**, 25.
- Pavlenko, A. (2004) »Mothers and Mother Tongue: Perspectives on self-construction by Mothers of Pakistani heritage.« V: Blackledge, A. - Pavlenko, A., ur. (2004) **Negotiation of Identities in Multilingual Contexts**. Clevedon / Buffalo / Toronto / Sydney: Multilingual Matters.
- Pertot, S. - Kosic, M. (2014) **Jeziki in identitete v precepu. Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji**. Trst: Slori.
- Pertot, S. (2014) »Dvajset let med slovenščino in italijanščino. Primerjava med generacijami maturantov srednjih šol druge stopnje s slovenskim učnim jezikom v Italiji o uporabi slovenščine in italijanščine kot jezikov sporazumevanja in notranjega govora.« V: Pertot, S. - Kosic, M. (2014) **Jeziki in identitete v precepu. Mišljenje, govor in predstave o identiteti pri treh generacijah maturantov šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji**. Trst: Slori.
- Petrović, T. (2006) **Ne tu, ne tam: Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika**. Ljubljana: Založba ZRC.
- Petrović, T. (2011) »Jeziki in večjezičnosti«. V: Lukšič-Hacin, M., et al., ur. (2001). **Medkulturni odnosi kot aktivno državljanstvo**. Ljubljana: Založba ZRC.
- Phillipson, R. (2003) **English-only Europe? Challenging Lanugage Policy**. London-New York: Routledge.
- Procentese, C. (2013) **Educazione e plurilinguismo. Uno studio sul sistema scolastico spagnolo**. Stamen.
- Ricoeur, P. (1979) »Existence and Hermeneutics.« V: Reagan, Ch. E. - Stewart, D., ur., **The Philosophy of Paul Ricoeur**. Boston: Beacon Press.

- Ricoeur, P. (2004) **The conflict of interpretations. Essays in Hermeneutics**. London – New York: Continuum.
- Robbins, R. H. (1997) **A Short History of Linguistics**. London: Longman, Green, and Co. Ltd.
- Salzman, Z., et al. (2012) **Language, Culture, and Society. An Introduction to Linguistic anthropology**. Boulder: Westview Press.
- Sebeock, Th. (1994) **Signs: An Introduction to Semiotics**. Toronto: University of Toronto press, Inc.
- Sedmak, D. - Sussi, E. (1983) **Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujanja**. Trst: ZTT.
- Smith, N. (1999) **Chomsky. Ideas and Ideals**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strain, P. (1992) **La comunità sommersa. Gli sloveni in Italia dalla A alla Ž**. Trieste: ZTT.
- Tollefson, J. W. (2000) »Language ideology and language education«. V: Shaw, J. et al., ur., **Partnership and interaction** (Proceedings of the Fourth International Conference on Language and Development). Bangkok: Asian Institute of Technology.
- Tsitsipis, L. (1999) **A Linguistic Anthropology of Praxis and Language Shift**. Oxford: Oxford University Press.
- Van Dijk, T. A. (2004) **Ideologie. Discorso e costruzione sociale del pregiudizio**. (it. prev.) Roma: Carocci.
- Van Dijk, T. A. (2006) »Ideology and discourse analysis«. V: **Journal of Political Ideologies**, 11(2), str. 115–140.
- Van Dijk, T. A. (2008) **Discourse and Power**. Houndsmills: Palgrave-MacMillan.
- Van Dijk, T. A. (2012) »Discourse and Knowledge«. V: Gee, J. P. - Handford, M., ur. **Handbook of Discourse Analysis**. London: Routledge.
- Verschueren, J. (2000) **Razumeti pragmatiko**. Ljubljana: *Cf.
- Weiss, G. - Wodak, R., ur. (2003) **Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity in Critical Discourse Analysis**. London: Palgrave.
- Williams, R. (1973) **The country and the city**. New York: Oxford University Press.
- Winford, D. (2003) **An Introduction to Contact Linguistics**. Oxford: Blackwell Publishing.
- Wodak, R. - Meycr, M., ur. (2001) **Methods of Critical Discourse Analysis**. London: Sage.
- Wright, S. (2003) **Language policy and language planning: from nationalism to globalisation**. New York: Palgrave Macmillan.
- Young, L. - Harrison, C., ur. (2004) **Systemic Functional Linguistics and Critical Discourse Analysis: Studies in Social Change**. London: Continuum.
- Žagar, I. Ž. - Schlamberger-Brezar, M. (2009) **Argumentacija v jeziku**. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Matejka Grgič

Jezik: sistem, sredstvo in simbol

Identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji

Založnik: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI

Izdajatelj: Slovenski raziskovalni inštitut SLORI
in Slovenski izobraževalni konzorcij Slov.I.K.

Za založnika: Devan Jagodic

Recenzija: Sara Brezigar, Maja Mezgec

Prevodi povzetkov: Giulia Ghiretti in Donald Reindl

Lektura: Irena Kristan-Bradač

Oblikovanje: Tmedia S.r.l.

Tisk: Grafica Goriziana

Število izvodov: 400

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in študijska knjižnica, Trst

81'1:165

323.15(450.36=163.6):81'1

165:81'1

GRGIČ, Matejka

Jezik : sistem, sredstvo in simbol : identiteta in ideologija med Slovenci v Italiji / Matejka Grgič ; [izdajatelj] SLORI, Slov.I.K. ; [prevodi povzetkov Giulia Ghiretti in Donald Reindl]. - Trst : Slovenski raziskovalni inštitut SLORI, 2016

8515308

